

BULLETIN

van de Historische Kring

HET LAND VAN HERLE

OPGERICHT 4 APRIL 1945

Twee-maandelijks tijdschrift ter versteviging van het contact tussen de historische beoefenaars en historie-belangstellenden, wonende in het oude Heerlener land.

VERSLAG nopens een onderzoek naar de functionering der gewestelijke STATENCOLLEGES van het hertogdom Limburg en van de drie Landjes van Overmaas tijdens de 14e en 15e eeuw (*)

Het vraagstuk van de functionering van een bestuurscollege, waarin gedeputeerden der verschillende bevolkingsgroepen kwesties van algemeen belang in overleg met hun landsheer of diens hoge commissarissen *geroepen* waren te regelen, heeft t.a.v. het voormalige hertogdom Limburg en van de drie overige Landjes van Overmaas, te weten Dalhem, Valkenburg en Herzogenrade, in de vakliteratuur reeds geschiedenis gemaakt. Opmerkelijk hierbij is, dat de opinies over het groeiproces en met name over de vaststelling van een begindatum van de functionering van deze colleges in genoemde Landjes sterk uiteenlopen. Terwijl de ene schrijver beweert, dat het Statencollege zich tegen het midden der XVe eeuw vormde, oponeert de andere, dat zulks slechts bij het einde der XVIe eeuw gebeurde. Een derde is van mening, dat rond het jaar 1400, toen het Bourgondisch Huis het wettige gezag in Brabant en in de landen van Overmaas aan zich trok, de karakteristieken van Statencolleges aanwijsbaar zijn.

De meest competente auteur was ongetwijfeld Dr W. Goossens, die in zijn

*) Rapport, in omgewerkte en vertaalde vorm, uitgebracht door onderget. tijdens het IXe internationaal Congres voor geschiedkundige Wetenschappen, gehouden te Parijs, aan de Sorbonne, begin September 1950.

N.B. De oproeping cq. afvaardiging van gedeputeerden ter gewestelijke eventueel generale statenzittingen geschiedde, in afwijking van het huidige stelsel, standengewijs. In een volgroeid statencollege trof men derhalve mandatarissen aan uit de groepering van de Geestelijkheid, de Adel, de Steden en Vrijheden en van de plattelands-schepenbanken.

„Etude sur les Etats de Limbourg et des Pays d'Outre-Meuse pendant le premier tiers du XVIIIe siècle” in hfdst. II zijn zienswijze ter zake nader formuleerde. Voor Goossens stond het vast, dat slechts vanaf het begin der 16e eeuw van een Limb. Statencollege sprake kan zijn, omdat men dan voor het eerst de naam „Etats” in de officiële bescheiden aantreft. Hij doelt op een acte van 15 April 1507, waarin ook sprake is — naar zijn mening voor het eerst — van deelname der Geestelijkheid aan 's lands deliberatiën (1).

Met deze interpretatie der feiten moet Goossens gerangschikt worden onder degenen, die naar de mening van prof. Lousse de School der Parlementaristen vertegenwoordigen m.a.w. een volgroeid bestuursorgaan, bestaande uit vaste gedeputeerden uit de 3 standen, met periodiek terugkerende bijeenkomsten, waarvan de bevoegdheidssfeer vooral lag in het vlak van bede-verlening.

Dit betoog legt de interpretatie der feiten anders en steunt op het standaardwerk van prof. Lousse van 1943, getiteld „L'organisation corporative du moyen-âge à la fin de l'Ancien Régime, étude présentée à la commission internationale pour l'histoire des assemblées d'Etats” (2). In tegenstelling tot de opvatting der Parlementaristen betoogt deze meer genoemde Staten-specialist, dat het juridisch fundament van een zodanig gewestelijk bestuursorgaan niet beperkt bleef tot het stemmen der beden, maar bestond uit het nakomen van alle *diensten*, van feodale herkomst en uit de verdediging van alle verleende standenrechtelijke privilegiën. Het behoorde voorts *niet* tot de wezensstructuur, dat de Statencolleges per sé uit drie standendeputaties moesten zijn samengesteld, terwijl het regelmatige karakter der bijeenkomsten als accessoir is te qualificeren.

Laten wij de feitelijke gegevens in grote trekken de revue passeren.

Reeds in het begin der 14e eeuw hebben zich enkele kernen gevormd, die over publiekrechtelijke privilegiën beschikten. Anno 1311 verleende Jan III diverse voorrechten aan de stad van *Limburg a/d Vesdre*, waaraan in 1336 en 1356 nieuwe bepalingen werden toegevoegd (3). In 1326 begiftigde de hertog de burgerij van de stad en vrijheid van *Herve* met een soortgelijk charter, hetwelk al zijn opvolgers bevestigden (4).

Wat het *Land van Dalhem* betreft, wordt in de terminologie tot aanduiding van het van kracht zijnde gewoonterecht en andere die streek aangaande landsrechten een onderscheid gemaakt tussen het platteland en het stadje Dalhem. In de teksten is sprake van de privilegiën, rechten en vrijheden van de stad en vrijheid Dalhem (5).

T.a.v. de dorpsbewoners van beide landjes gold de stelregel, dat zij geen politieke rechterij konden bezitten, aangezien hun belangen door de streek-adel werden behartigd. Nochtans was de rechts-positie der dorpcelingen in het z.g. Landrecht gereguleerd (6).

Het eerste officiële contact tussen hertog en gedeputeerden uit Overmaas dagteekent van 8 Maart 1355. Aan die bijeenkomst namen afgevaardigden deel uit het hertogdom Limburg, uit Dalhem, Herzogenrade, Kerpen, Wassenberg en Sprimont. Gestipuleerd werd, dat zij nimmer verdeling van grondgebied zouden dulden en dat zij elkaar wederzijds hulpbetoon

toezegden bij de handhaving van hun vrijheden, charters, privilegiën en oude gebruiken (7).

De 1e Blijde Inkomste had te Limburg plaats op 19 Sept. 1356. Wederzijds werden de voorgeschreven eden afgelegd: de hertog ten overstaan van de schepenen — gedeputeerden der steden en vrijheden van Limburg, Dalhem en enige andere landjes van de overzijde der Maas alsmede ten overstaan van de aanwezige ridderschap uit die streken. De hertog bevestigde hun vrijheden en gebruiken zoals deze van oudsher bestonden en beloofde hen te behouden en te besturen volgens de wetten der streek. De hertog beloofde voorts geen deel van hun grondgebied te verkopen of in pand te geven en geen bastaarden of vreemden met overheidstaken te belasten. De samenstelling van het hof van Justitie te Limburg alsmede zijn competentiën beloofde hij ongewijzigd te laten. Ook zou dit hof het recht behouden zijn eigen leden-opvolgers aan te wijzen (8).

Het volgend jaar, de 20e Febr. 1356, trof hertogin Johanna van Brabant een vergelijk met keizer Karel IV ten gunste van haar gemaal Wenceslaus van Luxemburg over de wijze van het verwerven van het bezit en de opvolging van en in de hertogdommen Brabant en Limburg. Deze overeenkomst werd geratificeerd, met toestemming der vertegenwoordigers van het land (9).

De 1e Oct. 1357 erkenden Jeanne en Wenceslaus, dat de ridders, vasallen alsmede de steden Limburg en Herve erin hadden toegestemd dat een belasting geheven werd op de lieden, die tot hen in afhankelijke positie verkeerden. De belasting moest dienen om het hertogdom Limburg, dat in pand gegeven was, vrij te kopen (10).

Na de nederlaag van de slag te Bäsweiler, anno 1371, riep Wenceslaus zijn Staten te Cortenberg op 17 Sept. 1372 bijeen teneinde zich te beraden over het vinden der gelden tot liquidering der ontstane oorlogsschulden. Bij die gelegenheid bevestigde hij het beroemde Charter van Cortenberg. Twee heren uit Overmaas zegelden mede dit document n.l. Walram van Valkenburg en Jan, Heer van Witten (11). Voor de hierop volgende jaren bevat de collectie „Chartes de Brabant” (Alg. Rijksarch. Brussel) diverse bescheiden van de schepenbesturen van Heerlen, Meerssen, Klimmen, Brunssum en Oirsbeek in de vorm van verklaringen met specificatie nopens belastingen, die de inwoners van hun respectievelijke rechtsgebiedjes hadden moeten opbrengen, op last van de drossaard (12). Een geschil nopens het bezit van Millen, Gangelt en Waldfeucht werd bijgelegd door de overeenkomst van 8 Nov. 1383, gesloten tussen Wenceslaus en Godfried, Heer van Heinsberg. Meerdere leden der ridderschap uit het Valkenburgse werden ontboden om aan die verzoeningsberaadslagingen deel te nemen. De kwestie kwam in een nieuw stadium, toen de hertog de *aankoop* der 3 genoemde, strategisch belangrijke, kastelen beoogde te realiseren. De besprekingen hierover hadden op 10 Maart 1385 plaats in aanwezigheid van de schepenen van Beek, Geleen, Geulle, Heerlen, Oirsbeek, Brunssum, Houthem, Oud-Valkenburg

en Klimmen (13). Hierop volgde een extra-belasting-heffing op de heerlijkheid Valkenburg (14).

De 12e Mei 1387 richtte hertogin Johanna zich tot al haar leenmannen, schepenen, burgers, dorpsgemeenschappen en andere adellijken en niet-adellijken van het hertogdom Limburg met het oog op de machtsoverdracht van al haar domeinen in Overmaas aan Philips de Stoute, hertog van Bourgondië (15).

In 1393 werd in het hertogdom Limburg en in de landen van Overmaas een *bede geheven* om de oorlogslasten, die een twist met de heer van Heinsberg had veroorzaakt, te kunnen betalen. De 17e Oct. van dat jaar waren de ridderschap en knapen te Limburg in vergadering bijeen ten einde hun adres van antwoord en van tegenwerpingen op te stellen (16). Bij ordonnantie van 4 Mei 1394 bevestigde de hertog van Bourgondië als nieuwe landsheer het gewoonterecht der bewoners van de heerlijkheid *Valkenburg* (17).

Onder het Bourgondisch bewind constateren we een toenemende neiging tot bestuurs-centralisering ten opzichte van de 4 landjes onderling. In 1399 verschenen twee hoge commissarissen namens Philips de Stoute te Limburg om de plechtigheid der Blijde Inkomste en het wederzijds afleggen der eden te doen geschieden ten overstaan der Limburgse *député's*. Het zenden dezer missie naar Overmaas was een uitvloeisel van een bestaand privilege, hetgeen de landsheer verplichtte deze „grondwettelijke” act *binnen* de grenzen van het Overmaasse gebiedsdeel te doen voltrekken (18).

Bij de inauguratie van Philips' zoon, Antoine, ontmoeten we onze gedeputeerden uit het Limburgse en het Valkenburgse evenwel te Brussel. anno 1405. De hertog verleende bij die gelegenheid 2 charters: één voor Limburg en één voor Valkenburg (19).

Daarentegen zal Philips de Goede bij zijn Joyeuse Entrée, de 6e Oct. 1430, *één* charter uitvaardigen *voor de 4 landjes tesamen*: „... à nos fidèles chevaliers, hommes de villes, franchises et tous nos autres bons gens et sujets de notre duché de Limbourg et de nos autres pays d'Outre-Meuse et notamment du Limbourg, de Fauquemont, de Rode et de Dalem” (20).

De beden van 1395, 1399 en 1405 zijn „... *opgelegd* op last van de hertog over alle landjes om de veiligheid en de bescherming ervan te verzekeren”. Maar „... degenen, die op kerkelijke eigendom woonden, de adel en de steden verklaarden vrij te zijn van *bede-betaling* (1399)”. Het krachtige protest tegen de *bede* van 1403 wordt in het betreffende Rekeningenboek uitvoerig beschreven, waaruit ik citeer: „... contre lequel aide le plus grand partie des habitants de Lemborch et de Dalem se opposèrent en disant que ils ne donnèrent oncques leurs consentement” (21).

Tijdens de *bede-heffing* van 1406 hielden de gemeensmannen van het land van Dalem beraad, waarbij zij eenstemmig tegen deze heffing

protesteerden en zij gewapenderhand de innende belastingambtenaren te lijf gingen (22).

De 12e en 13e Mei 1417 had te Maastricht de Inhuldiging plaats van Jan IV. Hier ontving hij de eed van getrouwheid vanwege al zijn Overmaasse onderdanen, de Limburgers uitgezonderd (23).

De 26e Maart 1418 verbleef Jan IV te Namen voor zijn Inauguratie vanwege het Limburgse hertogdom, welke deputatie bestond uit leden van de adel en namens de steden de 4 schepenen van het hoofdstadje Limburg (24).

Vanaf het bestuur van Karel de Stoute werden de *beden* niet meer afzonderlijk, maar gelijktijdig geheven voor de 4 landjes tesamen. Zulks blijkt b.v. uit een acte van de consente van de bede, rond 1470, waarin de onderhandelingen, met de députés der verschillende landjes gevoerd, in één rapport genoteleerd staan (25).

In 1473 had een *federalieue statenzitting* plaats, waarop het Limburgse hertogdom tesamen met de drie andere landjes in één *assemblée* vergaderd waren, eerst te Gulpen, daarna te Maastricht. Het agendapunt bevatte het zetten en heffen ener bede, die in Januari van genoemd jaar op een generale statenzitting te Brugge in beginsel was gestemd. Elk gebiedsdeeltje kwam bij monde van zijn mandatarissen aan het woord; het protest en het verzet waren unaniem (26).

Hiermede eindigt mijn opsomming der *feiten*. Onder Karel de Stoute kan in deze materie bezwaarlijk nog sprake zijn van de *begin*-periode der Limburgse Statencolleges.

De *officiële benaming* van „*Staeten*” (Etats) trof ik in de archieven tot nu toe voor het eerst aan in de bescheiden van de Inhuldiging van Maria van Bourgondië, anno 1477. In het 1e artikel dezer bescheiden leest men: „les villes, franchises et villages d'Outre-Meuse, les prélats, les nobles et bonnes gens... *les Etats* du pays” (27).

Twee jaren daarna, anno 1479, is wederom sprake van „Etats” n.l. in de brieven van de commissie voor de bede-inning te Limburg, Dalem, Valkenburg en Sprimont. De passage, die in dit verband waardevol is, luidt: „... d'une aide de 3.000 Royales... à consentir par les députés de ces pays au nom des *Etats* de leur pays, pour la joyeuse Entrée et le mariage...” (28).

Ik vat nu mijn conclusies, steunende op de in de aanhef van dit betoog aangeduide interpretatie-methode, in *zeven* punten samen.

1. Vanaf 1355 roept de hertog gedeputeerden van enkele groepen der Limburgse bevolking en van Overmaas bijeen om te delibereren over kwesties, die het algemeen belang raken.
2. De gevoerde discussies en de genomen besluiten liggen niet op de eerste plaats in het vlak van het financieel beleid alsmede van dat der bede-heffingen. Bij herhaling gaat het over de onvervreembaarheid van het grondgebied: over gebiedsuitbreiding door middel van aankoop; over de handhaving der bestaande rechten en vrijheden; over de benoeming van de hoge ambtenaren en over het geven van garanties inzake de rechtspraak.

3. Aanvankelijk beraadslagen de landjes afzonderlijk; vervolgens bij groepen van twee en ten slotte alle tesamen. De federatieve banden worden onderling versterkt.
4. Oorspronkelijk zijn hun bijeenkomsten samengesteld uit *twee* standen: de adel en de steden. De datum van de toetreding van de geestelijkheid is betwistbaar. Mogelijk komt hiervoor het jaar 1431 in aanmerking, toen het klooster der adellijke Dames van Sinnich (ten Zuiden van Epen) bijdroeg in de bede van Limburg. Waarschijnlijk lijkt mij het jaar 1546, toen de abten van Rolduc en Valdiën alsmede de Proost van Meerssen eveneens hun aandeel in de bedebetaling namen. Het is een punt van onderzoek.
5. Het *getal* der gedeputeerden en de *periodiciteit* der vergaderingen variëren al naar gelang de omstandigheden.
6. Dienovereenkomstig is het gesteld met de *plaats* der bijeenkomsten, alhoewel in beginsel de zittingen *binnen* het Overmaasse tercioir moeten gehouden worden.
7. Alhoewel de officiële benaming van „Staeten” (Etats) voor het eerst in de jaren 1477—1479 gebezigd wordt, is het evident, dat de *wezens-elementen* van een Statencollege voor de landen van Overmaas reeds rond het midden der 14e eeuw aanwijsbaar zijn.

L. VAN HOMMERICH, hist. drs.

-
- (1) *L. van Hommerich* : Korte verhandeling over de corporatief-rechtelijke vorm van het hertogdom Limburg en van de landen van Overmaas aan het einde der middeleeuwen. Leuven, 1937.
  - (2) *Prof. mr dr Emile Lousse* is de secretaris-generaal van de internationale commissie voor de bestudering van de geschiedenis der Statencolleges in Centraal- en West-Europa.
  - (3) *C. Casier en L. Crahay* : Contumes du duché de Limbourg et des Pays d'Outre-Meuse. Brussel, 1889; blz. 12—13.
J. Thisquen : Histoire de la ville de Limbourg, in het „Bulletin de la Société Verviétoise d'Archéologie et d'Histoire”. Verviers, 1907; dl. IX. 1e stuk, blz. 29.
  - (4) *Chambre des Comptes*. Alg. Rijksarchief, Brussel, no. 8; fol. 327 v°.
A. Verkooren : Chartes de Brabant, enz. Supplement, blz. 330 en 497.
S. P. Ernst : Histoire du Limbourg, enz. Luik, 1840. Dl. V, blz. 35.
  - (5) *Papiers d'Etat et de l'Audience*, Alg. Rijksarchief, Brussel, nr. 1442.
J. Ceyssens : Les anciens Records civils et ecclésiastiques comme sources pour l'histoire. Extrait de „Leodium”. Luik, 1921, nrs 7—8, blz. 12.
  - (6) *J. Ceyssens* : Les anciens Records, enz. Blz. 12—13.
  - (7) *S. P. Ernst* : o.c., dl. V, blz. 90—91.
E. Lousse : La Société d'ancien Régime. Leuven, 1913. Blz. 316.
  - (8) *J. Thisquen* : o.c., blz. 29.
S. P. Ernst : o.c., dl. V, blz. 95, 96.
  - (9) *S. P. Ernst* : o.c., dl. V, blz. 107—109.
  - (10) *S. P. Ernst* : o.c., dl. V, blz. 118.
G. Goossens : Etude sur les Etats de Limburg et des Pays d'Outre-Meuse, enz. Kerkrade, 1910. Blz. 17, vervolg voetnota 2.
  - (11) *S. P. Ernst* : o.c., T. V, blz. 140.
  - (12) *A. Verkooren* : Chartes de Brabant, enz., nr. 2914 en 3007.
S. P. Ernst : o.c., T. V, blz. 140.

- (13) *H. Laurent en F. Quicke* : Les origines de l'Etat bourguignon. Brussel, 1939. Dl. I, blz. 187 + nota 2.
- (14) *H. Laurent en F. Quicke* : o.c., blz. 174 + nota 3.
- (15) *S. P. Ernst* : o.c., T. V, blz. 156—157.
- (16) *Chambre des Comptes*, Alg. Rijksarchief, Brussel, nr. 2436, fol. 153.
- (17) *H. Laurent en F. Quicke* : o.c., blz. 327.
- (18) *S. P. Ernst* : o.c., dl. V, blz. 173.
G. C. Ubaghs : Korte schets der geschiedenis van het Land van Valkenburg. Leuven. 1858. Blz. 44—47.
- (19) *Chambre des Comptes*, Alg. Rijksarchief, Brussel, nr. 11, fol. 224 r°.
- (20) *Chambre des Comptes*, Alg. Rijksarchief, Brussel, nr. 15, fol. 13 v°.
- (21) *Chambre des Comptes*, Alg. Rijksarchief, Brussel, nr. 2437, fol. 267 r°; nr. 15808, fol. 80 r°; nr. 2439, fol. 108.
- (22) *Chambre des Comptes*, Alg. Rijksarchief, Brussel, nr. 2440, fol. 88.
- (23) *J. Ceysens* : Renier de Berghe, seigneur de Meerssenhove. Visé, 1912; blz. 30—32.
- (24) *J. Thisquen* : o.c., blz. 32.
- (25) „*Instruction pour maistre Jehan Lorfevre conseiller et president de Luxembourg et Jehan Stoep secretaire de Monseigneur le duc de Bourgoigne...* de et sur ce qu'ils auront à besoignier depar mondit Seigneur au pais de Lembourg et es autres pais d'Outremeuze. *Chambre des Comptes*, nr. 14, fol. 180 r°—237 v°. Alg. Rijksarchief, Brussel.
- (26) *L. van Hommerich* : o.c.
- (27) *Ed. Poulet* : Histoire de la Joyeuse Entrée de Brabant et de ses origines. Brussel, 1863. Blz. 46.
- (28) *Chambre des Comptes*, nr. 15808, niet gefoloteerd, blz. 1. Alg. Rijksarchief, Brussel.

Vorstelijke personen op doorreis te heerlen

1. De 23e Aug. 1804 verbleef hare keizerlijke majesteit, JOSEPHINE DE BEAUHARNAIS, gemalin van Napoleon I, op doortocht, komende van Aken, te Heerlen. De burgemeester was belast met de huisvesting van het gevolg, bestaande o.m. uit 62 officieren en onder-officieren van het regiment Jagers-te-paard en van de Lijfwacht van H.M. Het lastschrijven aan de burgemeester was getekend door de kolonel Germain, commandant van het 23e regiment der Jagers-te-paard en gedateerd te Aken, de 21e Augustus 1804.

Josephine de Beauharnais was het jaar tevoren, in Juli 1803, in gezelschap van Napoleon te Maastricht geweest. In de zomer van 1805 verbleef zij met de schone Hortensia de Beauharnais, de latere gemalin van Louis Bonaparte, koning van Holland, gedurende langere tijd in het „paleis” der Clermonts te Vaals, het huidige meisjesinternaat „Blumenthal” (Zie: *J. de Win*: de Geschiedenis van Vaals. 1941. Blz. 79).

2. Na het keren der krijgskansen zagen de Heerlenaren in 1818 de doortocht van de TZAAR ALLER RUSSEN. Bij schrijven van 18 Nov., ondertekend door G. Kerens, commissaris van het arrondissement Maastricht, kreeg de burgemeester opdracht zorg te dragen voor de

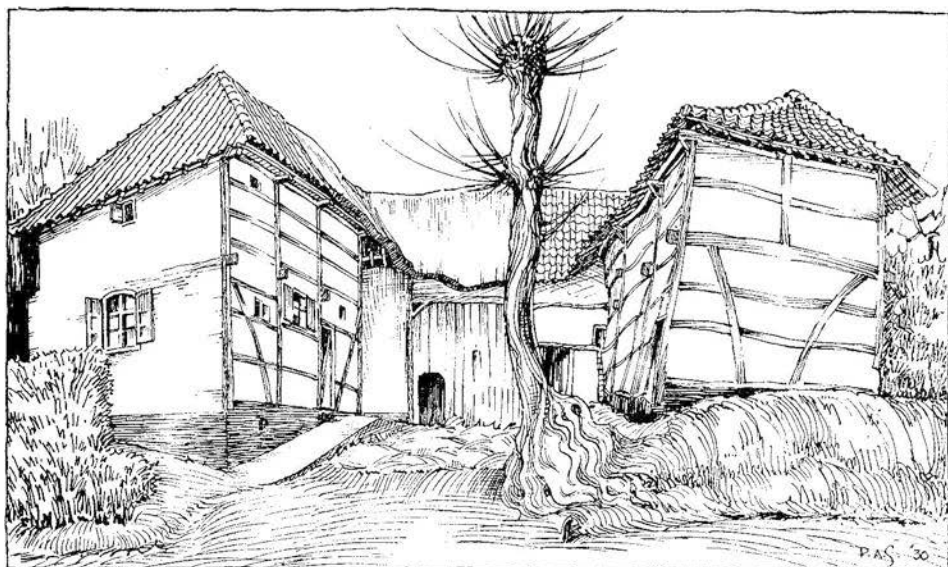

levering van 48 paarden, waarvan 28 te vorderen vanwege enige buurtgemeenten. Op Zaterdag, 21 November, zou Z.M. de Keizer van Rusland op weg naar Aken door Heerlen trekken. De gevorderde paarden moesten dienen om voor de reiswagens van het gevolg van de keizer gespannen te worden. Als punt van verzameling werd het Heerlens' gemeentehuis opgegeven.

De buurtgemeenten kregen aanschrijving tot levering volgens onderstaand tabel: Wijnandsrade — 2 paarden; Hulsberg — 3; Gulpen — 8; Wylre — 8; Schin-op-Geul — 1; Valkenburg — 2; Houthem — 2; Oud-Valkenburg — 1; Strucht — 1. De burgemeester was persoonlijk verantwoordelijk voor de „prompte executie”.

(Gevevens ontleend aan bescheiden, berustend in het Gem. archief Heerlen).

L. v. H.

Het heem op de Löss.

Vakwerkboerderij te Sweykhuisen met nog een gedeelte stroobedekking. De vierde zijde langs de straat kon bezwaarlijk afgesloten worden vanwege de hoge ligging van het erf.

P. A. SCHOLS.

De Familie Erens

in schaESBERG

16 September j.l. is in Huize „De Kamp” te Schaesberg een gedenksteen onthuld ter nagedachtenis aan de beide letterkundigen Frans en Emile Erens. Het is een gereede aanleiding nader te treden in het verband met de locale historie.

Wat de plaats betreft schijnt ongeveer 2 eeuwen geleden zeker echtpaar Schrek, afkomstig uit Zaandam, na hun beste jaren in Indië te hebben doorgebracht, op „De Kamp” een huis te hebben gebouwd, dat de kern van het huidige herenhuis vormt. Deze „Oostgangers” schijnen zich misrekend te hebben, want al spoedig waren zij niet meer in staat het te blijven bewonen en verkochten het aan *Johan Peter Erens*, die aan de Westzijde het puthuis en aan de Oostzijde een boerderij liet aanbouwen, bij elkaar een ruim complex, waar de Schreks in een achterbouw nog tot hun dood het genadebrood hebben gegeten. De ankers geven het jaartal 1810 voor de nieuwbouw aan. Daarbij werd het gesloten Zuid-Limburgs-boerderij type bereikt. In 1856 is er nog iets bijgebouwd.

De band, die het dorp Schaesberg verbond met de dynastie, waaraan het zijn naam ontleent, werd al in de 18e eeuw verbroken. In de vorige eeuw was het statige herenhuis bij de Lichtenberg zeker een behuizing, waar het dorp met respect tegen op zag. De Familie was mede door haar plaats in het Grafelijk „koortje” in de Kerk „notabel” geworden. In en tegen het kerkgebouw herinneren verscheidene grafstenen aan een prominente plaats in de dorpsgemeenschap en de nog gangbare naam „t Hierke” in de volksmond doet er aan denken.

Het geslacht *Erens* moet reeds eeuwen in Zuid-Limburg hebben gewoond (¹). De bezittingen schijnen vrij groot te zijn geweest, zo moeten Overste Hof (Schaesberg) en Meezenbroek (Heerlen) er toe hebben behoord. Als wapen voert de familie een schild, waarin diagonaal zijn afgebeeld leeuwerikken en Franse lilies. De herkomst is de familie niet bekend. Wijzen de lilies op Franse kruistochten?

Johan Peter Erens was handelaar in koloniale waren. Voor hem lag het huis gunstig aan de grote handelsweg van de Maas door het dal van de Geleen over Gulik naar Keulen. Op zijn grafsteen staat „gewesener Kaufmann”. De naam wordt in de archivalia meestal *Erens*, een enkele maal *Eerens* of *Errens* geschreven.

De oudste gegevens betreffen Johannes Erens, in 1795 in Nieuwenhagen overleden, die gehuwd was met Anna Maria Ra(e)dema(e)kers, zoals op de bijlage vermeld, de overgrootouders der letterkundigen. Dit echtpaar is uit Nieuwenhagen, vermoedelijk „De Schans”, naar Schaesberg gekomen, blijkens de doopakten hunner kinderen. De huwelijksakte van de grootvader is eveneens als bijlage toegevoegd. Deze is niet alleen

merkwaardig om het gebruik van de Franse taal in die Napoleontische tijd, maar ook om de taalonzuiverheden, vooral in de leestekens. In de geboortekte van „*Henri Joseph*”, de vader der literatoren, geeft Jean Pierre (Johan Peter) als beroep „*épicier*” op, een gevaarlijk vak in de tijd van het continentaal stelsel. Behalve Hendrik Joseph verdient nog een ander kind uit deze generatie onze bijzondere aandacht, n.l. *Frans*, de peetoom van den tachtiger, waaraan hij zo dierbare herinneringen behield. Hij werd Kapelaan, later Pastoor te Waubach, als zodanig hij de nieuwe kerk aldaar bouwde, een school en een zusterklooster met tehuis voor ouden van dagen stichtte. Zijn kort emeritaat genoot hij in Rimburch.

De stamhouder op Huize De Kamp huwde Helena Bartholina Hubertina *Menten* uit Roermond, een zuster van de later zo bekende Mgr. Menten, Deken van Maastricht. In het maatschappelijke leven ter plaatse heeft Hendrik Joseph een grote rol gespeeld. Bijna 40 jaar was hij Wethouder en Raadslid, zowel onder het Belgische regime, als in de benoemde Raad van vóór de Gemeentewet en in de gekozen vertegenwoordiging nà 1851! Uit het huwelijk werden tien kinderen geboren, waarbij geen enkel als zuigeling stierf, een zeldzaam feit voor die tijd. In „*Vervlogen jaren*” heeft Frans Erens de stijlvolle en streekeigen leefwijze van ouders, kinderen, en personeel in Huize De Kamp beschreven, verteld van de grootse kermisvreugde, door Lodewijk van Deysse (2) de mooiste delen van het boek genoemd. „Moeder was de vertellende, Frans de vragende”, zeide Emile later (2). „Dat zij het Handelsblad las was in onze streek iets bijzonders, want niemand kende nog genoeg Hollandsch om een courant in die taal te lezen. De beschaafde menschen spraken Frans en Duitsch en ook uitten zij zich in het plat, dat bij ons in dien tijd een plat Duitsch was”. (3)

Ongetwijfeld heeft het echtpaar veel zorg aan de opvoeding van de kinderschaar besteed. Het was niet zo gemakkelijk in die tijd. Als Emile verstikkende benauwdheden kreeg, was de trouwe knecht Matthies Römken (de eerste generaal der Nieuwenhager schutterij) midden in de nacht naar Aken gezonden om ijs te halen, zes uur lopen heen en terug. Hij deed het zonder mopperen. Na 40-jarige trouwe dienst kreeg hij een medaille in de Orde van Oranje-Nassau.

Alvorens tot de beide bekende auteurs te komen, mag zeker niet worden nagelaten ook aandacht te vragen voor enkele andere kinderen.

Joseph, de enige thans nog in leven, is in zijn hoge ouderdom nog helder van geest en vol belangstelling. Hij heeft een belangrijk aandeel in de petroleumwinning op Oost-Borneo gehad; over zijn concessies en de beëindiging ervan is verscheidene malen in de Staten-Generaal gesproken. Na zijn terugkeer uit Nederlands-Indië was hij vele jaren Raadslid en maakte zich ook anderszins voor de plaatselijke gemeenschap verdienstelijk.

Frederik was Directeur van het Gemeentelijk Electriciteitsbedrijf in Arnhem, waar hij de centrale bouwde.

Hendrik werd 3-4-1897 Priester, Kapelaan van St. Pancratius in Heerlen,

in 1914 Bouwpastoor van Heerlerbaan en tenslotte in 1931 Deken van Gulpen. Hij was de oprichter van de Christelijke Mijnwerkersbond en een groot vriend van Toorop. De kerk aan de Heerlerbaan is o.m. gebouwd uit de opbrengst van Toorop's afbeelding „De Mijnwerker”.

Limburg voelde zich vóór 1880 weinig Nederlands, zodat ons gewest weinig deel had aan het letterkundige leven dier dagen. Al moge dan Veldeke de eerste schrijver in de „Dietse taal” zijn geweest, buiten de dialectenschrijvers zal men slechts de Heerle naar Jan Michiel Dautzenberg (1808/69) als Limburger in de officiële Nederlandse letterkunde aantreffen. Men trok naar Aubel en Aken als marktplaatsen; de goeden bezochten Franse kostscholen en men bezigde Duits geld. Naar zijn eigen woorden „geboren op de scheiding der culturen” heeft Frans gearzeld te kiezen welke voertaal hij zou bezigen!

Het pleit voor hem, die zoveel naam heeft verworven in onze letterkundige geschiedenis, dat hij ook op hoge leeftijd het streekeigen trouw bleef en steeds aanspoorde het dialect niet te verwaarlozen. 'n Journalist vermeldde dezer dagen, hoe hij tot zijn 14-jarig neefje placht te zeggen: „kal plat, jöngske”. Hij reisde graag te midden van de mijnwerkers om van hun zegswijzen te genieten.

Rolduc was FRANS ERENS niet bijster bevallen; hij trok naar het Noorden, studeerde rechten in Leiden, verbleef in Bonn, Amsterdam en Parijs (1881/3), in welke laatste plaats hij relaties verwierf met jonge Franse literatoren. De Tachtigers hebben zeker contacten met het Zuiden gehad: Perk verbleef in de Ardennen, Kloos woonde op jeugdige leeftijd in Brussel, van Deyssel bezocht Rolduc, maar FRANS ERENS kan men met recht de enige Limburger onder de Tachtigers noemen. Hij heeft zich aanvankelijk wel thuis gevoeld in dat Hollands individualistisch milieu van Kloos en Verweij, van Van Eeden en Van Deyssel. Zijn eerste groter werk: „Dansen en Rythmen” staat onder invloed van Baudelaire; als kunst-criticus wordt hem met zijn schilderende taal gaarne een plaats in „De Nieuwe Gids” ingeruimd; zijn beschouwingen over figuren als Israëls en Breitner in „Literaire wandelingen”, zijn prachtig van woordkeuze. Zo nu en dan komt het verleden guitig om de hoek, zoals in „De conferentie” 1899, die schalkse weergave van een Priesterkrans op Schaesbergs Pastorie⁽⁷⁾. Vertalingen van Augustinus' Confessiones, van de Thomas à Kempis' Imitatio Christi en Pellico's *Le mie prigioni* volgen. Op gevorderde leeftijd neemt hij andermaal zitting in de redactie van De Nieuwe Gids, wanneer ook Van Deyssel weder meewerkt aan het oude tijdschrift. Na zijn promotie in 1888 was hij Griffier van het Kantongerecht in Veghel geweest, daarna Kantonrechter in Oostburg (Zeeuws Vlaanderen). In 1901 trok hij zich uit zijn rechterlijke loopbaan terug om zich geheel aan de schone letteren te gaan wijden. Tweemaal was hij Redacteur van de Nieuwe Gids 1896/7 en 1909/35.

Het kan niet de bedoeling zijn van dit artikel zijn literaire betekenis te bespreken. Daarvoor kan worden verwezen o.a. naar Van Deyssel's opstel in „De twintigste Eeuw” (XII, 1e deel blz. 78), het opstel van P. van Valkenhoff in de Publications 1939, het voorwoord van de

laatste tot „Suggesties” (uitgegeven in 1940) en het voorwoord van Dr. Anton van Duinkerken in „Vervlogen jaren” (1938). Een bibliographie zijner werken treft men in de beide werken van Van Valkenhoff aan.

Zijn laatste levensjaren keerde hij terug naar Zuid-Limburg om in Houthem zijn levensavond door te brengen en te worden begraven op het kerkhof van zijn geboortedorp.

EMILE ERENS, ofschoon slechts 8 jaren jonger dan zijn broer, behoort letterkundig tot een volgende generatie. Het religieuze element zal wel versterkt zijn door de wonderbaarlijke genezing, toen hij op jeugdige leeftijd door de artsen was opgegeven; dit herstel heeft bij hem een bijzondere devotie tot het Leenderkapelletje doen ontstaan. Het grootste deel van zijn leven heeft hij, op dokters advies bij de zee te gaan wonen, doorgebracht op het „Oude Slot” in Heemstede, waar hij als anjerkweker en literator heeft gewerkt en nog geen jaar geleden is overleden. Letterkundig behoorde hij tot de groep van „De Gemeenschap” en is zeker een onzer grootste hagiografen. Zijn levensbeschrijvingen van Benedictus Labre in „De Pelgrim”, van de Pastoor van Ars, van de H. Maria Margaretha Alacoque, zijn bundel „De Kluizenaressen” getuigen ervan. Erelid van „Teisterband”, onderscheiden met de orde van de Heilige Gregorius de Grote, heeft hij in het Kennemerland vele vrienden gehad. Ook hij vergat de geboortegrond niet, verheugde zich op hoge ouderdom nog weer eens het Sjeeter plat te horen of naar het Leenderkapelletje te kunnen gaan. Een bibliographie zijner geschriften ontbreekt nog. Door de hulp van zijn dochter Mevrouw Duynstee-Erens staan zijn voornaamste geschriften hier in chronologische volgorde:

Korte verhalen — 1906 (zijn ook in het Duits vertaald uitgegeven).

Romeo en Julia, vertaling van het werk van Godfried Keller.

Catharina van Genua, vertaling uit het Ouditaliaans.

Lucie Christine, vertaling uit het Frans.

De Heilige Pelgrim (B. J. Labre) 1925.

De Pastoor van Ars.

De Kluizenaressen.

Uit het leven van Margu erite Marie Alacoque.

Reeds Burgemeester Lempers z.g., evenals het Statenlid Jongen, de Voorzitter van de Historische Kring „Het Land van Herle”, hebben de gelukkige gedachte gehad, de herinnering aan de prominente leden der Familie Erens, levend te houden door het plaatsen van een gedenksteen. Het waren de Haarlemse Erens-vrienden, die nog bijzondere wenssen daarbij kenbaar maakten. In het historische huis is nu een eenvoudige steen geplaatst om voor het nageslacht de waardering te doen voortbestaan. De beeldhouwer was Eijmael te Maastricht, die de gedachte vorm heeft gegeven, terwijl Ir J. Beersma een schets daartoe vervaardigde. Bijzondere attractie kreeg de onthulling door de aanwezigheid van Godfried Bomans.

Namens het Gemeentebestuur werd de steen overgedragen aan de familie Erens. Onder de aanwezige familieleden was Mevrouw ERENS-BOUVY,

sedert kort inwoonster van Schaesberg, weduwe van wijlen FRANS ERENS en schoonzuster van Emile Erens. Zij is met de beide kunstenaars door familiebanden verbonden en heeft door de uitgave van nagelaten werk deel gehad in het oeuvre van haar man.

De hier bijgevoegde stamboom, voornaamlijk beperkt tot Schaesberg, wordt onder enige reserve gepubliceerd. Grondslag waren familiepapieren, de gegevens betreffende Sch(aesberg) zijn gecontroleerd; enige aanvullende feiten buiten Schaesberg zijn slechts gedeeltelijk gepubliceerd, waarbij nog de moeilijkheid kwam, dat verscheidene gebeurtenissen plaats vonden in Schans en Rötcherweg, waarvoor de familiepapieren de Kerkelijke aanduiding Nieuwenhagen bezigden, wat voor de burgerlijke stand Ubach over Worms betekende.

L'an mil huit cent huit le deux du mois Juin pardevant nous Henri Joseph Stassen Maire et Officier de l'etat Civil de la commune de Schaesberg, Canton Heerlen, Departement de la meuse inferieure sont comparus Jean Pierre Erens, agé trente ans né a Schaesberg le trois aout mil sept cent soixante dix huit marchand domicilié a Nieuwenhagen fils majeur de feu Jean Erens, decedé au dit Nieuwenhagen l'an mil sept cent quatre vingt et quinze constate par l'acte de décès délivré à la maire de Heerlen le trente Mai mil huit cent huit par Mr. Kemmerling maire de la dite commune et de feu Anne Marie Rademakers au dit Nieuwenhagen le premier pluviose l'an neuf constate par l'acte de décès délivré par Römken, maire de la commune de Nieuwenhagen le premier Juin mil huit cent huit, et La Demoiselle Marie Anne Borghans, agée vingt quatre ans né a Schaesberg le vingt cinq aout mil sept cent quatre vingt quatre, fille majeure de Henri Borghans, ici present et consentant au dit mariage et d'Anne Ide Chorus, tous domiciliée a Schaesberg, lesquels nous ont acquis de proceder a la celebration du mariage projeté entre eux et dont les publications ont été faites devant la principale porte de notre maison commune, savoir la premiere le huit Mai mil huit cent huit à onze heures du matin et la seconde le quinze du mois de Mai à onze heures du matin l'an mil huit cent huit et dans la commune de Nieuwenhagen la premiere huit Mai l'an mil huit cent huit et dix heures du matin, et la seconde le quinze du mois Mai l'an mil huit cent huit a dix heures du matin. Aucune opposition au dit mariage ne nous ayant été signifié faisant droit à leur requisition apres avoir donné lecture de toutes les pièces ci-dessus mentionnées et du Chapitre VI du Code Civil intitulé du mariage avons demandé au futur epoux et a la future epouse s'ils veulent se prendre pour mari et pour femme, chacun d'Eux ayant repondu separement et affirmativement, declarons au nom de la loi que Jean Pierre Erens et la demoiselle Marie Anne Borghans sont unis par le mariage de quoi avons dressé acte en presence de Jean Jongen agé cinquante deux ans domicilié en cette commune premier temoin, de Henri Joseph Koerver, agé vingt sept ans, Instituteur premaiëre domicilié a Schaesberg second temoin et de Gile Jongen agé cinquante quatre ans domicilié en cette commune, troisiéme

temoin et de Nicolas Grothausen, agé vingt six ans domicilié en cette commune quatrieme temoin les deux premiers temoins sont amis de l'épouse et les deux derniers du mari, les quels apres qu'ils leur en a été faite lecture l'ont signés avec nous et les parties contractantes.

(get.) H. J. Stassen,
Maire.

(get.) J. P. Erens. M. Borghans. H. Borghans.

J. Jongen. H. J. Koerver. G. Jongen. N. Grothausen.

STAMBOOM.

Johannes *Erens* geb. te ?, gestorven te Nieuwenhagen in 1795, huwde Anne Marie Ra(e)dema(e)kers geboren te Nieuwenhagen in 1723, overleden aldaar pluviose 9 (21-1-1801).

Kinderen: 1. Jan Matthies, geboren Nieuwenhagen 20-11-1773, gedoopt die dag te Sch., koopman, gestorven 28-1-1842, huwde Maria Magdalena Kleyker, geboren Ritzerfeld (Gemeente Merkstein) 17-4-1780.

Kinderen: 11. Anna Maria, geboren Nieuwenhagen 7-11-1803, huwde 17-1-1823 Johan Mattheus Melchers, landbouwer, geboren te Scherpenzeel (DI) 18-8-1800.

12. Pieter Johan, geboren 1805, gestorven Nieuwenhagen 3-5-1841, ongehuwd.

13. Anna Maria, geboren 29-3-1808, overleden Schinveld 29-3-1876, huwde Jan Michael Beckers (+), landbouwer, geboren Nuth 24-5-1799, overleden 14-2-1857.

14. Maria Catharina, geboren Ubach over Worms 5-2-1818, overleden aldaar 8-2-1849, huwde Jan Willem Loyson (5), landbouwer, geboren te Merkelbeek 7-4-1818.

15. Ma. Barbara, geboren 31-12-1820, overleden 4-8-1886, huwde J. W. H. Lanckohr te Heerlen.

2. Johan Peter, geboren Sch. 3-8-1778, overleden Sch. 17-4-1836, aldaar begraven, koopman, huwde 2-6-1808 Maria Anna Borghans, geboren Sch. 25-8-1784, overleden Sch. 5-2-1867, aldaar begraven.

Kinderen: 21. Hendrik Joseph, geboren Sch. (Kamp) 21-4-1809, overleden Sch. 8-3-1877, aldaar begraven, huwde Roermond 1-10-1858 Helena *Bartholina* Menten geboren Roermond 10-8-1828, overleden Sch. 29-9-1912, aldaar begraven.

Kinderen: 211. Maria Joseph *Franciscus* Peter Hubertus geboren Sch. 23-7-1857, letterkundige, Doctor iuris, overleden Houthem 5-12-1935, begraven te Sch., huwde in 1906 te Bussuna Sophia Bouvy, thans wonend te Sch.

212. Maria Francisca Hubertina Agnes geboren Sch. 2-12-1858, overleden aldaar 17-5-1860, aldaar begraven.

213. Alphons Maria Hubertina Jozef geboren Sch. 23-11-1860, aldaar overleden 7-4-1900 en begraven.

214. Maria Josepha Ernestina Hubertina, geboren Sch. 7-2-1862,

overleden te Aken in 1921, huwde Sch. 18-5-1896 Karel Julius Rudolf Jacob Hubert Kesselkaul, Nederlander, overleden in Maastricht en begraven te Aken. (De kinderen zijn te Maastricht gevestigd).

215. Maria Franciscus Josephus Eugenius, geboren Sch. 11-11-1863, ongehuwd overleden te Sch. 23-4-1882, aldaar begraven.

216. Maria *Emilius* Josephus Hubertus geboren Sch. 27-4-1865, overleden Heemstede 16-4-1951 huwde te Bussum in 1903 Josephine Bouvy. Uit dit huwelijk zijn 8 kinderen geboren.

217. Fredericus Hubertus Maria *Josephus*, geboren Sch. 3-3-1867, wonende in Huize de Kamp, industrieel, Raadslid 1913/20, wonende te Sch., huwde te Nijmegen 9-2-20 Johanna Maria Jacoba Lucas geboren te Horst 6-9-1884, overleden te Sch. 9-3-1948 en aldaar begraven.

Kinderen: 2171. Joseph Hendrik Theodoor Maria Antoon, geboren Sch. 13-6-1921. Reserve 1e Luitenant 6 December divisie, candidaat in de rechten, wonende te Sch.

2172. Maria Helena Dominica Jacoba geboren Sch. 16-12-1922, huwde te Sch. 4-3-1944 Dr. Emile Frans Louis Schoenmaeckers, röntgenoloog te Amsterdam.

2173. Juliette geboren, overleden en begraven te Sch. in Juli 1924.

218. *Ernestus* Maria Joseph Hubert geboren Sch. 7-8-1868, Pater Redemptorist, overleden te Heerlen in 1928, begraven te Wittem 19-6-1928.

219. Maria *Frederik* Hendrik Joseph Hubert geboren Sch. 1-1-1870, Directeur Gemeentelijk Electriciteitsbedrijf te Arnhem, overleden te Brussel in Februari 1943, huwde Sabine du Belloy. De kinderen leven in het buitenland.

219 bis. *Hendrik* Andries Hubert Joseph Maria geboren Sch. 1-3-1872, Deken van Gulpen, overleden Gulpen 21-3-1936.

22. Anne Joseph, geboren Sch. 3-10-1810, overleden Heerlen 9-11-1880, ongehuwd.

23. Marie Joseph geboren Sch. 26-1-1813, overleden te Maastricht in 1860, huwde 15-6-1840 te Sch. Johannes Starren.

24. Mathias Joseph, geboren Sch. 10-4-1815, overleden in 1832, te Sch. begraven.

25. Maria Elisabeth (⁶), geboren Schaesberg 27-8-1817, aldaar overleden 23-12-1818.

26. Maria Anna Hubertina (⁶) geboren Sch. 16-3-1820, overleden Heerlen 31-8-1894, ongehuwd.

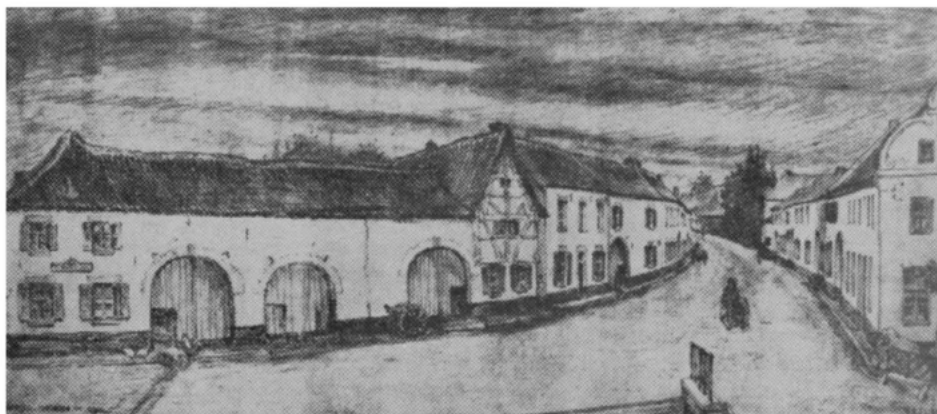
27. *Frans* Joseph geboren Sch. 15-5-1822, kapelaan 1850/76, Pastoor van Waubach 1876/89, overleden Rimborg 3-5-1890.

28. Peter (Mathias) Joseph (⁶) geboren Sch. 20-3-1825, overleden als student te Aken 6-6-1843.

J. P. D. VAN BANNING.

- (1) Volgens nasporingen van de Oud-Burgemeester Dr. A. Erens van Valkenburg, aldaar geboren 26-4-1859 en overleden 22-2-1947, behorend tot een andere tak der familie, is het waarschijnlijk van Westfaalse oorsprong. In de 16e eeuw zouden de Erensen op Ehrenstein (Kerkrade) hebben gewoond. Ik heb deze gegevens niet kunnen achterhalen en mij beperkt tot de bewoners van „De Kamp”.
  - (2) J. Manders S.C.J. in „De Nieuwe Eeuw” 15-9-1951 blz. 7.
  - (3) F. Erens Vervlogen Jaren.
  - (4) De kinderen Jan Matthijs en Gabriel waren Burgemeester van Schinveld respectievelijk 1870/82 en 1883/95, een kleinzoon zou later Burgemeester van Ubach over Worms zijn geweest en een achterkleinzoon de huidige Burgemeester van Mheer en St. Geertruid.
  - (5) Het enige kind uit dit huwelijk Jan Michel Jacob geboren 9-2-1848 is de vader van de latere Burgemeester van Nieuwenhagen en Eygelshoven.
  - (6) In de Burgerlijke Stand Errens abusievelijk.
  - (7) De hier getypeerde figuren zouden volgens oude dorpsgenoten zijn: de Pastoor van Kerkrade: Savelberg, de Kapelaan van Nieuwenhagen: Beckers (later Pastoor van Wynandsrade), Anneberb: Mej. Lochtmans. Ofschoon destijds zekere Rouillon Deken van Heerlen was, zou de geschetste functionaris Pastoor Mühlenberg van Schaesberg voorstellen.
-

Het heem op de Löss.

Een Limburgse dorpstraat in het begin dezer eeuw. De witte huizen met het geteerde basement bieden een beeld van gesloten eenheid en een natuurlijk schoonheidsgevoel.

P. A. SCHOLS.

Het Heerlense Politiewezen

in de achttiende eeuw

Slechts weinig nauwkeurige bijzonderheden zijn opgetekend omtrent het politiepersoneel, dat in de achttiende eeuw voor orde en veiligheid had te waken in de Hoofdbank Heerlen, waartoe, zoals bekend, ook Voerendaal en Nieuwenhagen behoorden.

Uit de rekeningen van uitgaven der Hoofdbank blijkt, dat in het begin van de achttiende eeuw zeven en van 1758 af acht „schuttbodens” met de handhaving van de orde waren belast.

Voor ieder dezer schuttbodens werd telken jare een pattacon voor de aanschaffing van een paar schoenen verantwoord. Een pattacon was gelijk aan 4 gulden licht geld of 3 gulden 4 stuiver Hollands.

In een akte van 20 Februari 1727 aangaande de eigendom van graven, wordt Pieter VREEDEN, die in 1738, zoals wij aanstonds zullen zien, als „rotmeester” voorkomt, vermeld als „veld- en schadtboode”. (1)

Blijkens een uit 1738 daterend procesverbaal (2) waren destijds 13 rotmeesters in functie. Dit procesverbaal werd opgemaakt naar aanleiding van het placaat van de Staten-Generaal der Verenigde Nederlanden van 1 April 1738, waarbij werd gelast een onderzoek in te stellen naar de aanwezigheid van armlastigen en vreemdelingen, welk onderzoek verband hield met het optreden van de beruchte bokkenrijdersbende.

De inhoud van dit interessante document, bevattende de namen van bedoelde 13 rotmeesters, luidt onverkort, als volgt:

„Op heeden den elfden July seeventhien hondert acht en dartigh compareerde voor ons onderges. Scheepenen en subst Secretaris der Vrijheijt, ende Hoofdbancke van Heerle (bij absentie van den Heere Schoutet) deese onderteekent hebbende,

Pieter VREEDEN, Matthijs BIRGELEN, Weeren EIJMAEL, Gilles HALFKAN, Peeter ZELISSEN, Claes MUIJTERS, Simon KREKELS, Hendrick LATTEN, Weeren COENEN, Adriaen VREEDEN, Matthijs FRANSEN, Jan FREDERICKS en Arnold DEEGENS,

alle Rotmeesters der voors. Hoofdbancke, dewelcke bekennen, en verclaeren ingevolge het placat van haar Hoo. Moo. de Heeren Staeten Generael der Vereenigde Neederlanden, in dato den 1 Aprilis 1738 ende alhier op den Voogt-gedinge van den 5 Meij des voors. jaers gepubliceert, en geaffiqueert, aangebrogt te hebben, hunne Armen, beneffens haere vreemdelingen, als te weeten verclaert

den ersten Compnt dat hij in sijn voors. Roth geene Armen is hebbende, gelijk meede geen verdere vreemdelingen als Joannes . . . . . den

Vaenesmith gen. sijn professie onbekent, en Willem..... den Leijendecker,

den tweeden Compnt verclaert dat in sijn Roth geen Beedelaer is hebbende, maer eenige vreemdelingen genaemt Joost de Joode, Joseph de Joode, Meerten de Joode, Nathan de Joode, welke geene hanteeringe (soo veel hem bewust is) sijn Oeffenende, Benedictus de Joode..... en Joseph den Ouden Joode, Exerceerende beijde het slaghten, en doende coopmanschappe in eenigerhande soorten van waeren Naementlijk Coffye, Thee, Cathoenen, en Meer andere Soorten etca,

den derden Compnt verclaert in t'geheel geen Beedelaers, noch te Vreemdelingen, in sijn Roth te hebben,

den vierden Compnt declareert en verclaert in sijn Roth geen Beedelaers ofte Vreemdelingen te hebben dan alleen twee Armen dewelcke aldaer geboortigh sijn, genaemt Barbara Suckeraed, en Gertruyd Beckers,

den vijfden Compnt verclaert dat geene Armen noch Vreemdelingen aldaer is hebbende,

den sesden Compnt declareert twee Beedelaers aldaer geboortigh te hebben genaemt Lennert Hoeven en Maria Taps, Verders verclaert in het geheel geene Vreemdelingen te hebben,

den sevenden Compnt segt dat geene Armen, noch Beedelaers heeft dan alleen twee Vreemdelingen genaemt N.N. Oterman, en Godefrid Schiffelaers,

den Achsten Compnt verclaert dat aldaer in sijn Roth heeft acht ingeboorne Armen, en geen Vreemdelingen, Met Naeme de Wede Joris Trijbels en Catharina Peulen, Alet Vlecken, Joannes ich weijs nicht, Joannes .... koeijheuder, Caspar Cornips, de kinderen van Joannes Kolfmans, en de weeskinderen van Tilman Pesch,

den neegenden Compnt segt geene Armen, Beedelaers, nochte Vreemdelingen te hebben,

den thienden Compnt verclaert dat hij in sijn Roth niet meer als eenen armen, maer geen Vreemdelingen heeft, met naeme Anthoon Poelen,

den Elfden Compnt verclaert maer eenen Armen genaemt Petronelle Herbaghs, en een Vreemdelingh genaemt Joannes .... in sijn Roth te hebben,

den twaelfden Compnt verclaert geene Armen, Beedelaers noch Vreemdelingen te hebben,

den Derthienden Compnt verclaert dat in sijn Roth is hebbende, een arme vrouw genaemt Cath. Van den Esschen, drie Vreemde Beedelaers met naeme Willem Wijnen, Wouter .... en Willem Bomers, en eenen Vreemden genaemt Tossinck een Daghloonder, sijnde deese alle de persoonen dewelke sij verclaeren nochmaels in haere Rotten te hebben, ter waerer oirconde hebben deselve benefens ons onders. schepenen, subst. Secris en Borgmes deese eijgenhandig onderteeckent:

Peeter VREEDEN, Math. BIRGELEN, Weren EIJMAEL, bij Gillis HALFKAN met een + verclaerende niet te connen schrijven, bij Peeter ZELISSEN verclaerende meede niet te connen schrijven met een +, bij Claes MUIJTERS met een + verclaerende meede niet te connen schrij-

ven, bij Simon KREEKELS met een + verclaerende mede niet te con-
 nen schrijven, bij Hendrick LATTEN met een + verclaerende mede niet
 te connen schrijven, Weeren COENEN, bij Adriaen VREEDEN met een
 + verclaerende niet te connen schrijven, bij Matthijs FRANSSEN ver-
 claerende mede niet te connen schrijven met een +, Jan FREDERICKS,
 bij Arnold DEEGENS met A 6 verclaerende niet te connen schrijven,
 Hermanus CROON, C. LAMBERTS scabus et Subst. Sec-ris, W. H.
 WESTRICH testis J. J. PELT”.

Merkwaardig is, dat 8 van de 13 rotmeesters de schrijfkunst niet mach-
 tig waren.

Gezien het feit, dat de hoofdbank Heerlen volgens de legger van 1779
 was ingedeeld in 14 rotten, moet aangenomen worden, dat de hoofdbank
 in 1738 slechts uit 13 rotten bestond of dat, hetgeen meer waarschijnlijk
 is, twee rotten onder één rotmeester waren gesteld.

Beoelde 14 rotten zijn de navolgende:

1. Dorpsrotte, omfattende de Dorpstraat (Emmastraat en Emmaplein)
 het Kerkhof (Kerkplein), de Akerstraat, de Koolhoven (verlengde
 van de Akerstraat), de Obel (Nobel), Gasthuisstraat en Geleen-
 straat;
2. Veemarktsrotte, omfattende de Veemarkt (Wilhelminaplein), de
 Evegats (Klompstraat), de Sjram (Willemstraat), Schandelen en
 Meezenbroek;
3. Weegscheijtsrotte, omfattende de Weegscheid (Kruisstraat en het
 zuidwestelijk deel van de Geleenstraat), de Linde en de Bek (ver-
 lengde Kruisstraat en Bekkerweg), de Geer en Terworm;
4. Rotte van Welten;
5. Rotte van Vröschbroek en Bensenraede;
6. Rotte van Caumer en Akerstraet (Heerlerbaan);
7. Rotte van Soureth, Beijtel en Kerkraede;
8. Rotte van Voerendael;
9. Rotte van Cunraede;
10. Rotte van Winthaege, Colmont en Ransdael;
11. Rotte van Ubagsberg, Mingersborg, Drintelen, Eijserheide en Huls;
12. Roebroeker Rotte, omfattende Husken, Musschemig, Beersdal, de
 Vrank en een gedeelte van Heerlerheide genaamd Roebroek;
13. Rotte van Heerler-Heyde, Hoensbroek en Amstenraede;
14. Rotte van Nieuwenhagen en Schaesbergh.

Het is op het eerste gezicht niet duidelijk, waarom verschillende plaatsen,
 zoals Kerkrade, Hoensbroek, Amstenrade en Schaesberg, die toch niet
 tot de Hoofdbank Heerlen behoorden, in vorengenoemde rotten zijn
 ingedeeld. De reden hiervan is, dat de eigenaren van enkele percelen,
 gelegen in het randgebied van deze plaatsen, waarvan de begrenzing
 overigens niet overal nauwkeurig bekend was, van oudsher schatplichtig
 waren aan de hoofdbank Heerlen.

In de banksvergaedering van 31 Augustus 1756 is sprake van de aan-
 stelling van twee „trabanten” (trawanten):

„Door de Schout wordt voorgebragt, dat de Hr. Lt. Drossaard FARJON tot veijligheid der ingescetenen wel gaarne sag, dat deese vergaderinge aan Sijn Ed. permitterende van twee zoogenoemde trabanten tot laste deeser Banke aan te stellen, ten eijnde Sijn Ed. dies te beeter ten opzigte der menigte van vagabonden t'placaet van Haer Hoog. Moog. de dato (1 April) 1738 soude konnen executeeren, en de respec. inwoonders van derselver overvall bevrijden, waarop is goetgevonden, dat aangezien regenten niet ongeneegen aan dit salutair verzoek te voldoen dog nogtans voor en alleer over hetselve te resolveeren de Leenen sullen worden aangesproken off die insgelijks geinclineert om in de kosten van dien naar rato te draegen”.

De aanstelling van deze politiemannen is niet doorgegaan. In de banksvergadering van 6 Mei 1757 werd medegedeeld, dat men nopens het verzoek van de Drossaard had geconfereerd met de Commissarissen der Leenen, die evenwel verklaarden niet „geinclineert” (genegen) te zijn in de kosten bij te dragen. De vergadering meende daarom op het verzoek niet te moeten ingaan en gaf de secretaris opdracht deze beslissing ter kennis van de Drossaard te brengen.

In de op 9 Mei 1757 gehouden extraordinaire vergadering van Regenten der Hoofdbank Heerlen en Heeren der Justitie, alsmede van Heeren meest Geërfdens, treffen wij nog de volgende bijzonderheden betreffende rotmeesters aan:

„Voorgebragt sijnde, dat de Rottmeesters mogten profiteren soo ende gelijk de selve van ouds geprofiteert hebben, soo is bij deese Vergaederinge verstaen, aan elcken Rottmeester te permitteren, niet meer als een man, die maer een peerd heeft, en twee te voet vrij te houden, en indien in desselvs Rotte sich niet mochte bevinden een man te weesen die maer een peerd had, soo sal hij vermoogen drie te voet vrijhouden”.

In elke rotte of wijk had dus de rotmeester of één te paard en twee mannen te voet of drie mannen te voet te zijner beschikking.

In 1759 werden negen paarden aangekocht, waarvoor 360 gulden licht geld werd verantwoord, terwijl aan de rotmeester 90 gulden werd betaald. Het is niet zeker of deze paarden bestemd waren voor de rotmeesters, aangezien deze niet door de Bank werden bezoldigd.

De dienst van de ordebewakers schijnt niet altijd op even vreedzame wijze te zijn verlopen, gezien het feit, dat Jacobus VAN DER HEIJDEN van Nieuwenhagen in 1768 tijdens het wacht houden het hoofd werd ingeslagen. De verwonding moet echter niet van dodelijke aard zijn geweest, aangezien aan de chirurgijn ROEBROEK door de Bank 100 gulden werd betaald „wegens de cure”.

In de banksvergadering van 20 Juni 1769 werd een verzoek van genoemde VAN DER HEIJDEN behandeld om toekenning van „eenige vergoedinge wegens desselvs geleedene schaede”. Besloten werd hem 100 gulden uit te keren „uyt compassie, en sonder eenige de minste consequentie voor andere, renvoyeerende denselven voor het overige naar de Leenen, en sig daar ook te adresseeren”.

Vermeld zij nog, dat in 1777 een rotmeester voorkomt met name Ferdi-

mand KELLE, die meerdere malen als getuige optrad bij het inschrijven van akten. (3)

Behalve de hiervoren vermelde namen droegen de politiemannen ook nog de weinig vleierende naam van BEDELVOGDEN.

Toen in 1777 van hogerhand werd gelast, dat meer politiemannen moesten worden aangesteld, met name dat de Bank daartoe op haar kosten moest overgaan, werd o.a. besloten deze naam voortaan niet meer te bezigen.

(Wordt vervolgd)

W. LINDELAUF.

(1) Gichtregister van de Hoofdbank Heerle—Landen van Overmaas No. 2036 blz. 155.

(2) idem No. 2037 blz. 418.

(3) idem No. 2049 blz. 169 en 379.

EED VAN TROUW

afgelegd door de eerste gebiedende heer der heerlijkheid
Schaesberg en zijn schout bij de inhuldiging

Bij patent der Aartshertogen Albertus en Isabella werden ten behoeve van jonkheer Frederik van Schaesberg diens particuliere bezittingen, het kasteel Schaesberg en de hoeven Leenhof en Kakert tot een zelfstandige heerlijkheid verheven, waaraan toegevoegd werden de gehuchten Scheydt en Palenberg. Echter voordat de officiële belening plaats had, stierf jhr. Frederik Zijn zoon Johan (Hans) Frederik trad in de rechten van zijn vader en werd bij besluit van 28 Juni 1619 met de nieuwe heerlijkheid beleend. Na het vervullen van de formaliteiten, die met de leensverheffing en belening gepaard gingen, werd de nieuwe heer door zijn onderdanen gehuldigd. Bij die gelegenheid legde jhr. Hans Frederik de volgende eed af:

„Gelove ick Joncker Hans Frederik van Schaesberg, Heere aldaar, representeerende die plaetse van wijlen mijnen Heere Vader Joncker Frederik van Schaesberg, mijne ondersaeten in genere altyd voor te staen en hun te laeten by hunne oude gebruicken en gerechticheijt. en voerts mijne justitie aldaer in hun recht van justitie te laeten geheel ende hun daerinne geen turbatie te doen, tenzij om een gewettigde oersake, die mij daertoe soude mogen moveren (bewegen). Gelovende alsulx onder adelyke trouwe achtervolgens en te maintaineren wij (= zoals) voorzeit.

Hans F. d. Schaesberg.”

Op dezelfde dag legde de pas benoemde schout H. van den Hoeff (van den Hove) de volgende eed af:

„Geloven ick hieronder geschreven Schot altijt trouwe en holt te zijn den Weledelen Heeren Joncker Hans Frederik van Schaesberg en insgelijks den Huyze en Castele van Schaesberg en sijne heerlicheijt daervan

deponderende en aenlendende. Gelove oyck trouwe en holt te sijn der justitie aldaer en andere ondersaeten daeronder behoernde en justitie te laten administreren waer behoeren en den rijcken om gelt en den armen om Godts wille recht en justitie te bedienen. Soe mij Godt help en sijne lieve heiligen.

*H. van den Hoeff
Schouteth tot Shaesberch."*

H. van den Hoeff was Schout tot 1835. Zijn opvolger was Servatius van den Hoeff (Rijksarchief Maastricht).

J. J. JONGEN.

HET HUIS DE KROON

en zijn bewoners te Heerlen in de loop der tijden

In de dagen van burgemeester Kemmerling was de burgervader ook dienstdoend ambtenaar van de Burgerlijke Stand. Onder de vele door de Heer Kemmerling opgemaakte acten van geboorte, huwelijk en overlijden staat er ook een vermeld, die we hier in vertaling laten volgen: In het jaar 1810, de 9de Augustus, om 5 uur namiddag is voor ons Jan Gerard Kemmerling, burgemeester en ambtenaar van de Burgerlijke Stand van de gemeente Heerlen Departement van de Nedermaas, verschenen Marie Gertr. Bulkens zonder beroep, oud 18 jaar, wonende te Caumer Gemeente Heerlen, die ons verklaard heeft, dat zij heden om een uur nm. vergezeld van Marie Marguerite Boer wonende te Caumer voormeld, in de weide van de heer Matthieu Aelmans wonende in het gehucht Straat gemeente Heerlen gevonden heeft een kind, zoals zij het ons laat zien gekleed in een wit hemdje, een groen rokje, een rood geruit schortje, een paar oude witte wollen kousjes, het droeg een koperen medaille om zijn halsje hangend, na het kind onderzocht te hebben, hebben wij vastgesteld dat het van het mannelijk geslacht was, dat het 15 maanden oud scheen te zijn en het hinkte met zijn linker voetje, zonder andere kentekenen. Vervolgens hebben wij het kind ingeschreven onder de naam en voornamen van Romain Straet (Romanus Straet) en hebben bevolen dat het zou worden overgegeven aan het Burgerlijk Armbestuur. Waarvan wij proces verbaal hebben opgemaakt in tegenwoordigheid van Leonard Geijsendorf koopman, 51 jaar, wonende te Heerlen, en Pierre Gaspard Vrusch, landbouwer, oud 40 jaar, wonende te Logt, gemeente Kerkrade, die met ons getekend hebben, nadat hun voorlezing gedaan was van de inhoud van dit proces-verbaal en hebben de Comparante (M. G. Bulkens) en de getuigen verklaard niet te kunnen schrijven. De burgemeester, w.g. J. G. Kemmerling."

De vondeling kreeg dus de naam van 't gehucht Straat, waar hij gevonden was. Maar waarom hem Romain (Romanus) als voornaam

gegeven werd, zal wel altijd een vraag blijven. Het jongetje zelf is reeds op 30 Aug. 1811, dus een goed jaar later, overleden in het huis van Leonard Ploumen te Caumer, waar men het wel zal hebben uitbesteed. (Acten Burg. Stand, Gemeentehuis Heerlen).

Burgemeester Kemmerling werkte tijdens de Franse bezetting van Heerlen met de bezetter mede en zo heeft hij ook ter uitvoering van een desbetreffend besluit van Keizer Napoleon alle Joodse inwoners van Heerlen (48 in getal) moeten oproepen om 'n vaste familienaam aan te nemen (wat voordien bij de Joden niet gebruikelijk was).

Hij bleef na de bevrijding burgemeester van Heerlen. Op 17 Maart 1814 weigerde hij aan manschappen van het vrijwilligersleger, dat tegen de Franse troepen gevochten had, inkwartiering binnen zijn gemeente toe te staan. Onderofficieren van de vrijwilligers drongen die dag tegen 5 uur in de namiddag zijn werkkamer binnen. Een van hen verweet de Hr. Kemmerling, dat hij met de Fransen gehuld had. Het kwam tot heftige woorden en dreigementen. Een vlucht naar de W.C. volgde, om het vege lijf te redden, in gezelschap van zijn echtgenote. In de werkkamer werd alles kort en klein geslagen. En na een vergeefse belegering van het toevluchtsoord van het echtpaar Kemmerling trokken de aanvallers af.

De Kemmerlings hadden zeven kinderen, 5 meisjes en 2 jongens. Een dochter, Louisa Theodora, 29 jaar oud, overleden op 26 Febr. 1836, was gehuwd met de Heerlense notaris Hendrik Sanders. Burgemeester Kemmerling overleed alhier 15 Jan. 1818, slechts 42 jaar oud. De weduwe woonde in 1841 nog in de Kroon, nl. in het Oostelijk nevengebouw bij het begin van de Gasthuisstraat. Van haar kinderen leefden er toen nog drie, twee dochters Clare Adolphine (37 jaar) en Charlotte Gerardinne (30 jaar) en een zoon Victoire Auguste (27 jaar).

Op 23 Maart 1841 verhuurde zij het huis de Kroon aan het bestuur van het Hertogdom Limburg, voor welk bestuur aanwezig was de Heer Jan Willem Lintjens, burgemeester van Heerlen. In de acte gepasseerd voor Nots. Jan Willem Daniel Smeets staat dat verhuurd werd: „een woonhuis met Schuur, stallingen, bergplaatsen, misthof, moestuin en verdere ap- en dependencien, gelegen binnen Heerlen langs den weg van Kerkade naar Sittard en genoemd de Kroon, reinende eene zijde de verhuurster, andere zijde de Wed. en Kinderen Bloem, een hfd den voorschreven weg en ander hoofd een steeg en zulks om te dienen tot kazerneering der Brigade Koninklijke Marechaussee, gestationeerd te Heerlen, voor den tijd van zes eerstkomende en achtereenvolgende jaren en aanvangende op 1 April 1841 voor 300 gulden Nederlandsch per jaar.”

Het Oostelijk nevengebouw van het huis de Kroon werd omstreeks 1865 reeds bewoond door de Eerw. Zusters Franciscanessen van Heythuisen. Zij hadden het in huur. Toen Mgr. Savelberg tweede kapelaan te Heerlen geworden was, ging hij daar bij de Zusters inwonen, in Sint Clara, zoals men toen zeide. 4 Mei 1870 namen de Zusters bezit van de nieuwe gebouwen in de Gasthuisstraat en werd het huis door kapelaan Savelberg overgenomen om er zijn kloosterstichting in onder te brengen.

Op 25 Juli 1875 kon kapelaan Savelberg het betreffende perceelsgedeelte aankopen, dat hij voordien in huur had, voor ongeveer 8000 gulden. Nadat de koop gesloten was, kwam uit, dat dit gebouw nog bezwaard was met 2000 gulden hypotheek. Met zulk een „verrassing” was geen rekening gehouden en kapelaan Savelberg kreeg tegen wil en dank er een niet gemaakte schuld bij met 'n jaarlijkse rente-betaling van 5%. Doch ondanks deze zware tegenvaller kon reeds op 19 Jan. 1877 besloten worden tot uitbreiding. Monseigneur Savelberg overleed in De Kroon 11 Febr. 1907, de dag na zijn 80ste verjaardag. Bezoekers van het klooster kunnen de sterfkamer van Mgr. Savelberg, aldaar bezichtigen. (Publicaties over Mgr. P. J. Savelberg door H. Mosmans CssR. en J. L. Janssen CssR.).

Van 1930—1936 verbleven in hetzelfde klooster een aantal Zusters Carmelitessen, welke op verzoek van w. Deken Nikolaije naar Heerlen waren gekomen. In 1936 vertrokken de Carmelitessen naar 't nieuwe klooster in de Putgraaf (L.D. 2 Febr. '51).

Het hoofdgebouw van de Kroon werd op 16 Jan. 1844 door de Wed. Kemmerling verkocht aan Nicolaas Willem Hubert Cuijpers, gehuwd met Maria Petronella Josephina Martens, bierbrouwers, wonende alhier in de brouwerij De Roode Poort, gelegen aan de Veemarkt en Evegat. De kopers verkregen in eigendom: 1. Woonhuis met achterkwartier, schuur, stallen, remise, mesthof en verder toebehoor, oppervlakte 9 r. 75 ellen, genaamd de Kroon, gelegen binnen Heerlen, aan ene zijde het huis en tuin van verkoopster, de andere zijde de Weduwe Bloem es., aan de voorkant de weg naar Sittard, en de achterzijde de hierna omschreven tuin. 2. Een moestuin gelegen achter het voorschreven huis, belendingen: e.z. het huis, andere zijde een steeg, een hoofdzijde de Wed. Bloem es., andere hoofdzijde de muur, staande tussen deze tuin en de tuin van verkoopster, oppervlakte 6 roeden en 60 ellen. Koopsom totaal f 3780,— Nederlands. Door partijen werd overeengekomen, dat de 3 vensters en een keldertochtgat van het huis van verkoopster naar de zijde van het verkochte huis en mesthof zullen blijven bestaan. De kopers zullen geen vensters noch openingen mogen maken naar de zijde van het erf van de verkoopster. Acte Nots. J. W. D. Smeets.

Nicolaas Willem Hubert Cuijpers vestigde nu zijn brouwerij in de Kroon. De Heer Cuijpers, die eerst landbouwer van beroep was, werd te Heerlen geboren de 3de Nov. 1812 als zoon van Jan Leonard Cuijpers en van Maria Elisabeth De Heselle. Hij overleed alhier 11 Febr. 1863, te Kroon, zoals in de overlijdensacte staat aangegeven.

De 14 Febr. 1864 had er tussen zijn kinderen een scheiding en deling plaats, waarbij de brouwerij de Kroon in eigendom overging aan Josephina Wilhelmina Cuijpers (geb. alh. 4-10-1840). Laatstgenoemde huwde 31 Maart 1864 met Nikolaas Joseph Hubert Kaufmann, ambtenaar ter gementesecretarie te Heerlen.

Anno 1865 werd door hun broer en zwager Jan Willem Hubert Cuijpers, die als brouwer in de Kroon werkzaam was, aan de Minister van

Financiën vergunning gevraagd om gedurende het gehele jaar z.g. Beiers bier te mogen bereiden met behulp van zijn roerkuip. De Ministeriële beslissing viel op 14 Nov. 1865: Voor wat betreft het gehele jaar, werd deze aanvraag geweigerd, en alleen voor de zomermaanden toegestaan. Genoemde Jan Willem Hubert Cuijpers (geb. alh. 11-3-1836) huwde te Heerlen 6 April 1866 met Catharina Hubertina Rosalina Kleijnjans, geboortig van Merkelbeek.

15 September 1868 heeft Josephina Wilhelmina Cuijpers, gehuwd met Nikolaas Joseph Hub. Kauffmann, publiek verkocht woonhuis met tuin, mestplaats, schuur, stallen en aanhorige bierbrouwerij, waartoe behoren brouwketel, werktuigen, onderkuipen, koelschip, fusten, vaten, en andere brouwwerktuigen en gereedschappen, alles aan elkander gelegen te Heerlen, genaamd de Kroon, belend ene zijde Mevr. Kemmerling, andere de Heer Joseph Bloem, een hoofd de grote weg of Dorpstraat, het ander de Gats, groot 16 roeden 35 el. Het complex werd toegewezen aan Karel Lodewijk Gemmeke, deurwaarder, die verklaarde deze koop te hebben gedaan namens Jan Willem Hubert Cuijpers, bierbrouwer, woneude te Heerlen voor de prijs van f 7800.—. (Akte Nots. J. A. Lemmens.) Na het overlijden van Jan Willem Hubert Cuijpers op 9 Nov. 1892 werd de brouwerij voortgezet door z'n echtgenote en z'n zoon. Later waren er ook verschillende kostheren in de Kroon.

Destijds bevond zich in het hoofdgebouw aan het eind van de gang bij de keukendeur een geschilderd houten paneel, voorstellende (levensgroot) een huishoudster met bezem. Wijlen Mad. Vaessen-Penders vertelde mij, dat dit dateerde uit de tijd dat de Heer Lamberts in de Kroon woonde. (Joost Hend. Lamberts, vice schout van Heerlen).

Ook vertelde men mij, dat op zekere dag een kleine jongen naar de Brouwerij van Cuijpers in de Kroon gestuurd werd, om gist te halen. Het schilderij hing toen nog in de gang. Hij vond de deur open, sloop stilletjes naar binnen. Opeens zag hij de huishoudster met de bezem staan. Bijdehand vroeg hij om gist voor z'n moeder. Toen hij echter geen antwoord kreeg, zakte hem toch de moed in de schoenen en rende naar huis! Daar hebben ze om hem gelachen!

In 1899 werd de brouwerij, die eerst aan de straat lag naast de tegenwoordige slagerij Pasmans naar de tuin verplaatst. In 1914 moesten ter wille van de tapvergunning de vensters met kleine ruiten vervangen worden door grote ramen. In 1917 werd het huis de Kroon met annexen door Mevr. de Wed. Cuijpers-Kleijnjans verkocht aan de Vereniging Ons Limburg, welke nu nog steeds eigenaresse is. De naam de Kroon werd nu veranderd in die van Ons Volkshuis. In 1917 werd in de voorgevel de poort dicht gemetseld naast de poort van het zusterklooster. Hierdoor werd ruimte verkregen voor het cafélokaal, ingericht ten behoeve van Ons Volkshuis. Door de Vereniging Ons Limburg was het huis de Kroon aangekocht om te dienen tot verenigingsgebouw van de R.K. Werkliedenbond.

En nu is het grote oude huis een ruïne. Sic transit gloria mundi.

JO HORST.

De registratie der bevolking

(in het algemeen en van Heerlen in het bijzonder)

(Vervolg)

Blijkens informatie bij het Rijksarchief in Limburg bevinden zich daar geen bevolkingsregisters of -lijsten van Heerlen uit de 19e eeuw. Wel berust in het daar bewaarde archief van het Arrondissement Maastricht en het Departement van de Nedermaas een gedetailleerde bevolkingslijst van Heerlen uit 1796 (een fotocopie hiervan bevindt zich thans in het Gemeentelijk Archiefdepôt van Heerlen).

Zoals onder Napoleon de invoering van de Burgerlijke Stand in nauw verband stond met de conscriptie (loting), zo had in de eerste helft der vorige eeuw in ons land de verstrekking van opgaven betreffende het bevolkingscijfer hoofdzakelijk ten doel het vaststellen van het te leveren contingent militie. In een door de Gouverneur van Brabant tot het gemeentebestuur van Heerlen gerichte circulaire dd. 9 Mei 1815 lezen we o.m.:

„ . . . . Het te leveren Contingent voor de Gemeenten van het voormalig Staats Brabant en het Land van Overmaas, even als bij Art. 1 van gezegde Wet, door het vermeld Besluit Zijner Majesteit op één man voor ieder honderd zielen bepaald zijnde, zoo is Uwe Gemeente, als eene bevolking van 3470 zielen hevatende, op 35 man aangeslagen; terwijl de aanloting van een vijfde, bij Art. 64 der meer genoemde Wet voorgeschreven, in het Militie District, waar toe Uwe Gemeente behoort, gene plaats mag hebben vroeger dan in 1816; zullende van de Manschappen, welke gezegd District oplevert, het Bataillon Nationale Militie worden geformeerd” . . . .

Dat ook toen reeds gemeentebesturen wel eens nalatig konden zijn, blijkt uit de volgende bekendmaking dd. 28 Maart 1816 in het Journal de la Province de Limbourg:

„De Gouverneur der Provincie Limburg, Ridder van de Orde van den Nederlandschen Leeuw,

„Ontwarende, dat verscheide Gemeente-Besturen in gebreken zijn gebleven om aan hun, bij circulaire van 27 february 11., no. 23, toegezonden staaten van bevolking, behoorlijk ingevuld, terug te zenden, waar door hij Gouverneur belet word om den generalen staat dezer Provincie op te maken, en alzoo ten dezen opzigten aan het verlangen van Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken te kunnen voldoen,

„Schrijft, bij deeze, de alzoo nalatig geblevene Gemeente-Besturen, ten ernstigsten aan, om alsnog, uiterlijk voor den 5 der aanstaande maand april, den gezegden staat aan hem Gouverneur in te zenden, en zulks op poene, dat dezelve als dan niet ingekomen zijnde, door

„speciaale Commissarissen en ten kosten van de nalatigen zullen worden opgemaakt en afgehaald.
„Maastricht, den 28 Maart 1816.

C. DE BROUCKERE.”

En dezelfde gouverneur achtte het bij circulaire van 28 Juli 1821, houdende „last op de gemeente-Besturen, om voor of uiterlijk op den 15 September aanstaande, de juiste bevolking der respectieve gemeenten en van elk gehucht in het bijzonder, op te geven”, nodig o.a. op het volgende te wijzen:

„ . . . . De stipte inachtneming van gemeld tijdstip van 15 September „aanstaande, wordt in het onderhevig geval, zoodanig vereischt, dat „ik nu voor alsdan, aan de H. H. arrondissemens-Kommissarissen, „de zorg opdraag, om aan die gemeente-Besturen, waarvan zij op den „14 Sept. avonds de staten, ondanks deze stellige uitnoodiging, niet „mogen ontvangen hebben, ten kosten derzelve, expressen te zenden „om die staten af te halen en voorts zonder verwijl aan mij toe te „zenden” . . . .

En verder:

„ . . . . Ten slotte kan ik niet nalaten Ulieden op te merken, dat daar „een werk van den onderhevigen aard, zijne waarde alleen verkrijgt „van de juistheid, waarmede de onderscheidene opgaven die de bouw- „stoffen van hetzelfde uitmaken, worden gedaan, ik mij langs alle ge- „paste wegen van de nauwkeurigheid en opregtheid Uwer opgaven zal „trachten te verzekeren; en voor zoo verre, tegen mijne verwachting, „de eene of andere valsch mogt worden bevonden, zal ik die, op „kosten van wien zulks aangaat, door middel van eenen Kommissaris „speciaal, doen hermaken, terwijl ik mij daarenboven voorbehoude, „tegen dengenen of diegenen, welke voorbedachtelijk valsche opgaven „mogten hebben gedaan, zoodanige maatregelen te nemen, als ik zal „vermeenen te behoren.”

Voor Heerlen was deze aanmaning feitelijk overbodig, want reeds op 8 Juni 1821 werd door de raad dezer gemeente de volgende verordening vastgesteld, waaruit blijkt, dat het Gemeentebestuur wel zorg had voor een goede bijhouding der „volkslijste”:

De Raad der Gemeente van Heerlen gehoord de voordragt van den Schout, dat de veranderingen van woonplaats geschieden in deze gemeente zonder daar af word gedaan eene verklaring ter Secretarij van het Bestuur, waar uit voortvloeit dat de Volkslijste niet kunnen worden geregeld gehouden.

Overwegende dat het tot welzijn van den dienst van belang is, dat de politie kennis bekomt van alle veranderingen welke met betrekking tot de woning der ingezetenen voorvallen.

Gezien de wet van den 6e Maart 1813 omtrent de Straffen tegen de overtreders van algemeene verordeningen uittespreken of bij provinciale of plaatselijke Reglementen vast te stellen

Besluit:

Art. 1. Te rekenen van den eersten September aanstaande zal elk en

een ieder, die van woonhuis, kwartier of van kamer veranderd gehouden zijn, daar van aangifte te doen binnen acht dagen, ter Secretarij van het Gemeente Bestuur alhier, op peene van eene boete van eene gulden vijftig cents.

Art. 2. De Eigenaars of voornaamste huurders, welke hunne huizen of een gedeelte daar van met kwartieren of kamers, aan nieuw aangekomene personen zullen verhuren, zullen eensgelijks gehouden zijn daar van kennis te geven ter Secretarij van het Gemeente Bestuur alhier, binnen de acht dagen, op peene van gelijke boete als bij de voorgaande Artikel bepaald.

Art. 3. De Contravenienten zullen worden vervolgd voor de Rechtbank van enkele politie des Kantons Heerlen en in geval van recidive met eene dubbele boete gestraft worden en voor de onvermogene met een dag gevangenis.

Art. 4. Over de verklaringen der twee eerste artikelen zal worden een Register gehouden ter Secretarij van het Bestuur voornoemd.

Art. 5. De Boetens zullen toebehoren voor een derden aan den policie Ambtenaar, die de Contraventie zal hebben geconstateerd en voor twee derde aan de Gemeente gehören.

Art. 6. Het tegenwoordig Besluit zal worden afgekondigd en aangeplakt ten tijden en plaats als zulks alhier te doen gebruikelijk is en wel bij het invoeren drie maal, te weten: eens in de maand Junij, eens in de maand Julij, en een derde maal in den maand Augustus dezes jaars, voorts jaarlijks eens in de maand Februarij en eens in den maand September.

Afschrift dezes zal worden gezonden, aan Heere Gedeputeerde Staten der Provincie ter communicatie en aan Heere Vrederechter, zo als ook aan den Ambtenaar van het publiek Ministerie des Kantons Heerlen, om de hand er aan te houden.

Gedaan te Heerlen in de vergadering van den Raad den Achtsten dag Junij Achttien honderd Een en twintig.

Dat ook in latere jaren de bevolkingsadministratie de nodige aandacht van het Gemeentebestuur had, getuigt de volgende mededeling in het gemeenteverslag over het jaar 1871.:

„De bevolkingsregisters worden behoorlijk bijgehouden. Ter erlanging „van eene geregelde overlegging der getuigschriften van verandering „van woonplaats zijn de ingezetenen door ons bij openbare kennis- „geving uitgenoodigd, om aan dit wettelijk voorschrift gevolg te „geven en zijn tevens door den veldwachter bij aanzegging aan de „huizen bijzondere waarschuwingen gedaan.

„Niettegenstaande deze uitnoodigingen zijn tegen eenige nalatige of „kwaadwillige hoofden van huisgezinnen wegens overtredingen op dit „stuk proces-verbaal opgemaakt.”

BEVOLKINGSCIJJERS:

Heerlen, aanvankelijk de belangrijke Romeinse nederzetting Coriovallum en een middelpunt voor de keramische industrie, was gedurende meerdere eeuwen een dorp van 2 à 3 duizend inwoners, voor wie de landbouw de hoofdbron van bestaan was. Door zijn ligging aan het kruispunt van belangrijke verkeerswegen was het echter de grootste en aanzienlijkste plaats in dit gedeelte van Zuid-Limburg. Het was niet alleen marktplaats voor de landbouw uit de omgeving maar ook in ander opzicht van betekenis (o.a. hoofdbank).

Dat Heerlen nochtans slechts langzaam groeide, moge blijken uit de volgende bevolkingscijfers (naar de toestand op 1 Januari):

1815 — 3470	1860 — 4919
1820 — 3671	1870 — 4927
1830 — 4140	1880 — 5105
1840 — 4336	1890 — 5350
1850 — 4539	1895 — 5523

Toen op het einde der vorige eeuw de mijnindustrie tot ontwikkeling kwam, nam ook de bevolking van Heerlen gestadig toe. En naarmate er meer mijnen in exploitatie werden genomen, steeg ook het bevolkingscijfer:

1900 — 6312	1930 — 45300
1905 — 8094	1935 — 50149
1910 — 11021	1940 — 50498
1915 — 17788	1945 — 55276
1920 — 30269	1950 — 60261
1925 — 38318	

Ter vergelijking volgt hier een opgave van de jaren, waarop de verschillende mijnen in exploitatie kwamen:

Dominiale Mijn	— system. exploitatie vanaf 1857
Oranje Nassau I (Heerlen)	— 1899
Willem Sophia (Kerkrade)	— 1902
Laura & Vereniging (Eijgelshoven)	— 1905
Oranje Nassau II (Schaesberg)	— 1906
Wilhelmina (Schaesberg)	— 1906
Emma (Heerlen)	— 1913
Oranje Nassau III (Heerlen)	— 1917
Hendrik (Brunssum)	— 1917
Maurits (Geleen)	— 1925
Oranje Nassau IV (Heerlen)	— 1928
Julia (Eijgelshoven)	— 1928

Terloops zij hier nog gewezen op de van 1918 daterende ontginning van een tweetal bruinkoolvelden in deze gemeente. De N.V. Bergerode exploiteerde het bruinkoolveld „Energie” te Heerlerheide (ten Oosten van de Bokstraat) en de N.V. Carisborg de groeve nabij Passart-Nieuwenhagen. Beide ontginningen zijn intussen beëindigd.

Vanaf 1870 tot en met 1918 had Heerlen minder inwoners dan Kerkrade.

In 1919 streefde het echter Kerkrade voorbij. Van 1815 tot 1897 steeg het bevolkingscijfer van 3470 tot 5591, zijnde in 82 jaar slechts een toename van 2121 personen. Was de jaarlijkse vermeerdering der bevolking vóór 1898 behoudens enkele uitzonderingen niet meer dan 100 (2%), vanaf 1898 tot 1935 groeide deze van 5759 tot 50149, derhalve een toename met 44390 personen in 37 jaar. Vanaf begin 1935 tot einde 1950 constateren wij een vermeerdering van 11080. In 1913 had zich het inwonertal reeds verdrievoudigd, terwijl het in 1920 in vergelijking met 1913 was verdubbeld. Bedroeg in 1898 de vermeerdering nog slechts 3%, nadien stijgt deze gedurig, zodat we o.a. in 1913 een toename constateren van 13,5% en in 1917 zelfs van 18%. Daarna neemt het tempo geleidelijk af. Dat vooral gedurende de eerste wereldoorlog (1914—1918) de bevolking in zo grote mate toenam was niet alleen een gevolg van de vestiging van enkele nieuwe mijnzetels, maar speciaal van de drang tot verhoging der steenkool- (en bruinkool) productie, waardoor het aantal mijnwerkers zeer sterk steeg.

Een stilstand, ja zelfs een teruggang, werd geconstateerd in de crisisperiode van 1932—1939, terwijl na de jongste wereldoorlog de toename der bevolking in niet geringe mate werd geremd door het feit, dat vele vreemdelingen en politieke delinquenten ons land om bekende redenen verlieten.

Zoals uit het vorenstaande wel duidelijk blijkt, was de groei van de mijnindustrie van grote invloed op de demografische ontwikkeling van de mijnstreek in het algemeen, doch van Heerlen in het bijzonder. Het gemiddelde tempo van de bevolkingstoename was in de periode van 1900—1935 voor de mijnstreek in haar geheel ongeveer dubbel zo hoog als voor het Rijk en Limburg. Deze toename was natuurlijk niet in alle mijnstreekgemeenten gelijk. In Heerlen was zij 4 maal die van het Rijk en 3 maal zo groot als het gemiddelde voor Limburg. In 1935 woonde van de mijnstreekbevolking niet minder dan 20,84% in deze gemeente. Stelt men het bevolkingscijfer van 1900 op 100, dan blijkt het index-cijfer in 1910 te zijn 182, in 1920 485, in 1930 706, in 1940 772 en in 1950 922. De bevolkingstoename is het gevolg van een geboorte- en vestigingsoverschot (d.i. onderscheidenlijk een voordelig verschil tussen geboorte en sterfte en tussen vestiging en vertrek).

Tot slot volgen hier nog enkele belangrijke data:

25/12-1917 — 25000e inwoner (Ch. Vinken — overleden 17/2-1918)

26/11-1919 — 30000e inwoner (L. A. H. van Birgelen)

20/5 -1933 — 50000e inwoner (J. A. G. P. Kasteel)

18/11-1949 — 60000e inwoner (H. M. F. Joosten).

De 40000e inwoner werd geboren in Juni 1926 doch is niet genoteerd.

TH. JANSSEN.

Deze „Kükeskriemer” is getekend door P. A. Schols als illustratie bij het artikel over de handel van Heerlerheide door Beaujean in het vorig nummer. De Kükeskriemer was een halve eeuw geleden een gewone verschijning in de Limburgse dorpen. Hij was de handelaar in pluimvee. Met zijn „kraom” of „kiep” aan de rug trok hij van boerderij tot boerderij. De drie étages van zijn vervoermiddel (voorloper van de huifkar) hadden ieder een eigen bestemming: de bovenste was voor duiven, de middelste voor kippen en de onderste voor konijnen. Zijn koopwaar kwam ook op de Akense markt. Het was een aardig gezicht als een haan zijn kop door de tralies stak en een verontwaardigd „tok-tok!” uitstootte of een welgemoed „kukeleku” liet horen.

historische chroniek

Te SCHAESBERG werd op 16 September j.l. door burgemeester J. P. D. van Banning in Huize „De Kamp” een gedenksteen onthuld om in blijvende herinnering de nagedachtenis te eren van de beide letterkundigen Frans en Emile Erens. Elders in deze aflevering (blz. 112—119) is naar aanleiding hiervan een artikel geplaatst, hetwelk vele wetenswaardigheden bevat over de familie Erens en de beide letterkundigen met hun oeuvre plaatst in de sfeer van hun tijd.

Te HEERLEN hield onze Kring op 29 November j.l. een openbare bijeenkomst, waarop prof. dr. F. Fremersdorf uit Keulen een uitvoerig betoog gaf over zijn levenswerk; het bestaan van een christengemeente te Keulen nabij de St. Severin rond 150 na Chr. In de 2e afl. van ons „Bulletin” zijn hierover op blz. 43—44 nadere mededelingen gedaan, waarheen wij de lezer in dit verband verwijzen.

Vermelden we nog, dat de bijeenkomst druk bezocht werd. Onder de aanwezigen bevonden zich Dr. P. Glazema, directeur van de Rijks opgravingsdienst; de heer M. van Grunsven, burgemeester van Heerlen; de heer H. Schutgens, loco-burgemeester, lid van onze Kring; Ir. C. Raedts, directeur der O.N.-mijnen, lid van onze Kring; Dr. Ir. A. J. Husmann, directeur der Dominiale mijn; Ir. L. Kremer, oud-directeur der O.N.-mijnen. De vergadering stond onder leiding van de heer J. J. Jongen, Voorzitter.

ARCHAEOLOGISCH RESSORT HEERLEN.

Tijdens het schoonmaken van de slotgracht van de kasteel-ruïne Schaesberg zijn aan de N.O.-zijde resten gevonden van een halfcirkelvormig uitgebouwde houten toren, gefundeerd op ingeheidde palen. Op 1 Dec. j.l. hebben de directeur van 's Rijks Oudheidkundige Bodemdienst en onderget. deze relicten ter plaatse bekeken. Genoemde Bodemdienst zal een nader onderzoek instellen.

Bij onderget. kwamen vondstmeldingen binnen van romeins karakter, gedaan te Hoensbroek — Stationskolonie.

L. v. H.

BIJ
POSTCHEQUE EN GIRODIENST
KENNISGEVING VAN BIJSCHRIJVING WEGENS
STORTING

Op postrekening No 1882.62

van F. X. Schobben

Penningm. „Het Land van Herle”

te Waubach (L) is heden

bijgeschreven 2 Gld. — Ct
(in cijfers)

gestort door .....

straat: .....

te* .....

*Mededelingen voor de begunstigde kunnen hieronder
en aan de keerzijde van deze strook worden geplaatst.*

Abonnement 1952 van
„Bulletin Het Land van Herle”

G 8

POSTCHEQUE EN GIRODIENST

STORTINGSBIJZET

Op postrekening No 1882.62

van F. X. Schobben, Grensstraat 19

te Waubach (L) is heden

twee Gld.
(voluit geschreven)

— Ct 2 Gld. — Ct
(voluit geschreven) (in cijfers)

gestort door .....

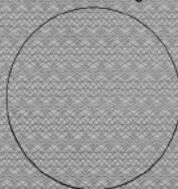
straat: .....

te* .....

Plaats
voor het
frankeer-
zegel.

Staat G 9, nr .....

Dagtekening
van verzending

G 8

De invulling moet met inkt geschieden. Veranderingen maken het formulier
ONGELDIG. * Steeds volledig adres van de storter vermelden.

POSTCHEQUE EN GIRODIENST
BEWIJS VAN STORTING

Op postrekening No 1882.62

van F. X. Schobben

Penningm. „Het Land van Herle”

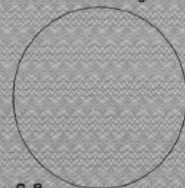
te Waubach (L) is heden

2 Gld. — Ct
(in cijfers)

gestort door .....

te .....

Dagtekening
van storting

Staat G 9,

nr .....

Handtekening van de
postambtenaar.

G 8

Binnenkort zal onder de auspiciën van de HISTORISCHE KRING "HET LAND VAN HERLE" verschijnen:

BRUNSSUM DE EEUWEN DOOR

door

W. Moonen, pastoor te Brunssum

Een boek, dat om zijn interessante en leerzame inhoud alsmede zijn belangwekkende gegevens over de geschiedenis en folklore van Brunssum de volle aandacht verdient. Een boek ook dat door zijn bewerking van de stof in ruime mate zal bijdragen tot verbreding en verdieping van de kennis van en de belangstelling voor Brunssum en omgeving.

Het werk is zeer gevarieerd en voor ieder die belang stelt in de lokale historie hoogst belangwekkend.

Het behandelt achtereenvolgens in 8 delen:

Brunssum in de praehistorie, onder de Romeinen, Franken, Merovingers, Karolingers, en Valkenburgers, onder Brabant, Spanje en Oostenrijk.

De Heerlijkheid Brunssum: het leenstelsel, het Leenhof Valkenburg, Valkenburgse Lenen in Brunssum, Heren van Brunssum.

Adellijk Brunssum: de ridderfamilies Bex, van Weerst, Clutt en Vos, de Baronnenfamilie de Negri.

Het Laathof Brunssum: Laathoven in het algemeen, Brunssumse laathoven, cijnsplichtige landerijen en tienden-stukken.

De Schepenbank Brunssum: Oprichting en procedure van de Bank, processen voor de Bank, gerealiseerde testamenten en contracten, Brunssumse Schutterijen.

De gemeente Brunssum: Tot gemeente verheven, bij Frankrijk ingelijfd, bij het Verenigd Koninkrijk, bij België, bij Nederland, burgemeesters en andere functionarissen.

Kerkelijk Brunssum: Onder vijf bisdommen en drie dekenaten, onder Valkenburgs officialaat, onder Heinsbergs patronaat, onder Gangelt, tot parochie verheven, vroegere inkomsten van kerk en pastoor, kerken, pastorieën, kapelanieën, pastoors, kapelaans, beneficianten, plaatselijke priesters, kerkmeesters, kosters, onderwijzers.

Kloosters, Stichtingen, Patroonheiligen.

Aangezien de uitgever zich enigermate moet kunnen oriënteren omtrent de oplage van dit zeer bijzondere werk, verzoeken wij hen, die tot aankoop hiervan zullen overgaan, reeds thans in te tekenen.

Het boek zal een omvang hebben van circa 450 bladzijden en rijk worden geïllustreerd.

De prijs kan dank zij de belangeloze arbeid van Pastoor Moonen en de toegezegde financiële steun van het gemeentebestuur van Brunssum worden gesteld voor degenen, die vóór 25 December a.s. intekenen, op f. 9,75 gebonden en f. 8,75 ingenaaid. Na deze datum worden de prijzen met f. 2,-- verhoogd.

Bestellingen kunnen, bij voorkeur op bijgaand formulier, aan de gemeentesecretarie van Brunssum worden toegezonden.

BRUNSSUM, 12 December 1951.

I N T E K E N B I L J E T

Ondergetekende wenst te ontvangen:

BRUNSSUM DE EEUWEN DOOR

door

W. Moonen, pastoor te Brunssum

..... exemplaren à f. 9,75 gebonden

*) ..... exemplaren à f. 8,75 ingenaaid

Naam .....

(in blokletters)

Straat .....

Woonplaats .....

*) Doorhalen wat niet
gevraagd wordt.

Handtekening .....

Porto
2 cts.

D R U K W E R K

Aan
de gemeentesecretarie,
afdeling III,
van B R U N S S U M .

Inzenden uiterlijk 24 December 1951. Na deze datum worden
de op ommezijde vermelde prijzen met f. 2,-- verhoogd.

L.S.

Met bijgaand nummer voltooit ons "Bulletin" zijn eerste jaargang. De Historische Kring "Het Land van Herle" wil bij deze gelegenheid al degenen hartelijk danken, die hetzij door hun intekening, hetzij door hun materiële steun in andere vorm, de verschijning van ons orgaan mogelijk hebben gemaakt, alsook degenen die door hun instructieve aanmoediging van hun waardering deden blijken.

Werd er in de afgesloten jaargang naar gestreefd -in een ook voor de niet-beroepsmatige beoefenaar van de historie bevattelijke vorm- belangstelling te wekken voor streekverleden en streekeigen van het Heerlener land -de in allerlei opzicht zo belangwekkende "Oude Mijnstreek" van onze moderne tijd- zo willen wij onze zich steeds uitbreidende kring van abonné's de verzekering geven, dat de nieuwe jaargang in nog ruimer mate aandacht schenken zal aan al datgene, wat in geschied- en oudheidkundig opzicht, voor dit gebied als waardevol kan worden aangemerkt. Ons bestuur, tevens optredend als commissie van redactie, houdt er zich van overtuigd, dat de tengevolge van de sterk gestegen papier- en drukkosten noodzakelijk geworden verhoging van de abonnementsprijs met 50 c. -derhalve tot het nog steeds laag te achten bedrag van f. 2,- per geheel jaar- door onze intekenaars als dwingende noodzaak zal worden gebillijkt.

Ter verlichting van het werk van onze penningmeester zouden wij het op prijs stellen, indien U gebruik zou willen maken van ingesloten girobiljet, of eventueel van overboeking via Uw eigen postrekening.

Het Bestuur:

J.J.Jongen, voorzitter
Drs.L.van Hommerich, secretaris
F.X.Schobben, penningmeester

BULLETIN

van de Historische Kring

HET LAND VAN HERLE

OPGERICHT 4 APRIL 1945

Twee-maandelijks tijdschrift ter versteviging van het contact tussen de historische beoefenaars en historie-belangstellenden, wonende in het oude Heerlener land.

VERSLAG nopens een onderzoek naar de functionering der gewestelijke STATENCOLLEGES van het hertogdom Limburg en van de drie Landjes van Overmaas tijdens de 14e en 15e eeuw (*)

Het vraagstuk van de functionering van een bestuurscollege, waarin gedeputeerden der verschillende bevolkingsgroepen kwesties van algemeen belang in overleg met hun landsheer of diens hoge commissarissen *geroepen* waren te regelen, heeft t.a.v. het voormalige hertogdom Limburg en van de drie overige Landjes van Overmaas, te weten Dalhem, Valkenburg en Herzogenrade, in de vakliteratuur reeds geschiedenis gemaakt. Opmerkelijk hierbij is, dat de opinies over het groeiproces en met name over de vaststelling van een begindatum van de functionering van deze colleges in genoemde Landjes sterk uiteenlopen. Terwijl de ene schrijver beweert, dat het Statencollege zich tegen het midden der XVe eeuw vormde, oponeert de andere, dat zulks slechts bij het einde der XVIe eeuw gebeurde. Een derde is van mening, dat rond het jaar 1400, toen het Bourgondisch Huis het wettige gezag in Brabant en in de landen van Overmaas aan zich trok, de karakteristieken van Statencolleges aanwijsbaar zijn.

De meest competente auteur was ongetwijfeld Dr W. Goossens, die in zijn

*) Rapport, in omgewerkte en vertaalde vorm, uitgebracht door onderget. tijdens het IXe internationaal Congres voor geschiedkundige Wetenschappen, gehouden te Parijs, aan de Sorbonne, begin September 1950.

N.B. De oproeping cq. afvaardiging van gedeputeerden ter gewestelijke eventueel generale statenzittingen geschiedde, in afwijking van het huidige stelsel, standengewijs. In een volgroeid statencollege trof men derhalve mandatarissen aan uit de groepering van de Geestelijkheid, de Adel, de Steden en Vrijheden en van de plattelands-schepenbanken.

„Etude sur les Etats de Limbourg et des Pays d'Outre-Meuse pendant le premier tiers du XVIIIe siècle" in hfdst. II zijn zienswijze ter zake nader formuleerde. Voor Goossens stond het vast, dat slechts vanaf het begin der 16e eeuw van een Limb. Statencollege sprake kan zijn, omdat men dan voor het eerst de naam „Etats" in de officiële bescheiden aantreft. Hij doelt op een acte van 15 April 1507, waarin ook sprake is — naar zijn mening voor het eerst — van deelname der Geestelijkheid aan 's lands deliberatiën (1).

Met deze interpretatie der feiten moet Goossens gerangschikt worden onder degenen, die naar de mening van prof. Lousse de School der Parlementaristen vertegenwoordigen m.a.w. een volgroeid bestuursorgaan, bestaande uit vaste gedeputeerden uit de 3 standen, met periodiek terugkerende bijeenkomsten, waarvan de bevoegdheidssfeer vooral lag in het vlak van bede-verlening.

Dit betoog legt de interpretatie der feiten anders en steunt op het standaardwerk van prof. Lousse van 1943, getiteld „L'organisation corporative du moyen-âge à la fin de l'Ancien Régime, étude présentée à la commission internationale pour l'histoire des assemblées d'Etats" (2). In tegenstelling tot de opvatting der Parlementaristen betoogt deze meer genoemde Staten-specialist, dat het juridisch fundament van een zodanig gewestelijk bestuursorgaan niet beperkt bleef tot het stemmen der beden, maar bestond uit het nakomen van alle *diensten*, van feodale herkomst en uit de verdediging van alle verleende standenrechtelijke privilegiën. Het behoorde voorts *niet* tot de wezensstructuur, dat de Statencolleges per sé uit drie standendeputaties moesten zijn samengesteld, terwijl het regelmatige karakter der bijeenkomsten als accessoir is te qualificeren.

Laten wij de feitelijke gegevens in grote trekken de revue passeren.

Reeds in het begin der 14e eeuw hebben zich enkele kernen gevormd, die over publiekrechtelijke privilegiën beschikten. Anno 1311 verleende Jan III diverse voorrechten aan de stad van *Limburg a/d Vesdre*, waaraan in 1336 en 1356 nieuwe bepalingen werden toegevoegd (3). In 1326 begiftigde de hertog de burgerij van de stad en vrijheid van *Herve* met een soortgelijk charter, hetwelk al zijn opvolgers bevestigden (4).

Wat het *Land van Dalhem* betreft, wordt in de terminologie tot aanduiding van het van kracht zijnde gewoonterecht en andere die streek aangaande landsrechten een onderscheid gemaakt tussen het platteland en het stadje Dalhem. In de teksten is sprake van de privilegiën, rechten en vrijheden van de stad en vrijheid Dalhem (5).

T.a.v. de dorpsbewoners van beide landjes gold de stelregel, dat zij geen politieke rechterij konden bezitten, aangezien hun belangen door de streek-adel werden behartigd. Nochtans was de rechts-positie der dorpcelingen in het z.g. Landrecht gereguleerd (6).

Het eerste officiële contact tussen hertog en gedeputeerden uit Overmaas dagteekent van 8 Maart 1355. Aan die bijeenkomst namen afgevaardigden deel uit het hertogdom Limburg, uit Dalhem, Herzogenrade, Kerpen, Wassenberg en Sprimont. Gestipuleerd werd, dat zij nimmer verdeling van grondgebied zouden dulden en dat zij elkaar wederzijds hulpbetoon

toezegden bij de handhaving van hun vrijheden, charters, privilegiën en oude gebruiken (7).

De 1e Blijde Inkomste had te Limburg plaats op 19 Sept. 1356. Wederzijds werden de voorgeschreven eden afgelegd: de hertog ten overstaan van de schepenen — gedeputeerden der steden en vrijheden van Limburg, Dalhem en enige andere landjes van de overzijde der Maas alsmede ten overstaan van de aanwezige ridderschap uit die streken. De hertog bevestigde hun vrijheden en gebruiken zoals deze van oudsher bestonden en beloofde hen te behouden en te besturen volgens de wetten der streek. De hertog beloofde voorts geen deel van hun grondgebied te verkopen of in pand te geven en geen bastaarden of vreemden met overheidstaken te belasten. De samenstelling van het hof van Justitie te Limburg alsmede zijn competentiën beloofde hij ongewijzigd te laten. Ook zou dit hof het recht behouden zijn eigen leden-opvolgers aan te wijzen (8).

Het volgend jaar, de 20e Febr. 1356, trof hertogin Johanna van Brabant een vergelijk met keizer Karel IV ten gunste van haar gemaal Wenceslaus van Luxemburg over de wijze van het verwerven van het bezit en de opvolging van en in de hertogdommen Brabant en Limburg. Deze overeenkomst werd geratificeerd, met toestemming der vertegenwoordigers van het land (9).

De 1e Oct. 1357 erkenden Jeanne en Wenceslaus, dat de ridders, vasallen alsmede de steden Limburg en Herve erin hadden toegestemd dat een belasting geheven werd op de lieden, die tot hen in afhankelijke positie verkeerden. De belasting moest dienen om het hertogdom Limburg, dat in pand gegeven was, vrij te kopen (10).

Na de nederlaag van de slag te Bäsweiler, anno 1371, riep Wenceslaus zijn Staten te Cortenberg op 17 Sept. 1372 bijeen teneinde zich te beraden over het vinden der gelden tot liquidering der ontstane oorlogsschulden. Bij die gelegenheid bevestigde hij het beroemde Charter van Cortenberg. Twee heren uit Overmaas zegelden mede dit document n.l. Walram van Valkenburg en Jan, Heer van Witten (11). Voor de hierop volgende jaren bevat de collectie „Chartes de Brabant” (Alg. Rijksarch. Brussel) diverse bescheiden van de schepenbesturen van Heerlen, Meerssen, Klimmen, Brunssum en Oirsbeek in de vorm van verklaringen met specificatie nopens belastingen, die de inwoners van hun respectievelijke rechtsgebiedjes hadden moeten opbrengen, op last van de drossaard (12). Een geschil nopens het bezit van Millen, Gangelt en Waldfeucht werd bijgelegd door de overeenkomst van 8 Nov. 1383, gesloten tussen Wenceslaus en Godfried, Heer van Heinsberg. Meerdere leden der ridderschap uit het Valkenburgse werden ontboden om aan die verzoeningsberaadslagingen deel te nemen. De kwestie kwam in een nieuw stadium, toen de hertog de *aankoop* der 3 genoemde, strategisch belangrijke, kastelen beoogde te realiseren. De besprekingen hierover hadden op 10 Maart 1385 plaats in aanwezigheid van de schepenen van Beek, Geleen, Geulle, Heerlen, Oirsbeek, Brunssum, Houthem, Oud-Valkenburg

en Klimmen (13). Hierop volgde een extra-belasting-heffing op de heerlijkheid Valkenburg (14).

De 12e Mei 1337 richtte hertogin Johanna zich tot al haar leenmannen, schepenen, burgers, dorpsgemeenschappen en andere adellijken en niet-adellijken van het hertogdom Limburg met het oog op de machtsoverdracht van al haar domeinen in Overmaas aan Philips de Stoute, hertog van Bourgondië (15).

In 1393 werd in het hertogdom Limburg en in de landen van Overmaas een *bede geheven* om de oorlogslasten, die een twist met de heer van Heinsberg had veroorzaakt, te kunnen betalen. De 17e Oct. van dat jaar waren de ridderschap en knapen te Limburg in vergadering bijeen ten einde hun adres van antwoord en van tegenwerpingen op te stellen (16). Bij ordonnantie van 4 Mei 1394 bevestigde de hertog van Bourgondië als nieuwe landsheer het gewoonterecht der bewoners van de heerlijkheid *Valkenburg* (17).

Onder het Bourgondisch bewind constateren we een toenemende neiging tot bestuurs-centralisering ten opzichte van de 4 landjes onderling. In 1399 verschenen twee hoge commissarissen namens Philips de Stoute te Limburg om de plechtigheid der Blijde Inkomste en het wederzijds afleggen der eden te doen geschieden ten overstaan der Limburgse *député's*. Het zenden dezer missie naar Overmaas was een uitvloeisel van een bestaand privilege, hetgeen de landsheer verplichtte deze „grondwettelijke” act *binnen* de grenzen van het Overmaasse gebiedsdeel te doen voltrekken (18).

Bij de inauguratie van Philips' zoon, Antoine, ontmoeten we onze gedeputeerden uit het Limburgse en het Valkenburgse evenwel te Brussel. anno 1405. De hertog verleende bij die gelegenheid 2 charters: één voor Limburg en één voor Valkenburg (19).

Daarentegen zal Philips de Goede bij zijn Joyeuse Entrée, de 6e Oct. 1430, *één* charter uitvaardigen *voor de 4 landjes tesamen*: „... à nos fidèles chevaliers, hommes de villes, franchises et tous nos autres bons gens et sujets de notre duché de Limbourg et de nos autres pays d'Outre-Meuse et notamment du Limbourg, de Fauquemont, de Rode et de Dalem” (20).

De beden van 1395, 1399 en 1405 zijn „... *opgelegd* op last van de hertog over alle landjes om de veiligheid en de bescherming ervan te verzekeren”. Maar „... degenen, die op kerkelijke eigendom woonden, de adel en de steden verklaarden vrij te zijn van bede-betaling (1399)”. Het krachtige protest tegen de bede van 1403 wordt in het betreffende Rekeningenboek uitvoerig beschreven, waaruit ik citeer: „... contre lequel aide le plus grand partie des habitants de Lemborch et de Dalem se opposèrent en disant que ils ne donnèrent oncques leurs consentement” (21).

Tijdens de bede-heffing van 1406 hielden de gemeensmannen van het land van Dalem beraad, waarbij zij eenstemmig tegen deze heffing

protesteerden en zij gewapenderhand de innende belastingambtenaren te lijf gingen (22).

De 12e en 13e Mei 1417 had te Maastricht de Inhuldiging plaats van Jan IV. Hier ontving hij de eed van getrouwheid vanwege al zijn Overmaasse onderdanen, de Limburgers uitgezonderd (23).

De 26e Maart 1418 verbleef Jan IV te Namen voor zijn Inauguratie vanwege het Limburgse hertogdom, welke deputatie bestond uit leden van de adel en namens de steden de 4 schepenen van het hoofdstadje Limburg (24).

Vanaf het bestuur van Karel de Stoute werden de *beden* niet meer afzonderlijk, maar gelijktijdig geheven voor de 4 landjes tesamen. Zulks blijkt b.v. uit een acte van de consente van de bede, rond 1470, waarin de onderhandelingen, met de *députés* der verschillende landjes gevoerd, in *één* rapport genoteleerd staan (25).

In 1473 had een *federalieue statenzitting* plaats, waarop het Limburgse hertogdom tesamen met de drie andere landjes in *één* *assemblée* vergaderd waren, eerst te Gulpen, daarna te Maastricht. Het agendapunt bevatte het zetten en heffen ener bede, die in Januari van genoemd jaar op een generale statenzitting te Brugge in beginsel was gestemd. Elk gebiedsdeeltje kwam bij monde van zijn mandatarissen aan het woord; het protest en het verzet waren unaniem (26).

Hiermede eindigt mijn opsomming der *feiten*. Onder Karel de Stoute kan in deze materie bezwaarlijk nog sprake zijn van de *begin*-periode der Limburgse Statencolleges.

De *officiële benaming* van „*Staeten*” (*Etats*) trof ik in de archieven tot nu toe voor het eerst aan in de bescheiden van de Inhuldiging van Maria van Bourgondië, anno 1477. In het 1e artikel dezer bescheiden leest men: „les villes, franchises et villages d'Outre-Meuse, les prélats, les nobles et bonnes gens... *les Etats* du pays” (27).

Twee jaren daarna, anno 1479, is wederom sprake van „*Etats*” n.l. in de brieven van de commissie voor de bede-inning te Limburg, Dalem, Valkenburg en Sprimont. De passage, die in dit verband waardevol is, luidt: „... d'une aide de 3.000 Royales... à consentir par les députés de ces pays au nom des *Etats* de leur pays, pour la joyeuse Entrée et le mariage...” (28).

Ik vat nu mijn conclusies, steunende op de in de aanhef van dit betoog aangeduide interpretatie-methode, in *zeven* punten samen.

1. Vanaf 1355 roept de hertog gedeputeerden van enkele groepen der Limburgse bevolking en van Overmaas bijeen om te delibereren over kwesties, die het algemeen belang raken.
2. De gevoerde discussies en de genomen besluiten liggen niet op de eerste plaats in het vlak van het financieel beleid alsmede van dat der bede-heffingen. Bij herhaling gaat het over de onvervreembaarheid van het grondgebied: over gebiedsuitbreiding door middel van aankoop; over de handhaving der bestaande rechten en vrijheden; over de benoeming van de hoge ambtenaren en over het geven van garanties inzake de rechtspraak.

3. Aanvankelijk beraadslagen de landjes afzonderlijk; vervolgens bij groepen van twee en ten slotte alle tesamen. De federatieve banden worden onderling versterkt.
4. Oorspronkelijk zijn hun bijeenkomsten samengesteld uit *twee* standen: de adel en de steden. De datum van de toetreding van de geestelijkheid is betwistbaar. Mogelijk komt hiervoor het jaar 1431 in aanmerking, toen het klooster der adellijke Dames van Sinnich (ten Zuiden van Epen) bijdroeg in de bede van Limburg. Waarschijnlijk lijkt mij het jaar 1546, toen de abten van Rolduc en Valdiën alsmede de Proost van Meerssen eveneens hun aandeel in de bedebetaling namen. Het is een punt van onderzoek.
5. Het *getal* der gedeputeerden en de *periodiciteit* der vergaderingen variëren al naar gelang de omstandigheden.
6. Dienovereenkomstig is het gesteld met de *plaats* der bijeenkomsten, alhoewel in beginsel de zittingen *binnen* het Overmaasse tercioir moeten gehouden worden.
7. Alhoewel de officiële benaming van „Staeten” (Etats) voor het eerst in de jaren 1477—1479 gebezigd wordt, is het evident, dat de *wezens-elementen* van een Statencollege voor de landen van Overmaas reeds rond het midden der 14e eeuw aanwijsbaar zijn.

L. VAN HOMMERICH, hist. drs.

-
- (1) *L. van Hommerich* : Korte verhandeling over de corporatief-rechtelijke vorm van het hertogdom Limburg en van de landen van Overmaas aan het einde der middeleeuwen. Leuven, 1937.
  - (2) *Prof. mr dr Emile Lousse* is de secretaris-generaal van de internationale commissie voor de bestudering van de geschiedenis der Statencolleges in Centraal- en West-Europa.
  - (3) *C. Casier en L. Crahay* : Contumes du duché de Limbourg et des Pays d'Outre-Meuse. Brussel, 1889; blz. 12—13.
J. Thisquen : Histoire de la ville de Limbourg, in het „Bulletin de la Société Verviétoise d'Archéologie et d'Histoire”. Verviers, 1907; dl. IX. 1e stuk, blz. 29.
  - (4) *Chambre des Comptes*. Alg. Rijksarchief, Brussel, no. 8; fol. 327 v°.
A. Verkooren : Chartes de Brabant, enz. Supplement, blz. 330 en 497.
S. P. Ernst : Histoire du Limbourg, enz. Luik, 1840. Dl. V, blz. 35.
  - (5) *Papiers d'Etat et de l'Audience*, Alg. Rijksarchief, Brussel, nr. 1442.
J. Ceyssens : Les anciens Records civils et ecclésiastiques comme sources pour l'histoire. Extrait de „Leodium”. Luik, 1921, nrs 7—8, blz. 12.
  - (6) *J. Ceyssens* : Les anciens Records, enz. Blz. 12—13.
  - (7) *S. P. Ernst* : o.c., dl. V, blz. 90—91.
E. Lousse : La Société d'ancien Régime. Leuven, 1913. Blz. 316.
  - (8) *J. Thisquen* : o.c., blz. 29.
S. P. Ernst : o.c., dl. V, blz. 95, 96.
  - (9) *S. P. Ernst* : o.c., dl. V, blz. 107—109.
  - (10) *S. P. Ernst* : o.c., dl. V, blz. 118.
G. Goossens : Etude sur les Etats de Limburg et des Pays d'Outre-Meuse, enz. Kerkrade, 1910. Blz. 17, vervolg voetnota 2.
  - (11) *S. P. Ernst* : o.c., T. V, blz. 140.
  - (12) *A. Verkooren* : Chartes de Brabant, enz., nr. 2914 en 3007.
S. P. Ernst : o.c., T. V, blz. 140.

- (13) *H. Laurent en F. Quicke* : Les origines de l'Etat bourguignon. Brussel, 1939. Dl. I, blz. 187 + nota 2.
- (14) *H. Laurent en F. Quicke* : o.c., blz. 174 + nota 3.
- (15) *S. P. Ernst* : o.c., T. V, blz. 156—157.
- (16) *Chambre des Comptes*, Alg. Rijksarchief, Brussel, nr. 2436, fol. 153.
- (17) *H. Laurent en F. Quicke* : o.c., blz. 327.
- (18) *S. P. Ernst* : o.c., dl. V, blz. 173.
G. C. Ubaghs : Korte schets der geschiedenis van het Land van Valkenburg. Leuven. 1858. Blz. 44—47.
- (19) *Chambre des Comptes*, Alg. Rijksarchief, Brussel, nr. 11, fol. 224 r°.
- (20) *Chambre des Comptes*, Alg. Rijksarchief, Brussel, nr. 15, fol. 13 v°.
- (21) *Chambre des Comptes*, Alg. Rijksarchief, Brussel, nr. 2437, fol. 267 r°; nr. 15808, fol. 80 r°; nr. 2439, fol. 108.
- (22) *Chambre des Comptes*, Alg. Rijksarchief, Brussel, nr. 2440, fol. 88.
- (23) *J. Ceysens* : Renier de Berghe, seigneur de Meerssenhove. Visé, 1912; blz. 30—32.
- (24) *J. Thisquen* : o.c., blz. 32.
- (25) „*Instruction pour maistre Jehan Lorfevre conseiller et president de Luxembourg et Jehan Stoep secretaire de Monseigneur le duc de Bourgoigne...* de et sur ce qu'ils auront à besoignier depar mondit Seigneur au pais de Lembourg et es autres pais d'Outremeuze. *Chambre des Comptes*, nr. 14, fol. 180 r°—237 v°. Alg. Rijksarchief, Brussel.
- (26) *L. van Hommerich* : o.c.
- (27) *Ed. Poulet* : Histoire de la Joyeuse Entrée de Brabant et de ses origines. Brussel, 1863. Blz. 46.
- (28) *Chambre des Comptes*, nr. 15808, niet gefoloteerd, blz. 1. Alg. Rijksarchief, Brussel.

Vorstelijke personen op doorreis te heerlen

1. De 23e Aug. 1804 verbleef hare keizerlijke majesteit, JOSEPHINE DE BEAUHARNAIS, gemalin van Napoleon I, op doortocht, komende van Aken, te Heerlen. De burgemeester was belast met de huisvesting van het gevolg, bestaande o.m. uit 62 officieren en onder-officieren van het regiment Jagers-te-paard en van de Lijfwacht van H.M. Het lastschrijven aan de burgemeester was getekend door de kolonel Germain, commandant van het 23e regiment der Jagers-te-paard en gedateerd te Aken, de 21e Augustus 1804.

Josephine de Beauharnais was het jaar tevoren, in Juli 1803, in gezelschap van Napoleon te Maastricht geweest. In de zomer van 1805 verbleef zij met de schone Hortensia de Beauharnais, de latere gemalin van Louis Bonaparte, koning van Holland, gedurende langere tijd in het „paleis” der Clermonts te Vaals, het huidige meisjesinternaat „Blumenthal” (Zie: *J. de Win*: de Geschiedenis van Vaals. 1941. Blz. 79).

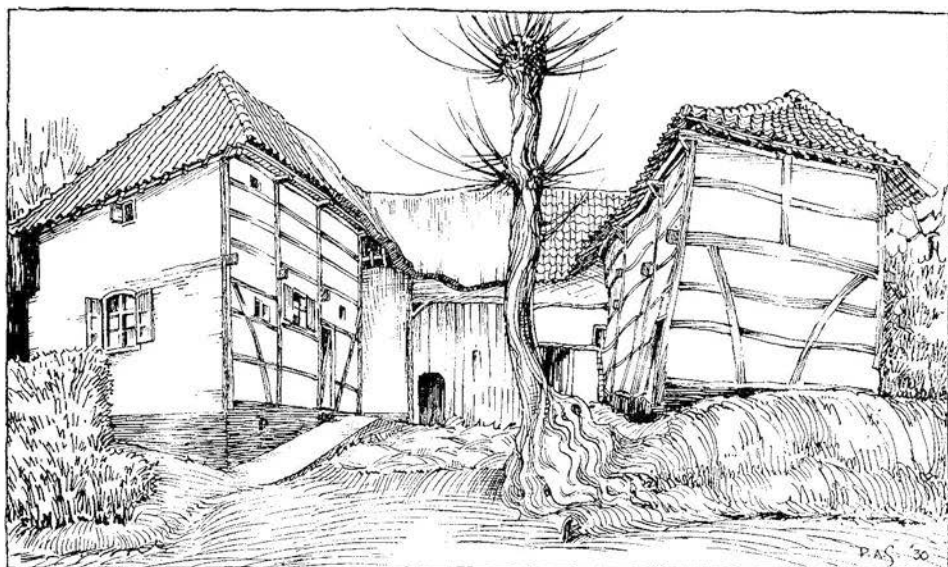
2. Na het keren der krijgskansen zagen de Heerleuaren in 1818 de doortocht van de TZAAR ALLER RUSSEN. Bij schrijven van 18 Nov., ondertekend door G. Kerens, commissaris van het arrondissement Maastricht, kreeg de burgemeester opdracht zorg te dragen voor de

levering van 48 paarden, waarvan 28 te vorderen vanwege enige buurtgemeenten. Op Zaterdag, 21 November, zou Z.M. de Keizer van Rusland op weg naar Aken door Heerlen trekken. De gevorderde paarden moesten dienen om voor de reiswagens van het gevolg van de keizer gespannen te worden. Als punt van verzameling werd het Heerlens' gemeentehuis opgegeven.

De buurtgemeenten kregen aanschrijving tot levering volgens onderstaand tabel: Wijnandsrade — 2 paarden; Hulsberg — 3; Gulpen — 8; Wylre — 8; Schin-op-Geul — 1; Valkenburg — 2; Houthem — 2; Oud-Valkenburg — 1; Strucht — 1. De burgemeester was persoonlijk verantwoordelijk voor de „prompte executie”.

(Gevevens ontleend aan bescheiden, berustend in het Gem. archief Heerlen).

L. v. H.

Het heem op de Löss.

Vakwerkboerderij te Sweykhuisen met nog een gedeelte stroobedekking. De vierde zijde langs de straat kon bezwaarlijk afgesloten worden vanwege de hoge ligging van het erf.

P. A. SCHOLS.

De Familie Erens

in schaESBERG

16 September j.l. is in Huize „De Kamp” te Schaesberg een gedenksteen onthuld ter nagedachtenis aan de beide letterkundigen Frans en Emile Erens. Het is een gereede aanleiding nader te treden in het verband met de locale historie.

Wat de plaats betreft schijnt ongeveer 2 eeuwen geleden zeker echtpaar Schrek, afkomstig uit Zaandam, na hun beste jaren in Indië te hebben doorgebracht, op „De Kamp” een huis te hebben gebouwd, dat de kern van het huidige herenhuis vormt. Deze „Oostgangers” schijnen zich misrekend te hebben, want al spoedig waren zij niet meer in staat het te blijven bewonen en verkochten het aan *Johan Peter Erens*, die aan de Westzijde het puthuis en aan de Oostzijde een boerderij liet aanbouwen, bij elkaar een ruim complex, waar de Schreks in een achterbouw nog tot hun dood het genadebrood hebben gegeten. De ankers geven het jaartal 1810 voor de nieuwbouw aan. Daarbij werd het gesloten Zuid-Limburgs-boerderij type bereikt. In 1856 is er nog iets bijgebouwd.

De band, die het dorp Schaesberg verbond met de dynastie, waaraan het zijn naam ontleent, werd al in de 18e eeuw verbroken. In de vorige eeuw was het statige herenhuis bij de Lichtenberg zeker een behuizing, waar het dorp met respect tegen op zag. De Familie was mede door haar plaats in het Grafelijk „koortje” in de Kerk „notabel” geworden. In en tegen het kerkgebouw herinneren verscheidene grafstenen aan een prominente plaats in de dorpsgemeenschap en de nog gangbare naam „t Hierke” in de volksmond doet er aan denken.

Het geslacht *Erens* moet reeds eeuwen in Zuid-Limburg hebben gewoond (¹). De bezittingen schijnen vrij groot te zijn geweest, zo moeten Overste Hof (Schaesberg) en Meezenbroek (Heerlen) er toe hebben behoord. Als wapen voert de familie een schild, waarin diagonaal zijn afgebeeld leeuwerikken en Franse lilies. De herkomst is de familie niet bekend. Wijzen de lilies op Franse kruistochten?

Johan Peter Erens was handelaar in koloniale waren. Voor hem lag het huis gunstig aan de grote handelsweg van de Maas door het dal van de Geleen over Gulik naar Keulen. Op zijn grafsteen staat „gewesener Kaufmann”. De naam wordt in de archivalia meestal *Erens*, een enkele maal *Eerens* of *Errens* geschreven.

De oudste gegevens betreffen Johannes Erens, in 1795 in Nieuwenhagen overleden, die gehuwd was met Anna Maria Ra(e)dema(e)kers, zoals op de bijlage vermeld, de overgrootouders der letterkundigen. Dit echtpaar is uit Nieuwenhagen, vermoedelijk „De Schans”, naar Schaesberg gekomen, blijkens de doopakten hunner kinderen. De huwelijksakte van de grootvader is eveneens als bijlage toegevoegd. Deze is niet alleen

merkwaardig om het gebruik van de Franse taal in die Napoleontische tijd, maar ook om de taalonzuiverheden, vooral in de leestekens. In de geboortekte van „*Henri Joseph*”, de vader der literatoren, geeft Jean Pierre (Johan Peter) als beroep „*épicier*” op, een gevaarlijk vak in de tijd van het continentaal stelsel. Behalve Hendrik Joseph verdient nog een ander kind uit deze generatie onze bijzondere aandacht, n.l. *Frans*, de peetoom van den tachtiger, waaraan hij zo dierbare herinneringen behield. Hij werd Kapelaan, later Pastoor te Waubach, als zodanig hij de nieuwe kerk aldaar bouwde, een school en een zusterklooster met tehuis voor ouden van dagen stichtte. Zijn kort emeritaat genoot hij in Rimburch.

De stamhouder op Huize De Kamp huwde Helena Bartholina Hubertina *Menten* uit Roermond, een zuster van de later zo bekende Mgr. Menten, Deken van Maastricht. In het maatschappelijke leven ter plaatse heeft Hendrik Joseph een grote rol gespeeld. Bijna 40 jaar was hij Wethouder en Raadslid, zowel onder het Belgische regime, als in de benoemde Raad van vóór de Gemeentewet en in de gekozen vertegenwoordiging ná 1851! Uit het huwelijk werden tien kinderen geboren, waarbij geen enkel als zuigeling stierf, een zeldzaam feit voor die tijd. In „*Vervlogen jaren*” heeft Frans Erens de stijlvolle en streekeigen leefwijze van ouders, kinderen, en personeel in Huize De Kamp beschreven, verteld van de grootse kermisvreugde, door Lodewijk van Deysse (2) de mooiste delen van het boek genoemd. „Moeder was de vertellende, Frans de vragende”, zeide Emile later (2). „Dat zij het Handelsblad las was in onze streek iets bijzonders, want niemand kende nog genoeg Hollandsch om een courant in die taal te lezen. De beschaafde menschen spraken Frans en Duitsch en ook uitten zij zich in het plat, dat bij ons in dien tijd een plat Duitsch was”. (3)

Ongetwijfeld heeft het echtpaar veel zorg aan de opvoeding van de kinderschaar besteed. Het was niet zo gemakkelijk in die tijd. Als Emile verstikkende benauwdheden kreeg, was de trouwe knecht Matthies Römken (de eerste generaal der Nieuwenhager schutterij) midden in de nacht naar Aken gezonden om ijs te halen, zes uur lopen heen en terug. Hij deed het zonder mopperen. Na 40-jarige trouwe dienst kreeg hij een medaille in de Orde van Oranje-Nassau.

Alvorens tot de beide bekende auteurs te komen, mag zeker niet worden nagelaten ook aandacht te vragen voor enkele andere kinderen.

Joseph, de enige thans nog in leven, is in zijn hoge ouderdom nog helder van geest en vol belangstelling. Hij heeft een belangrijk aandeel in de petroleumwinning op Oost-Borneo gehad; over zijn concessies en de beëindiging ervan is verscheidene malen in de Staten-Generaal gesproken. Na zijn terugkeer uit Nederlands-Indië was hij vele jaren Raadslid en maakte zich ook anderszins voor de plaatselijke gemeenschap verdienstelijk.

Frederik was Directeur van het Gemeentelijk Electriciteitsbedrijf in Arnhem, waar hij de centrale bouwde.

Hendrik werd 3-4-1897 Priester, Kapelaan van St. Pancratius in Heerlen,

in 1914 Bouwpastoor van Heerlerbaan en tenslotte in 1931 Deken van Gulpen. Hij was de oprichter van de Christelijke Mijnwerkersbond en een groot vriend van Toorop. De kerk aan de Heerlerbaan is o.m. gebouwd uit de opbrengst van Toorop's afbeelding „De Mijnwerker”.

Limburg voelde zich vóór 1880 weinig Nederlands, zodat ons gewest weinig deel had aan het letterkundige leven dier dagen. Al moge dan Veldeke de eerste schrijver in de „Dietse taal” zijn geweest, buiten de dialectenschrijvers zal men slechts de Heerle naar Jan Michiel Dautzenberg (1808/69) als Limburger in de officiële Nederlandse letterkunde aantreffen. Men trok naar Aubel en Aken als marktplaatsen; de goeden bezochten Franse kostscholen en men bezigde Duits geld. Naar zijn eigen woorden „geboren op de scheiding der culturen” heeft Frans gearzeld te kiezen welke voertaal hij zou bezigen!

Het pleit voor hem, die zoveel naam heeft verworven in onze letterkundige geschiedenis, dat hij ook op hoge leeftijd het streekeigen trouw bleef en steeds aanspoorde het dialect niet te verwaarlozen. 'n Journalist vermeldde dezer dagen, hoe hij tot zijn 14-jarig neefje placht te zeggen: „kal plat, jöngske”. Hij reisde graag te midden van de mijnwerkers om van hun zegswijzen te genieten.

Rolduc was FRANS ERENS niet bijster bevallen; hij trok naar het Noorden, studeerde rechten in Leiden, verbleef in Bonn, Amsterdam en Parijs (1881/3), in welke laatste plaats hij relaties verwierf met jonge Franse literatoren. De Tachtigers hebben zeker contacten met het Zuiden gehad: Perk verbleef in de Ardennen, Kloos woonde op jeugdige leeftijd in Brussel, van Deyssel bezocht Rolduc, maar FRANS ERENS kan men met recht de enige Limburger onder de Tachtigers noemen. Hij heeft zich aanvankelijk wel thuis gevoeld in dat Hollands individualistisch milieu van Kloos en Verweij, van Van Eeden en Van Deyssel. Zijn eerste groter werk: „Dansen en Rythmen” staat onder invloed van Baudelaire; als kunst-criticus wordt hem met zijn schilderende taal gaarne een plaats in „De Nieuwe Gids” ingeruimd; zijn beschouwingen over figuren als Israëls en Breitner in „Literaire wandelingen”, zijn prachtig van woordkeuze. Zo nu en dan komt het verleden guitig om de hoek, zoals in „De conferentie” 1899, die schalkse weergave van een Priesterkrans op Schaesbergs Pastorie⁽⁷⁾. Vertalingen van Augustinus' Confessiones, van de Thomas à Kempis' Imitatio Christi en Pellico's *Le mie prigioni* volgen. Op gevorderde leeftijd neemt hij andermaal zitting in de redactie van De Nieuwe Gids, wanneer ook Van Deyssel weder meewerkt aan het oude tijdschrift. Na zijn promotie in 1888 was hij Griffier van het Kantongerecht in Veghel geweest, daarna Kantonrechter in Oostburg (Zeeuws Vlaanderen). In 1901 trok hij zich uit zijn rechterlijke loopbaan terug om zich geheel aan de schone letteren te gaan wijden. Tweemaal was hij Redacteur van de Nieuwe Gids 1896/7 en 1909/35.

Het kan niet de bedoeling zijn van dit artikel zijn literaire betekenis te bespreken. Daarvoor kan worden verwezen o.a. naar Van Deyssel's opstel in „De twintigste Eeuw” (XII, 1e deel blz. 78), het opstel van P. van Valkenhoff in de Publications 1939, het voorwoord van de

laatste tot „Suggesties” (uitgegeven in 1940) en het voorwoord van Dr. Anton van Duinkerken in „Vervlogen jaren” (1938). Een bibliographie zijner werken treft men in de beide werken van Van Valkenhoff aan.

Zijn laatste levensjaren keerde hij terug naar Zuid-Limburg om in Houthem zijn levensavond door te brengen en te worden begraven op het kerkhof van zijn geboortedorp.

EMILE ERENS, ofschoon slechts 8 jaren jonger dan zijn broer, behoort letterkundig tot een volgende generatie. Het religieuze element zal wel versterkt zijn door de wonderbaarlijke genezing, toen hij op jeugdige leeftijd door de artsen was opgegeven; dit herstel heeft bij hem een bijzondere devotie tot het Leenderkapelletje doen ontstaan. Het grootste deel van zijn leven heeft hij, op dokters advies bij de zee te gaan wonen, doorgebracht op het „Oude Slot” in Heemstede, waar hij als anjerkweker en literator heeft gewerkt en nog geen jaar geleden is overleden. Letterkundig behoorde hij tot de groep van „De Gemeenschap” en is zeker een onzer grootste hagiografen. Zijn levensbeschrijvingen van Benedictus Labre in „De Pelgrim”, van de Pastoor van Ars, van de H. Maria Margaretha Alacoque, zijn bundel „De Kluizenaressen” getuigen ervan. Erelid van „Teisterband”, onderscheiden met de orde van de Heilige Gregorius de Grote, heeft hij in het Kennemerland vele vrienden gehad. Ook hij vergat de geboortegrond niet, verheugde zich op hoge ouderdom nog weer eens het Sjeeter plat te horen of naar het Leenderkapelletje te kunnen gaan. Een bibliographie zijner geschriften ontbreekt nog. Door de hulp van zijn dochter Mevrouw Duynstee-Erens staan zijn voornaamste geschriften hier in chronologische volgorde:

Korte verhalen — 1906 (zijn ook in het Duits vertaald uitgegeven).

Romeo en Julia, vertaling van het werk van Godfried Keller.

Catharina van Genua, vertaling uit het Ouditaliaans.

Lucie Christine, vertaling uit het Frans.

De Heilige Pelgrim (B. J. Labre) 1925.

De Pastoor van Ars.

De Kluizenaressen.

Uit het leven van Margu erite Marie Alacoque.

Reeds Burgemeester Lempers z.g., evenals het Statenlid Jongen, de Voorzitter van de Historische Kring „Het Land van Herle”, hebben de gelukkige gedachte gehad, de herinnering aan de prominente leden der Familie Erens, levend te houden door het plaatsen van een gedenksteen. Het waren de Haarlemse Erens-vrienden, die nog bijzondere wensen daarbij kenbaar maakten. In het historische huis is nu een eenvoudige steen geplaatst om voor het nageslacht de waardering te doen voortbestaan. De beeldhouwer was Eijmael te Maastricht, die de gedachte vorm heeft gegeven, terwijl Ir J. Beersma een schets daartoe vervaardigde. Bijzondere attractie kreeg de onthulling door de aanwezigheid van Godfried Bomans.

Namens het Gemeentebestuur werd de steen overgedragen aan de familie Erens. Onder de aanwezige familieleden was Mevrouw ERENS-BOUVY,

sedert kort inwoonster van Schaesberg, weduwe van wijlen FRANS ERENS en schoonzuster van Emile Erens. Zij is met de beide kunstenaars door familiebanden verbonden en heeft door de uitgave van nagelaten werk deel gehad in het oeuvre van haar man.

De hier bijgevoegde stamboom, voornaamlijk beperkt tot Schaesberg, wordt onder enige reserve gepubliceerd. Grondslag waren familiepapieren, de gegevens betreffende Sch(aesberg) zijn gecontroleerd; enige aanvullende feiten buiten Schaesberg zijn slechts gedeeltelijk gepubliceerd, waarbij nog de moeilijkheid kwam, dat verscheidene gebeurtenissen plaats vonden in Schans en Rötcherweg, waarvoor de familiepapieren de Kerkelijke aanduiding Nieuwenhagen bezijden, wat voor de burgerlijke stand Ubach over Worms betekende.

L'an mil huit cent huit le deux du mois Juin pardevant nous Henri Joseph Stassen Maire et Officier de l'etat Civil de la commune de Schaesberg, Canton Heerlen, Departement de la meuse inferieure sont comparus Jean Pierre Erens, agé trente ans né a Schaesberg le trois aout mil sept cent soixante dix huit marchand domicilié a Nieuwenhagen fils majeur de feu Jean Erens, decedé au dit Nieuwenhagen l'an mil sept cent quatre vingt et quinze constate par l'acte de décès délivré à la maire de Heerlen le trente Mai mil huit cent huit par Mr. Kemmerling maire de la dite commune et de feu Anne Marie Rademakers au dit Nieuwenhagen le premier pluviose l'an neuf constate par l'acte de décès délivré par Römken, maire de la commune de Nieuwenhagen le premier Juin mil huit cent huit, et La Demoiselle Marie Anne Borghans, agée vingt quatre ans né a Schaesberg le vingt cinq aout mil sept cent quatre vingt quatre, fille majeure de Henri Borghans, ici present et consentant au dit mariage et d'Anne Ide Chorus, tous domiciliée a Schaesberg, lesquels nous ont acquis de proceder a la celebration du mariage projeté entre eux et dont les publications ont été faites devant la principale porte de notre maison commune, savoir la premiere le huit Mai mil huit cent huit à onze heures du matin et la seconde le quinze du mois de Mai à onze heures du matin l'an mil huit cent huit et dans la commune de Nieuwenhagen la premiere huit Mai l'an mil huit cent huit et dix heures du matin, et la seconde le quinze du mois Mai l'an mil huit cent huit a dix heures du matin. Aucune opposition au dit mariage ne nous ayant été signifié faisant droit à leur requisition apres avoir donné lecture de toutes les pièces ci-dessus mentionnées et du Chapitre VI du Code Civil intitulé du mariage avons demandé au futur epoux et a la future epouse s'ils veulent se prendre pour mari et pour femme, chacun d'Eux ayant repondu separement et affirmativement, declarons au nom de la loi que Jean Pierre Erens et la demoiselle Marie Anne Borghans sont unis par le mariage de quoi avons dressé acte en presence de Jean Jongen agé cinquante deux ans domicilié en cette commune premier temoin, de Henri Joseph Koerver, agé vingt sept ans, Instituteur premaiëre domicilié a Schaesberg second temoin et de Gile Jongen agé cinquante quatre ans domicilié en cette commune, troisiéme

temoin et de Nicolas Grothausen, agé vingt six ans domicilié en cette commune quatrieme temoin les deux premiers temoins sont amis de l'épouse et les deux derniers du mari, les quels apres qu'ils leur en a été faite lecture l'ont signés avec nous et les parties contractantes.

(get.) H. J. Stassen,
Maire.

(get.) J. P. Erens. M. Borghans. H. Borghans.

J. Jongen. H. J. Koerver. G. Jongen. N. Grothausen.

STAMBOOM.

Johannes *Erens* geb. te ?, gestorven te Nieuwenhagen in 1795, huwde Anne Marie Ra(e)dema(e)kers geboren te Nieuwenhagen in 1723, overleden aldaar pluviose 9 (21-1-1801).

Kinderen: 1. Jan Matthies, geboren Nieuwenhagen 20-11-1773, gedoopt die dag te Sch., koopman, gestorven 28-1-1842, huwde Maria Magdalena Kleyker, geboren Ritzerfeld (Gemeente Merkstein) 17-4-1780.

Kinderen: 11. Anna Maria, geboren Nieuwenhagen 7-11-1803, huwde 17-1-1823 Johan Mattheus Melchers, landbouwer, geboren te Scherpenzeel (DI) 18-8-1800.

12. Pieter Johan, geboren 1805, gestorven Nieuwenhagen 3-5-1841, ongehuwd.

13. Anna Maria, geboren 29-3-1808, overleden Schinveld 29-3-1876, huwde Jan Michael Beckers (+), landbouwer, geboren Nuth 24-5-1799, overleden 14-2-1857.

14. Maria Catharina, geboren Ubach over Worms 5-2-1818, overleden aldaar 8-2-1849, huwde Jan Willem Loyson (5), landbouwer, geboren te Merkelbeek 7-4-1818.

15. Ma. Barbara, geboren 31-12-1820, overleden 4-8-1886, huwde J. W. H. Lanckohr te Heerlen.

2. Johan Peter, geboren Sch. 3-8-1778, overleden Sch. 17-4-1836, aldaar begraven, koopman, huwde 2-6-1808 Maria Anna Borghans, geboren Sch. 25-8-1784, overleden Sch. 5-2-1867, aldaar begraven.

Kinderen: 21. Hendrik Joseph, geboren Sch. (Kamp) 21-4-1809, overleden Sch. 8-3-1877, aldaar begraven, huwde Roermond 1-10-1858 Helena *Bartholina* Menten geboren Roermond 10-8-1828, overleden Sch. 29-9-1912, aldaar begraven.

Kinderen: 211. Maria Joseph *Franciscus* Peter Hubertus geboren Sch. 23-7-1857, letterkundige, Doctor iuris, overleden Houthem 5-12-1935, begraven te Sch., huwde in 1906 te Bussua Sophia Bouvy, thans wonend te Sch.

212. Maria Francisca Hubertina Agnes geboren Sch. 2-12-1858, overleden aldaar 17-5-1860, aldaar begraven.

213. Alphons Maria Hubertina Jozef geboren Sch. 23-11-1860, aldaar overleden 7-4-1900 en begraven.

214. Maria Josepha Ernestina Hubertina, geboren Sch. 7-2-1862,

overleden te Aken in 1921, huwde Sch. 18-5-1896 Karel Julius Rudolf Jacob Hubert Kesselkaul, Nederlander, overleden in Maastricht en begraven te Aken. (De kinderen zijn te Maastricht gevestigd).

215. Maria Franciscus Josephus Eugenius, geboren Sch. 11-11-1863, ongehuwd overleden te Sch. 23-4-1882, aldaar begraven.

216. Maria *Emilius* Josephus Hubertus geboren Sch. 27-4-1865, overleden Heemstede 16-4-1951 huwde te Bussum in 1903 Josephine Bouvy. Uit dit huwelijk zijn 8 kinderen geboren.

217. Fredericus Hubertus Maria *Josephus*, geboren Sch. 3-3-1867, wonende in Huize de Kamp, industrieel, Raadslid 1913/20, wonende te Sch., huwde te Nijmegen 9-2-20 Johanna Maria Jacoba Lucas geboren te Horst 6-9-1884, overleden te Sch. 9-3-1948 en aldaar begraven.

Kinderen: 2171. Joseph Hendrik Theodoor Maria Antoon, geboren Sch. 13-6-1921. Reserve 1e Luitenant 6 December divisie, candidaat in de rechten, wonende te Sch.

2172. Maria Helena Dominica Jacoba geboren Sch. 16-12-1922, huwde te Sch. 4-3-1944 Dr. Emile Frans Louis Schoenmaeckers, röntgenoloog te Amsterdam.

2173. Juliette geboren, overleden en begraven te Sch. in Juli 1924.

218. *Ernestus* Maria Joseph Hubert geboren Sch. 7-8-1868, Pater Redemptorist, overleden te Heerlen in 1928, begraven te Wittem 19-6-1928.

219. Maria *Frederik* Hendrik Joseph Hubert geboren Sch. 1-1-1870, Directeur Gemeentelijk Electriciteitsbedrijf te Arnhem, overleden te Brussel in Februari 1943, huwde Sabine du Belloy. De kinderen leven in het buitenland.

219 bis. *Hendrik* Andries Hubert Joseph Maria geboren Sch. 1-3-1872, Deken van Gulpen, overleden Gulpen 21-3-1936.

22. Anne Joseph, geboren Sch. 3-10-1810, overleden Heerlen 9-11-1880, ongehuwd.

23. Marie Joseph geboren Sch. 26-1-1813, overleden te Maastricht in 1860, huwde 15-6-1840 te Sch. Johannes Starren.

24. Mathias Joseph, geboren Sch. 10-4-1815, overleden in 1832, te Sch. begraven.

25. Maria Elisabeth (⁶), geboren Schaesberg 27-8-1817, aldaar overleden 23-12-1818.

26. Maria Anna Hubertina (⁶) geboren Sch. 16-3-1820, overleden Heerlen 31-8-1894, ongehuwd.

27. *Frans* Joseph geboren Sch. 15-5-1822, kapelaan 1850/76, Pastoor van Waubach 1876/89, overleden Rimborg 3-5-1890.

28. Peter (Mathias) Joseph (⁶) geboren Sch. 20-3-1825, overleden als student te Aken 6-6-1843.

J. P. D. VAN BANNING.

- (1) Volgens nasporingen van de Oud-Burgemeester Dr. A. Erens van Valkenburg, aldaar geboren 26-4-1859 en overleden 22-2-1947, behorend tot een andere tak der familie, is het waarschijnlijk van Westfaalse oorsprong. In de 16e eeuw zouden de Erensen op Ehrenstein (Kerkrade) hebben gewoond. Ik heb deze gegevens niet kunnen achterhalen en mij beperkt tot de bewoners van „De Kamp”.
  - (2) J. Manders S.C.J. in „De Nieuwe Eeuw” 15-9-1951 blz. 7.
  - (3) F. Erens Vervlogen Jaren.
  - (4) De kinderen Jan Matthijs en Gabriel waren Burgemeester van Schinveld respectievelijk 1870/82 en 1883/95, een kleinzoon zou later Burgemeester van Ubach over Worms zijn geweest en een achterkleinzoon de huidige Burgemeester van Mheer en St. Geertruid.
  - (5) Het enige kind uit dit huwelijk Jan Michel Jacob geboren 9-2-1848 is de vader van de latere Burgemeester van Nieuwenhagen en Eygelshoven.
  - (6) In de Burgerlijke Stand Errens abusievelijk.
  - (7) De hier getypeerde figuren zouden volgens oude dorpsgenoten zijn: de Pastoor van Kerkrade: Savelberg, de Kapelaan van Nieuwenhagen: Beckers (later Pastoor van Wynandsrade), Anneberb: Mej. Lochtmans. Ofschoon destijds zekere Rouillon Deken van Heerlen was, zou de geschetste functionaris Pastoor Mühlenberg van Schaesberg voorstellen.
-

Het heem op de Löss.

Een Limburgse dorpstraat in het begin dezer eeuw. De witte huizen met het geteerde basement bieden een beeld van gesloten eenheid en een natuurlijk schoonheidsgevoel.

P. A. SCHOLS.

Het Heerlense Politiewezen

in de achttiende eeuw

Slechts weinig nauwkeurige bijzonderheden zijn opgetekend omtrent het politiepersoneel, dat in de achttiende eeuw voor orde en veiligheid had te waken in de Hoofdbank Heerlen, waartoe, zoals bekend, ook Voerendaal en Nieuwenhagen behoorden.

Uit de rekeningen van uitgaven der Hoofdbank blijkt, dat in het begin van de achttiende eeuw zeven en van 1758 af acht „schuttbodens” met de handhaving van de orde waren belast.

Voor ieder dezer schuttbodens werd telken jare een pattacon voor de aanschaffing van een paar schoenen verantwoord. Een pattacon was gelijk aan 4 gulden licht geld of 3 gulden 4 stuiver Hollands.

In een akte van 20 Februari 1727 aangaande de eigendom van graven, wordt Pieter VREEDEN, die in 1738, zoals wij aanstonds zullen zien, als „rotmeester” voorkomt, vermeld als „veld- en schadtbode”. (1)

Blijkens een uit 1738 daterend procesverbaal (2) waren destijds 13 rotmeesters in functie. Dit procesverbaal werd opgemaakt naar aanleiding van het placaat van de Staten-Generaal der Verenigde Nederlanden van 1 April 1738, waarbij werd gelast een onderzoek in te stellen naar de aanwezigheid van armlastigen en vreemdelingen, welk onderzoek verband hield met het optreden van de beruchte bokkenrijdersbende.

De inhoud van dit interessante document, bevattende de namen van bedoelde 13 rotmeesters, luidt onverkort, als volgt:

„Op heeden den elfden July seeventhien hondert acht en dartigh compareerde voor ons onderges. Scheepenen en subst Secretaris der Vrijheijt, ende Hoofdbancke van Heerle (bij absentie van den Heere Schoutet) deese onderteekent hebbende,

Pieter VREEDEN, Matthijs BIRGELEN, Weeren EIJMAEL, Gilles HALFKAN, Peeter ZELISSEN, Claes MUIJTERS, Simon KREKELS, Hendrick LATTEN, Weeren COENEN, Adriaen VREEDEN, Matthijs FRANSEN, Jan FREDERICKS en Arnold DEEGENS,

alle Rotmeesters der voors. Hoofdbancke, dewelcke bekennen, en verclaeren ingevolge het placat van haar Hoo. Moo. de Heeren Staeten Generael der Vereenigde Neederlanden, in dato den 1 Aprilis 1738 ende alhier op den Voogt-gedinge van den 5 Meij des voors. jaers gepubliceert, en geaffiqueert, aangebrogt te hebben, hunne Armen, beneffens haere vreemdelingen, als te weeten verclaert

den ersten Compnt dat hij in sijn voors. Roth geene Armen is hebbende, gelijk meede geen verdere vreemdelingen als Joannes . . . . . den

Vaenesmith gen. sijn professie onbekent, en Willem..... den Leijendecker,

den tweeden Compnt verclaert dat in sijn Roth geen Beedelaer is hebbende, maer eenige vreemdelingen genaemt Joost de Joode, Joseph de Joode, Meerten de Joode, Nathan de Joode, welke geene hanteeringe (soo veel hem bewust is) sijn Oeffenende, Benedictus de Joode..... en Joseph den Ouden Joode, Exerceerende bejide het slaghten, en doende coopmanschappe in eenigerhande soorten van waeren Naementlijk Coffye, Thee, Cathoenen, en Meer andere Soorten etca,

den derden Compnt verclaert in t'geheel geen Beedelaers, noch te Vreemdelingen, in sijn Roth te hebben,

den vierden Compnt declareert en verclaert in sijn Roth geen Beedelaers ofte Vreemdelingen te hebben dan alleen twee Armen dewelcke aldaer geboortigh sijn, genaemt Barbara Suckeraed, en Gertruyd Beckers,

den vijfden Compnt verclaert dat geene Armen noch Vreemdelingen aldaer is hebbende,

den sesden Compnt declareert twee Beedelaers aldaer geboortigh te hebben genaemt Lennert Hoeven en Maria Taps, Verders verclaert in het geheel geene Vreemdelingen te hebben,

den sevenden Compnt segt dat geene Armen, noch Beedelaers heeft dan alleen twee Vreemdelingen genaemt N.N. Oterman, en Godefrid Schiffelaers,

den Achsten Compnt verclaert dat aldaer in sijn Roth heeft acht ingeboorne Armen, en geen Vreemdelingen, Met Naeme de Wede Joris Trijbels en Catharina Peulen, Alet Vlecken, Joannes ich weijs nicht, Joannes .... koeijheuder, Caspar Cornips, de kinderen van Joannes Kolfmans, en de weeskinderen van Tilman Pesch,

den neegenden Compnt segt geene Armen, Beedelaers, nochte Vreemdelingen te hebben,

den thienden Compnt verclaert dat hij in sijn Roth niet meer als eenen armen, maer geen Vreemdelingen heeft, met naeme Anthoon Poelen,

den Elfden Compnt verclaert maer eenen Armen genaemt Petronelle Herbaghs, en een Vreemdelingh genaemt Joannes .... in sijn Roth te hebben,

den twaelfden Compnt verclaert geene Armen, Beedelaers noch Vreemdelingen te hebben,

den Derthienden Compnt verclaert dat in sijn Roth is hebbende, een arme vrouw genaemt Cath. Van den Esschen, drije Vreemde Beedelaers met naeme Willem Wijnen, Wouter .... en Willem Bomers, en eenen Vreemden genaemt Tossinck een Daghloonder, sijnde deese alle de persoonen dewelke sij verclaeren nochmaels in haere Rotten te hebben, ter waerer oirconde hebben deselve benefens ons onders. schepenen, subst. Secris en Borgmes deese eijgenhandig onderteeckent:

Peeter VREEDEN, Math. BIRGELLEN, Weren EIJMAEL, bij Gillis HALFKAN met een + verclaerende niet te connen schrijven, bij Peeter ZELISSEN verclaerende meede niet te connen schrijven met een +, bij Claes MUIJTERS met een + verclaerende meede niet te connen schrij-

ven, bij Simon KREEKELS met een + verclaerende mede niet te con-
 nen schrijven, bij Hendrick LATTEN met een + verclaerende mede niet
 te connen schrijven, Weeren COENEN, bij Adriaen VREEDEN met een
 + verclaerende niet te connen schrijven, bij Matthijs FRANSSEN ver-
 claerende mede niet te connen schrijven met een +, Jan FREDERICKS,
 bij Arnold DEEGENS met A 6 verclaerende niet te connen schrijven,
 Hermanus CROON, C. LAMBERTS scabus et Subst. Sec-ris, W. H.
 WESTRICH testis J. J. PELT”.

Merkwaardig is, dat 8 van de 13 rotmeesters de schrijfkunst niet mach-
 tig waren.

Gezien het feit, dat de hoofdbank Heerlen volgens de legger van 1779
 was ingedeeld in 14 rotten, moet aangenomen worden, dat de hoofdbank
 in 1738 slechts uit 13 rotten bestond of dat, hetgeen meer waarschijnlijk
 is, twee rotten onder één rotmeester waren gesteld.

Beoelde 14 rotten zijn de navolgende:

1. Dorpsrotte, omfattende de Dorpstraat (Emmastraat en Emmaplein)
 het Kerkhof (Kerkplein), de Akerstraat, de Koolhoven (verlengde
 van de Akerstraat), de Obel (Nobel), Gasthuisstraat en Geleen-
 straat;
2. Veemarktsrotte, omfattende de Veemarkt (Wilhelminaplein), de
 Evegats (Klompstraat), de Sjam (Willemstraat), Schandelen en
 Meezenbroek;
3. Weegscheijtsrotte, omfattende de Weegscheid (Kruisstraat en het
 zuidwestelijk deel van de Geleenstraat), de Linde en de Bek (ver-
 lengde Kruisstraat en Bekkerweg), de Geer en Terworm;
4. Rotte van Welten;
5. Rotte van Vröschbroek en Bensenraede;
6. Rotte van Caumer en Akerstraet (Heerlerbaan);
7. Rotte van Soureth, Beijtel en Kerkraede;
8. Rotte van Voerendael;
9. Rotte van Cunraede;
10. Rotte van Winthaege, Colmont en Ransdael;
11. Rotte van Ubagsberg, Mingersborg, Drintelen, Eijserheide en Huls;
12. Roebroeker Rotte, omfattende Husken, Musschemig, Beersdal, de
 Vrank en een gedeelte van Heerlerheide genaamd Roebroek;
13. Rotte van Heerler-Heyde, Hoensbroek en Amstenraede;
14. Rotte van Nieuwenhagen en Schaesbergh.

Het is op het eerste gezicht niet duidelijk, waarom verschillende plaatsen,
 zoals Kerkrade, Hoensbroek, Amstenrade en Schaesberg, die toch niet
 tot de Hoofdbank Heerlen behoorden, in vorengenoemde rotten zijn
 ingedeeld. De reden hiervan is, dat de eigenaren van enkele percelen,
 gelegen in het randgebied van deze plaatsen, waarvan de begrenzing
 overigens niet overal nauwkeurig bekend was, van oudsher schatplichtig
 waren aan de hoofdbank Heerlen.

In de banksvergaeding van 31 Augustus 1756 is sprake van de aan-
 stelling van twee „trabanten” (trawanten):

„Door de Schout wordt voorgebragt, dat de Hr. Lt. Drossaard FARJON tot veijligheid der ingescetenen wel gaarne sag, dat deese vergaderinge aan Sijn Ed. permitteerende van twee zoogenoemde trabanten tot laste deeser Banke aan te stellen, ten eijnde Sijn Ed. dies te beeter ten opzigte der menigte van vagabonden t'placaet van Haer Hoog. Moog. de dato (1 April) 1738 soude konnen executeeren, en de respec. inwoonders van derselver overvall bevrijden, waarop is goetgevonden, dat aangezien regenten niet ongeneegen aan dit salutair verzoek te voldoen dog nogtans voor en alleer over hetselve te resolveeren de Leenen sullen worden aangesproken off die insgelijks geinclineert om in de kosten van dien naar rato te draegen”.

De aanstelling van deze politiemannen is niet doorgegaan. In de banksvergadering van 6 Mei 1757 werd medegedeeld, dat men nopens het verzoek van de Drossaard had geconfereerd met de Commissarissen der Leenen, die evenwel verklaarden niet „geinclineert” (genegen) te zijn in de kosten bij te dragen. De vergadering meende daarom op het verzoek niet te moeten ingaan en gaf de secretaris opdracht deze beslissing ter kennis van de Drossaard te brengen.

In de op 9 Mei 1757 gehouden extraordinaire vergadering van Regenten der Hoofdbank Heerlen en Heeren der Justitie, alsmede van Heeren meest Geërfdens, treffen wij nog de volgende bijzonderheden betreffende rotmeesters aan:

„Voorgebragt sijnde, dat de Rottmeesters mogten profiteren soo ende gelijk de selve van ouds geprofiteert hebben, soo is bij deese Vergaederinge verstaen, aan elcken Rottmeester te permitteeren, niet meer als een man, die maer een peerd heeft, en twee te voet vrij te houden, en indien in desselvs Rotte sich niet mochte bevinden een man te weesen die maer een peerd had, soo sal hij vermoogen drie te voet vrijhouden”.

In elke rotte of wijk had dus de rotmeester of één te paard en twee mannen te voet of drie mannen te voet te zijner beschikking.

In 1759 werden negen paarden aangekocht, waarvoor 360 gulden licht geld werd verantwoord, terwijl aan de rotmeester 90 gulden werd betaald. Het is niet zeker of deze paarden bestemd waren voor de rotmeesters, aangezien deze niet door de Bank werden bezoldigd.

De dienst van de ordebewakers schijnt niet altijd op even vreedzame wijze te zijn verlopen, gezien het feit, dat Jacobus VAN DER HEIJDEN van Nieuwenhagen in 1768 tijdens het wacht houden het hoofd werd ingeslagen. De verwonding moet echter niet van dodelijke aard zijn geweest, aangezien aan de chirurgijn ROEBROEK door de Bank 100 gulden werd betaald „wegens de cure”.

In de banksvergadering van 20 Juni 1769 werd een verzoek van genoemde VAN DER HEIJDEN behandeld om toekenning van „eenige vergoedinge wegens desselvs geleedene schaede”. Besloten werd hem 100 gulden uit te keren „uyt compassie, en sonder eenige de minste consequentie voor andere, reuvoyeerende denselven voor het overige naar de Leenen, en sig daar ook te adresseeren”.

Vermeld zij nog, dat in 1777 een rotmeester voorkomt met name Ferdi-

mand KELLE, die meerdere malen als getuige optrad bij het inschrijven van akten. (3)

Behalve de hiervoren vermelde namen droegen de politiemannen ook nog de weinig vleierende naam van BEDELVOGDEN.

Toen in 1777 van hogerhand werd gelast, dat meer politiemannen moesten worden aangesteld, met name dat de Bank daartoe op haar kosten moest overgaan, werd o.a. besloten deze naam voortaan niet meer te bezigen.

(Wordt vervolgd)

W. LINDELAUF.

(1) Gichtregister van de Hoofdbank Heerle—Landen van Overmaas No. 2036 blz. 155.

(2) idem No. 2037 blz. 418.

(3) idem No. 2049 blz. 169 en 379.

EED VAN TROUW

afgelegd door de eerste gebiedende heer der heerlijkheid
Schaesberg en zijn schout bij de inhuldiging

Bij patent der Aartshertogen Albertus en Isabella werden ten behoeve van jonkheer Frederik van Schaesberg diens particuliere bezittingen, het kasteel Schaesberg en de hoeven Leenhof en Kakert tot een zelfstandige heerlijkheid verheven, waaraan toegevoegd werden de gehuchten Scheydt en Palenberg. Echter voordat de officiële belening plaats had, stierf jhr. Frederik Zijn zoon Johan (Hans) Frederik trad in de rechten van zijn vader en werd bij besluit van 28 Juni 1619 met de nieuwe heerlijkheid beleend. Na het vervullen van de formaliteiten, die met de leensverheffing en belening gepaard gingen, werd de nieuwe heer door zijn onderdanen gehuldigd. Bij die gelegenheid legde jhr. Hans Frederik de volgende eed af:

„Gelove ick Joncker Hans Frederik van Schaesberg, Heere aldaar, representeerende die plaetse van wijlen mijnen Heere Vader Joncker Frederik van Schaesberg, mijne ondersaeten in genere altyd voor te staen en hun te laeten by hunne oude gebruicken en gerechticheijt. en voerts mijne justitie aldaer in hun recht van justitie te laeten geheel ende hun daerinne geen turbatie te doen, tenzij om een gewettigde oersake, die mij daertoe soude mogen moveren (bewegen). Gelovende alsulx onder adelyke trouwe achtervolgens en te maintaineren wij (= zoals) voorzeit.

Hans F. d. Schaesberg.”

Op dezelfde dag legde de pas benoemde schout H. van den Hoeff (van den Hove) de volgende eed af:

„Geloven ick hieronder geschreven Schot altijt trouwe en holt te zijn den Weledelen Heeren Joncker Hans Frederik van Schaesberg en insgelijks den Huyze en Castele van Schaesberg en sijne heerlicheijt daervan

deponderende en aenlendende. Gelove oyck trouwe en holt te sijn der justitie aldaer en andere ondersaeten daeronder behoernde en justitie te laten administreren waer behoeren en den rijcken om gelt en den armen om Godts wille recht en justitie te bedienen. Soe mij Godt help en sijne lieve heiligen.

*H. van den Hoeff
Schouteth tot Shaesberch."*

H. van den Hoeff was Schout tot 1835. Zijn opvolger was Servatius van den Hoeff (Rijksarchief Maastricht).

J. J. JONGEN.

HET HUIS DE KROON

en zijn bewoners te Heerlen in de loop der tijden

In de dagen van burgemeester Kemmerling was de burgervader ook dienstdoend ambtenaar van de Burgerlijke Stand. Onder de vele door de Heer Kemmerling opgemaakte acten van geboorte, huwelijk en overlijden staat er ook een vermeld, die we hier in vertaling laten volgen: In het jaar 1810, de 9de Augustus, om 5 uur namiddag is voor ons Jan Gerard Kemmerling, burgemeester en ambtenaar van de Burgerlijke Stand van de gemeente Heerlen Departement van de Nedermaas, verschenen Marie Gertr. Bulkens zonder beroep, oud 18 jaar, wonende te Caumer Gemeente Heerlen, die ons verklaard heeft, dat zij heden om een uur nm. vergezeld van Marie Marguerite Boer wonende te Caumer voormeld, in de weide van de heer Matthieu Aelmans wonende in het gehucht Straat gemeente Heerlen gevonden heeft een kind, zoals zij het ons laat zien gekleed in een wit hemdje, een groen rokje, een rood geruit schortje, een paar oude witte wollen kousjes, het droeg een koperen medaille om zijn halsje hangend, na het kind onderzocht te hebben, hebben wij vastgesteld dat het van het mannelijk geslacht was, dat het 15 maanden oud scheen te zijn en het hinkte met zijn linker voetje, zonder andere kentekenen. Vervolgens hebben wij het kind ingeschreven onder de naam en voornamen van Romain Straet (Romanus Straet) en hebben bevolen dat het zou worden overgegeven aan het Burgerlijk Armbestuur. Waarvan wij proces verbaal hebben opgemaakt in tegenwoordigheid van Leonard Geijsendorf koopman, 51 jaar, wonende te Heerlen, en Pierre Gaspard Vrusch, landbouwer, oud 40 jaar, wonende te Logt, gemeente Kerkrade, die met ons getekend hebben, nadat hun voorlezing gedaan was van de inhoud van dit proces-verbaal en hebben de Comparante (M. G. Bulkens) en de getuigen verklaard niet te kunnen schrijven. De burgemeester, w.g. J. G. Kemmerling."

De vondeling kreeg dus de naam van 't gehucht Straat, waar hij gevonden was. Maar waarom hem Romain (Romanus) als voornaam

gegeven werd, zal wel altijd een vraag blijven. Het jongetje zelf is reeds op 30 Aug. 1811, dus een goed jaar later, overleden in het huis van Leonard Ploumen te Caumer, waar men het wel zal hebben uitbesteed. (Acten Burg. Stand, Gemeentehuis Heerlen).

Burgemeester Kemmerling werkte tijdens de Franse bezetting van Heerlen met de bezetter mede en zo heeft hij ook ter uitvoering van een desbetreffend besluit van Keizer Napoleon alle Joodse inwoners van Heerlen (48 in getal) moeten oproepen om 'n vaste familienaam aan te nemen (wat voordien bij de Joden niet gebruikelijk was).

Hij bleef na de bevrijding burgemeester van Heerlen. Op 17 Maart 1814 weigerde hij aan manschappen van het vrijwilligersleger, dat tegen de Franse troepen gevochten had, inkwartiering binnen zijn gemeente toe te staan. Onderofficieren van de vrijwilligers drongen die dag tegen 5 uur in de namiddag zijn werkkamer binnen. Een van hen verweet de Hr. Kemmerling, dat hij met de Fransen gehuld had. Het kwam tot heftige woorden en dreigementen. Een vlucht naar de W.C. volgde, om het vege lijf te redden, in gezelschap van zijn echtgenote. In de werkkamer werd alles kort en klein geslagen. En na een vergeefse belegering van het toevluchtsoord van het echtpaar Kemmerling trokken de aanvallers af.

De Kemmerlings hadden zeven kinderen, 5 meisjes en 2 jongens. Een dochter, Louisa Theodora, 29 jaar oud, overleden op 26 Febr. 1836, was gehuwd met de Heerlense notaris Hendrik Sanders. Burgemeester Kemmerling overleed alhier 15 Jan. 1818, slechts 42 jaar oud. De weduwe woonde in 1841 nog in de Kroon, nl. in het Oostelijk nevengebouw bij het begin van de Gasthuisstraat. Van haar kinderen leefden er toen nog drie, twee dochters Clare Adolphine (37 jaar) en Charlotte Gerardinne (30 jaar) en een zoon Victoire Auguste (27 jaar).

Op 23 Maart 1841 verhuurde zij het huis de Kroon aan het bestuur van het Hertogdom Limburg, voor welk bestuur aanwezig was de Heer Jan Willem Lintjens, burgemeester van Heerlen. In de acte gepasseerd voor Nots. Jan Willem Daniel Smeets staat dat verhuurd werd: „een woonhuis met Schuur, stallingen, bergplaatsen, misthof, moestuin en verdere ap- en dependencien, gelegen binnen Heerlen langs den weg van Kerkrade naar Sittard en genoemd de Kroon, reinende eene zijde de verhuurster, andere zijde de Wed. en Kinderen Bloem, een hfd den voorschreven weg en ander hoofd een steeg en zulks om te dienen tot kazerneering der Brigade Koninklijke Marechaussee, gestationeerd te Heerlen, voor den tijd van zes eerstkomende en achtereenvolgende jaren en aanvangende op 1 April 1841 voor 300 gulden Nederlandsch per jaar.”

Het Oostelijk nevengebouw van het huis de Kroon werd omstreeks 1865 reeds bewoond door de Eerw. Zusters Franciscanessen van Heythuisen. Zij hadden het in huur. Toen Mgr. Savelberg tweede kapelaan te Heerlen geworden was, ging hij daar bij de Zusters inwonen, in Sint Clara, zoals men toen zeide. 4 Mei 1870 namen de Zusters bezit van de nieuwe gebouwen in de Gasthuisstraat en werd het huis door kapelaan Savelberg overgenomen om er zijn kloosterstichting in onder te brengen.

Op 25 Juli 1875 kon kapelaan Savelberg het betreffende perceelsgedeelte aankopen, dat hij voordien in huur had, voor ongeveer 8000 gulden. Nadat de koop gesloten was, kwam uit, dat dit gebouw nog bezwaard was met 2000 gulden hypotheek. Met zulk een „verrassing” was geen rekening gehouden en kapelaan Savelberg kreeg tegen wil en dank er een niet gemaakte schuld bij met 'n jaarlijkse rente-betaling van 5%. Doch ondanks deze zware tegenvaller kon reeds op 19 Jan. 1877 besloten worden tot uitbreiding. Monseigneur Savelberg overleed in De Kroon 11 Febr. 1907, de dag na zijn 80ste verjaardag. Bezoekers van het klooster kunnen de sterfkamer van Mgr. Savelberg, aldaar bezichtigen. (Publicaties over Mgr. P. J. Savelberg door H. Mosmans CssR. en J. L. Janssen CssR.).

Van 1930—1936 verbleven in hetzelfde klooster een aantal Zusters Carmelitessen, welke op verzoek van w. Deken Nikolaije naar Heerlen waren gekomen. In 1936 vertrokken de Carmelitessen naar 't nieuwe klooster in de Putgraaf (L.D. 2 Febr. '51).

Het hoofdgebouw van de Kroon werd op 16 Jan. 1844 door de Wed. Kemmerling verkocht aan Nicolaas Willem Hubert Cuijpers, gehuwd met Maria Petronella Josephina Martens, bierbrouwers, wonende alhier in de brouwerij De Roode Poort, gelegen aan de Veemarkt en Evegat. De kopers verkregen in eigendom: 1. Woonhuis met achterkwartier, schuur, stallen, remise, mesthof en verder toebehoor, oppervlakte 9 r. 75 ellen, genaamd de Kroon, gelegen binnen Heerlen, aan ene zijde het huis en tuin van verkoopster, de andere zijde de Weduwe Bloem es., aan de voorkant de weg naar Sittard, en de achterzijde de hierna omschreven tuin. 2. Een moestuin gelegen achter het voorschreven huis, belendingen: e.z. het huis, andere zijde een steeg, een hoofdzijde de Wed. Bloem es., andere hoofdzijde de muur, staande tussen deze tuin en de tuin van verkoopster, oppervlakte 6 roeden en 60 ellen. Koopsom totaal f 3780,— Nederlands. Door partijen werd overeengekomen, dat de 3 vensters en een keldertochtgat van het huis van verkoopster naar de zijde van het verkochte huis en mesthof zullen blijven bestaan. De kopers zullen geen vensters noch openingen mogen maken naar de zijde van het erf van de verkoopster. Acte Nots. J. W. D. Smeets.

Nicolaas Willem Hubert Cuijpers vestigde nu zijn brouwerij in de Kroon. De Heer Cuijpers, die eerst landbouwer van beroep was, werd te Heerlen geboren de 3de Nov. 1812 als zoon van Jan Leonard Cuijpers en van Maria Elisabeth De Heselle. Hij overleed alhier 11 Febr. 1863, te Kroon, zoals in de overlijdensacte staat aangegeven.

De 14 Febr. 1864 had er tussen zijn kinderen een scheiding en deling plaats, waarbij de brouwerij de Kroon in eigendom overging aan Josephina Wilhelmina Cuijpers (geb. alh. 4-10-1840). Laatstgenoemde huwde 31 Maart 1864 met Nikolaas Joseph Hubert Kaufmann, ambtenaar ter gementesecretarie te Heerlen.

Anno 1865 werd door hun broer en zwager Jan Willem Hubert Cuijpers, die als brouwer in de Kroon werkzaam was, aan de Minister van

Financiën vergunning gevraagd om gedurende het gehele jaar z.g. Beiers bier te mogen bereiden met behulp van zijn roerkuip. De Ministeriële beslissing viel op 14 Nov. 1865: Voor wat betreft het gehele jaar, werd deze aanvraag geweigerd, en alleen voor de zomermaanden toegestaan. Genoemde Jan Willem Hubert Cuijpers (geb. alh. 11-3-1836) huwde te Heerlen 6 April 1866 met Catharina Hubertina Rosalina Kleijnjans, geboortig van Merkelbeek.

15 September 1868 heeft Josephina Wilhelmina Cuijpers, gehuwd met Nikolaas Joseph Hub. Kauffmann, publiek verkocht woonhuis met tuin, mestplaats, schuur, stallen en aanhorige bierbrouwerij, waartoe behoren brouwketel, werktuigen, onderkuipen, koelschip, fusten, vaten, en andere brouwwerktuigen en gereedschappen, alles aan elkander gelegen te Heerlen, genaamd de Kroon, belend ene zijde Mevr. Kemmerling, andere de Heer Joseph Bloem, een hoofd de grote weg of Dorpstraat, het ander de Gats, groot 16 roeden 35 el. Het complex werd toegewezen aan Karel Lodewijk Gemmeke, deurwaarder, die verklaarde deze koop te hebben gedaan namens Jan Willem Hubert Cuijpers, bierbrouwer, woneude te Heerlen voor de prijs van f 7800.—. (Akte Nots. J. A. Lemmens.) Na het overlijden van Jan Willem Hubert Cuijpers op 9 Nov. 1892 werd de brouwerij voortgezet door z'n echtgenote en z'n zoon. Later waren er ook verschillende kostheren in de Kroon.

Destijds bevond zich in het hoofdgebouw aan het eind van de gang bij de keukendeur een geschilderd houten paneel, voorstellende (levensgroot) een huishoudster met bezem. Wijlen Mad. Vaessen-Penders vertelde mij, dat dit dateerde uit de tijd dat de Heer Lamberts in de Kroon woonde. (Joost Hend. Lamberts, vice schout van Heerlen).

Ook vertelde men mij, dat op zekere dag een kleine jongen naar de Brouwerij van Cuijpers in de Kroon gestuurd werd, om gist te halen. Het schilderij hing toen nog in de gang. Hij vond de deur open, sloop stilletjes naar binnen. Opeens zag hij de huishoudster met de bezem staan. Bijdehand vroeg hij om gist voor z'n moeder. Toen hij echter geen antwoord kreeg, zakte hem toch de moed in de schoenen en rende naar huis! Daar hebben ze om hem gelachen!

In 1899 werd de brouwerij, die eerst aan de straat lag naast de tegenwoordige slagerij Pasmans naar de tuin verplaatst. In 1914 moesten ter wille van de tapvergunning de vensters met kleine ruiten vervangen worden door grote ramen. In 1917 werd het huis de Kroon met annexen door Mevr. de Wed. Cuijpers-Kleijnjans verkocht aan de Vereniging Ons Limburg, welke nu nog steeds eigenaresse is. De naam de Kroon werd nu veranderd in die van Ons Volkshuis. In 1917 werd in de voorgevel de poort dicht gemetseld naast de poort van het zusterklooster. Hierdoor werd ruimte verkregen voor het cafélokaal, ingericht ten behoeve van Ons Volkshuis. Door de Vereniging Ons Limburg was het huis de Kroon aangekocht om te dienen tot verenigingsgebouw van de R.K. Werkliedenbond.

En nu is het grote oude huis een ruïne. Sic transit gloria mundi.

JO HORST.

De registratie der bevolking

(in het algemeen en van Heerlen in het bijzonder)

(Vervolg)

Blijkens informatie bij het Rijksarchief in Limburg bevinden zich daar geen bevolkingsregisters of -lijsten van Heerlen uit de 19e eeuw. Wel berust in het daar bewaarde archief van het Arrondissement Maastricht en het Departement van de Nedermaas een gedetailleerde bevolkingslijst van Heerlen uit 1796 (een fotocopie hiervan bevindt zich thans in het Gemeentelijk Archiefdepôt van Heerlen).

Zoals onder Napoleon de invoering van de Burgerlijke Stand in nauw verband stond met de conscriptie (loting), zo had in de eerste helft der vorige eeuw in ons land de verstrekking van opgaven betreffende het bevolkingscijfer hoofdzakelijk ten doel het vaststellen van het te leveren contingent militie. In een door de Gouverneur van Brabant tot het gemeentebestuur van Heerlen gerichte circulaire dd. 9 Mei 1815 lezen we o.m.:

„ . . . . Het te leveren Contingent voor de Gemeenten van het voormalig Staats Brabant en het Land van Overmaas, even als bij Art. 1 van gezegde Wet, door het vermeld Besluit Zijner Majesteit op één man voor ieder honderd zielen bepaald zijnde, zoo is Uwe Gemeente, als eene bevolking van 3470 zielen hevatende, op 35 man aangeslagen; terwijl de aanloting van een vijfde, bij Art. 64 der meer genoemde Wet voorgeschreven, in het Militie District, waar toe Uwe Gemeente behoort, gene plaats mag hebben vroeger dan in 1816; zullende van de Manschappen, welke gezegd District oplevert, het Bataillon Nationale Militie worden geformeerd” . . . .

Dat ook toen reeds gemeentebesturen wel eens nalatig konden zijn, blijkt uit de volgende bekendmaking dd. 28 Maart 1816 in het Journal de la Province de Limbourg:

„De Gouverneur der Provincie Limburg, Ridder van de Orde van den Nederlandschen Leeuw,
„Ontwarende, dat verscheide Gemeente-Besturen in gebreken zijn gebleven om aan hun, bij circulaire van 27 february 11., no. 23, toegezonden staaten van bevolking, behoorlijk ingevuld, terug te zenden, waar door hij Gouverneur belet word om den generalen staat dezer Provincie op te maken, en alzoo ten dezen opzigten aan het verlangen van Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken te kunnen voldoen,
„Schrijft, bij deeze, de alzoo nalatig geblevene Gemeente-Besturen, ten ernstigsten aan, om alsnog, uiterlijk voor den 5 der aanstaande maand april, den gezegden staat aan hem Gouverneur in te zenden, en zulks op poene, dat dezelve als dan niet ingekomen zijnde, door

„speciaale Commissarissen en ten kosten van de nalatigen zullen worden opgemaakt en afgehaald.
„Maastricht, den 28 Maart 1816.

C. DE BROUCKERE.”

En dezelfde gouverneur achtte het bij circulaire van 28 Juli 1821, houdende „last op de gemeente-Besturen, om voor of uiterlijk op den 15 September aanstaande, de juiste bevolking der respectieve gemeenten en van elk gehucht in het bijzonder, op te geven”, nodig o.a. op het volgende te wijzen:

„ . . . . De stipte inachtneming van gemeld tijdstip van 15 September aanstaande, wordt in het onderhevig geval, zoodanig vereischt, dat ik nu voor alsdan, aan de H. H. arrondissements-Kommissarissen, de zorg opdraag, om aan die gemeente-Besturen, waarvan zij op den 14 Sept. avonds de staten, ondanks deze stellige uitnoodiging, niet mogen ontvangen hebben, ten kosten derzelve, expressen te zenden om die staten af te halen en voorts zonder verwijl aan mij toe te zenden” . . . .

En verder:

„ . . . . Ten slotte kan ik niet nalaten Ulieden op te merken, dat daar een werk van den onderhevigen aard, zijne waarde alleen verkrijgt van de juistheid, waarmede de onderscheidene opgaven die de bouwstoffen van hetzelfde uitmaken, worden gedaan, ik mij langs alle gepaste wegen van de nauwkeurigheid en opregtheid Uwer opgaven zal trachten te verzekeren; en voor zoo verre, tegen mijne verwachting, de eene of andere valsch mogt worden bevonden, zal ik die, op kosten van wien zulks aangaat, door middel van eenen Kommissaris speciaal, doen hermaken, terwijl ik mij daarenboven voorbehoude, tegen dengenen of diegenen, welke voorbedachtelijk valsche opgaven mogten hebben gedaan, zoodanige maatregelen te nemen, als ik zal vermeenen te behoren.”

Voor Heerlen was deze aanmaning feitelijk overbodig, want reeds op 8 Juni 1821 werd door de raad dezer gemeente de volgende verordening vastgesteld, waaruit blijkt, dat het Gemeentebestuur wel zorg had voor een goede bijhouding der „volkslijste”:

De Raad der Gemeente van Heerlen gehoord de voordragt van den Schout, dat de veranderingen van woonplaats geschieden in deze gemeente zonder daar af word gedaan eene verklaring ter Secretarij van het Bestuur, waar uit voortvloeit dat de Volkslijste niet kunnen worden geregeld gehouden.

Overwegende dat het tot welzijn van den dienst van belang is, dat de politie kennis bekomt van alle veranderingen welke met betrekking tot de woning der ingezetenen voorvallen.

Gezien de wet van den 6e Maart 1813 omtrent de Straffen tegen de overtreders van algemeene verordeningen uittespreken of bij provinciale of plaatselijke Reglementen vast te stellen

Besluit:

Art. 1. Te rekenen van den eersten September aanstaande zal elk en

een ieder, die van woonhuis, kwartier of van kamer veranderd gehouden zijn, daar van aangifte te doen binnen acht dagen, ter Secretarij van het Gemeente Bestuur alhier, op peene van eene boete van eene gulden vijftig cents.

Art. 2. De Eigenaars of voornaamste huurders, welke hunne huizen of een gedeelte daar van met kwartieren of kamers, aan nieuw aangekomene personen zullen verhuren, zullen eensgelijks gehouden zijn daar van kennis te geven ter Secretarij van het Gemeente Bestuur alhier, binnen de acht dagen, op peene van gelijke boete als bij de voorgaande Artikel bepaald.

Art. 3. De Contravenienten zullen worden vervolgd voor de Rechtbank van enkele politie des Kantons Heerlen en in geval van recidive met eene dubbele boete gestraft worden en voor de onvermogene met een dag gevangenis.

Art. 4. Over de verklaringen der twee eerste artikelen zal worden een Register gehouden ter Secretarij van het Bestuur voornoemd.

Art. 5. De Boetens zullen toebehoren voor een derden aan den policie Ambtenaar, die de Contraventie zal hebben geconstateerd en voor twee derde aan de Gemeente gehören.

Art. 6. Het tegenwoordig Besluit zal worden afgekondigd en aangeplakt ten tijden en plaats als zulks alhier te doen gebruikelijk is en wel bij het invoeren drie maal, te weten: eens in de maand Junij, eens in de maand Julij, en een derde maal in den maand Augustus dezes jaars, voorts jaarlijks eens in de maand Februarij en eens in den maand September.

Afschrift dezes zal worden gezonden, aan Heere Gedeputeerde Staten der Provincie ter communicatie en aan Heere Vrederechter, zo als ook aan den Ambtenaar van het publiek Ministerie des Kantons Heerlen, om de hand er aan te houden.

Gedaan te Heerlen in de vergadering van den Raad den Achtsten dag Junij Achttien honderd Een en twintig.

Dat ook in latere jaren de bevolkingsadministratie de nodige aandacht van het Gemeentebestuur had, getuigt de volgende mededeling in het gemeenteverslag over het jaar 1871.:

„De bevolkingsregisters worden behoorlijk bijgehouden. Ter erlanging „van eene geregelde overlegging der getuigschriften van verandering „van woonplaats zijn de ingezetenen door ons bij openbare kennis- „geving uitgenoodigd, om aan dit wettelijk voorschrift gevolg te „geven en zijn tevens door den veldwachter bij aanzegging aan de „huizen bijzondere waarschuwingen gedaan.

„Niettegenstaande deze uitnoodigingen zijn tegen eenige nalatige of „kwaadwillige hoofden van huisgezinnen wegens overtredingen op dit „stuk proces-verbaal opgemaakt.”

BEVOLKINGSCIJJERS:

Heerlen, aanvankelijk de belangrijke Romeinse nederzetting Coriovallum en een middelpunt voor de keramische industrie, was gedurende meerdere eeuwen een dorp van 2 à 3 duizend inwoners, voor wie de landbouw de hoofdbron van bestaan was. Door zijn ligging aan het kruispunt van belangrijke verkeerswegen was het echter de grootste en aanzienlijkste plaats in dit gedeelte van Zuid-Limburg. Het was niet alleen marktplaats voor de landbouw uit de omgeving maar ook in ander opzicht van betekenis (o.a. hoofdbank).

Dat Heerlen nochtans slechts langzaam groeide, moge blijken uit de volgende bevolkingscijfers (naar de toestand op 1 Januari):

1815 — 3470	1860 — 4919
1820 — 3671	1870 — 4927
1830 — 4140	1880 — 5105
1840 — 4336	1890 — 5350
1850 — 4539	1895 — 5523

Toen op het einde der vorige eeuw de mijnindustrie tot ontwikkeling kwam, nam ook de bevolking van Heerlen gestadig toe. En naarmate er meer mijnen in exploitatie werden genomen, steeg ook het bevolkingscijfer:

1900 — 6312	1930 — 45300
1905 — 8094	1935 — 50149
1910 — 11021	1940 — 50498
1915 — 17788	1945 — 55276
1920 — 30269	1950 — 60261
1925 — 38318	

Ter vergelijking volgt hier een opgave van de jaren, waarop de verschillende mijnen in exploitatie kwamen:

Dominiale Mijn	— system. exploitatie vanaf 1857
Oranje Nassau I (Heerlen)	— 1899
Willem Sophia (Kerkrade)	— 1902
Laura & Vereniging (Eijgelshoven)	— 1905
Oranje Nassau II (Schaesberg)	— 1906
Wilhelmina (Schaesberg)	— 1906
Emma (Heerlen)	— 1913
Oranje Nassau III (Heerlen)	— 1917
Hendrik (Brunssum)	— 1917
Maurits (Geleen)	— 1925
Oranje Nassau IV (Heerlen)	— 1928
Julia (Eijgelshoven)	— 1928

Terloops zij hier nog gewezen op de van 1918 daterende ontginning van een tweetal bruinkoolvelden in deze gemeente. De N.V. Bergerode exploiteerde het bruinkoolveld „Energie” te Heerlerheide (ten Oosten van de Bokstraat) en de N.V. Carisborg de groeve nabij Passart-Nieuwenhagen. Beide ontginningen zijn intussen beëindigd.

Vanaf 1870 tot en met 1918 had Heerlen minder inwoners dan Kerkrade.

In 1919 streefde het echter Kerkrade voorbij. Van 1815 tot 1897 steeg het bevolkingscijfer van 3470 tot 5591, zijnde in 82 jaar slechts een toename van 2121 personen. Was de jaarlijkse vermeerdering der bevolking vóór 1898 behoudens enkele uitzonderingen niet meer dan 100 (2%), vanaf 1898 tot 1935 groeide deze van 5759 tot 50149, derhalve een toename met 44390 personen in 37 jaar. Vanaf begin 1935 tot einde 1950 constateren wij een vermeerdering van 11080. In 1913 had zich het inwonertal reeds verdrievoudigd, terwijl het in 1920 in vergelijking met 1913 was verdubbeld. Bedroeg in 1898 de vermeerdering nog slechts 3%, nadien stijgt deze gedurig, zodat we o.a. in 1913 een toename constateren van 13,5% en in 1917 zelfs van 18%. Daarna neemt het tempo geleidelijk af. Dat vooral gedurende de eerste wereldoorlog (1914—1918) de bevolking in zo grote mate toenam was niet alleen een gevolg van de vestiging van enkele nieuwe mijnzetels, maar speciaal van de drang tot verhoging der steenkool- (en bruinkool) productie, waardoor het aantal mijnwerkers zeer sterk steeg.

Een stilstand, ja zelfs een teruggang, werd geconstateerd in de crisisperiode van 1932—1939, terwijl na de jongste wereldoorlog de toename der bevolking in niet geringe mate werd geremd door het feit, dat vele vreemdelingen en politieke delinquenten ons land om bekende redenen verlieten.

Zoals uit het vorenstaande wel duidelijk blijkt, was de groei van de mijnindustrie van grote invloed op de demografische ontwikkeling van de mijnstreek in het algemeen, doch van Heerlen in het bijzonder. Het gemiddelde tempo van de bevolkingstoename was in de periode van 1900—1935 voor de mijnstreek in haar geheel ongeveer dubbel zo hoog als voor het Rijk en Limburg. Deze toename was natuurlijk niet in alle mijnstreekgemeenten gelijk. In Heerlen was zij 4 maal die van het Rijk en 3 maal zo groot als het gemiddelde voor Limburg. In 1935 woonde van de mijnstreekbevolking niet minder dan 20,84% in deze gemeente. Stelt men het bevolkingscijfer van 1900 op 100, dan blijkt het index-cijfer in 1910 te zijn 182, in 1920 485, in 1930 706, in 1940 772 en in 1950 922. De bevolkingstoename is het gevolg van een geboorte- en vestigingsoverschot (d.i. onderscheidenlijk een voordelig verschil tussen geboorte en sterfte en tussen vestiging en vertrek).

Tot slot volgen hier nog enkele belangrijke data:

25/12-1917 — 25000e inwoner (Ch. Vinken — overleden 17/2-1918)

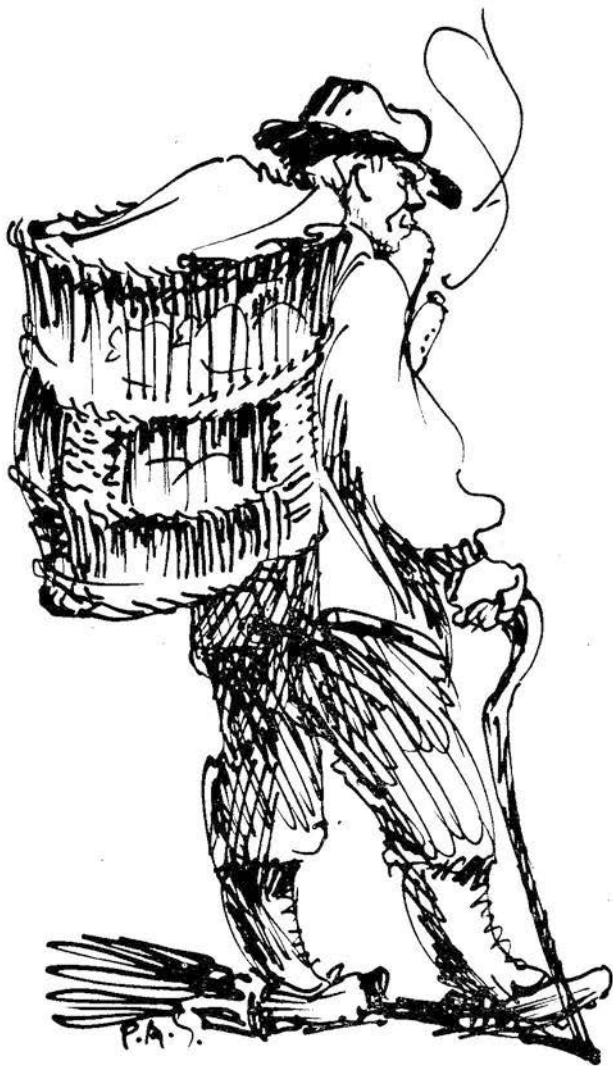
26/11-1919 — 30000e inwoner (L. A. H. van Birgelen)

20/5 -1933 — 50000e inwoner (J. A. G. P. Kasteel)

18/11-1949 — 60000e inwoner (H. M. F. Joosten).

De 40000e inwoner werd geboren in Juni 1926 doch is niet genoteerd.

TH. JANSSEN.

Deze „Kükeskriemer” is getekend door P. A. Schols als illustratie bij het artikel over de handel van Heerlerheide door Beaujean in het vorig nummer. De Kükeskriemer was een halve eeuw geleden een gewone verschijning in de Limburgse dorpen. Hij was de handelaar in pluimvee. Met zijn „kraom” of „kicp” aan de rug trok hij van boerderij tot boerderij. De drie étages van zijn vervoermiddel (voorloper van de huifkar) hadden ieder een eigen bestemming: de bovenste was voor duiven, de middelste voor kippen en de onderste voor konijnen. Zijn koopwaar kwam ook op de Akense markt. Het was een aardig gezicht als een haan zijn kop door de tralies stak en een verontwaardigd „tok-tok!” uitstootte of een welgemoed „kukeleku” liet horen.

historische chroniek

Te SCHAESBERG werd op 16 September j.l. door burgemeester J. P. D. van Banning in Huize „De Kamp” een gedenksteen onthuld om in blijvende herinnering de nagedachtenis te eren van de beide letterkundigen Frans en Emile Erens. Elders in deze aflevering (blz. 112—119) is naar aanleiding hiervan een artikel geplaatst, hetwelk vele wetenswaardigheden bevat over de familie Erens en de beide letterkundigen met hun oeuvre plaatst in de sfeer van hun tijd.

Te HEERLEN hield onze Kring op 29 November j.l. een openbare bijeenkomst, waarop prof. dr. F. Fremersdorf uit Keulen een uitvoerig betoog gaf over zijn levenswerk; het bestaan van een christengemeente te Keulen nabij de St. Severin rond 150 na Chr. In de 2e afl. van ons „Bulletin” zijn hierover op blz. 43—44 nadere mededelingen gedaan, waarheen wij de lezer in dit verband verwijzen.

Vermelden we nog, dat de bijeenkomst druk bezocht werd. Onder de aanwezigen bevonden zich Dr. P. Glazema, directeur van de Rijks opgravingsdienst; de heer M. van Grunsven, burgemeester van Heerlen; de heer H. Schutgens, loco-burgemeester, lid van onze Kring; Ir. C. Raedts, directeur der O.N.-mijnen, lid van onze Kring; Dr. Ir. A. J. Husmann, directeur der Dominiale mijn; Ir. L. Kremer, oud-directeur der O.N.-mijnen. De vergadering stond onder leiding van de heer J. J. Jongen, Voorzitter.

ARCHAEOLOGISCH RESSORT HEERLEN.

Tijdens het schoonmaken van de slotgracht van de kasteel-ruïne Schaesberg zijn aan de N.O.-zijde resten gevonden van een halfcirkelvormig uitgebouwde houten toren, gefundeerd op ingeheidde palen. Op 1 Dec. j.l. hebben de directeur van 's Rijks Oudheidkundige Bodemdienst en onderget. deze relicten ter plaatse bekeken. Genoemde Bodemdienst zal een nader onderzoek instellen.

Bij onderget. kwamen vondstmeldingen binnen van romeins karakter, gedaan te Hoensbroek — Stationskolonie.

L. v. H.

BIJ

POSTCHEQUE EN GIRODIENST
KENNISGEVING VAN BIJSCHRIJVING WEGENS
STORTING

Op postrekening No 1882.62
van F. X. Schobben
Penningm. „Het Land van Herle”
te Waubach (L) is heden
bijgeschreven 2 Gld. — Ct
(in cijfers)

gestort door .....
straat: .....
te* .....

*Mededelingen voor de begunstigde kunnen hieronder
en aan de keerzijde van deze strook worden geplaatst.*

Abonnement 1952 van
„Bulletin Het Land van Herle”

G 8

POSTCHEQUE EN GIRODIENST

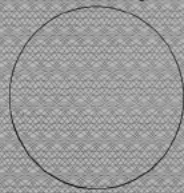

STORTINGSBIJZET

Op postrekening No 1882.62
van F. X. Schobben, Grensstraat 19
te Waubach (L) is heden
twee Gld.
(voluit geschreven)
— Ct 2 Gld. — Ct
(voluit geschreven) (in cijfers)

gestort door .....
straat: .....
te* .....
Dagtekening van verzending

Plaats
voor het
frankeer-
zegel.

Staat G 9, nr .....

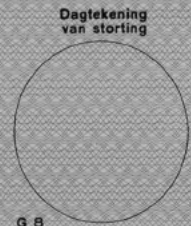

G 8
De invulling moet met inkt geschieden. Veranderingen maken het formulier
ONGELDIG. * Steeds volledig adres van de storter vermelden.

POSTCHEQUE EN GIRODIENST
BEWIJS VAN STORTING

Op postrekening No 1882.62
van F. X. Schobben
Penningm. „Het Land van Herle”
te Waubach (L) is heden
2 Gld. — Ct
(in cijfers)

gestort door .....
te .....
Dagtekening van storting

Staat G 9,
nr .....
Handtekening van de
postambtenaar.

G 8

Binnenkort zal onder de auspiciën van de HISTORISCHE KRING "HET LAND VAN HERLE" verschijnen:

BRUNSSUM DE EEUWEN DOOR

door

W. Moonen, pastoor te Brunssum

Een boek, dat om zijn interessante en leerzame inhoud alsmede zijn belangwekkende gegevens over de geschiedenis en folklore van Brunssum de volle aandacht verdient. Een boek ook dat door zijn bewerking van de stof in ruime mate zal bijdragen tot verbreding en verdieping van de kennis van en de belangstelling voor Brunssum en omgeving.

Het werk is zeer gevarieerd en voor ieder die belang stelt in de locale historie hoogst belangwekkend.

Het behandelt achtereenvolgens in 8 delen:

Brunssum in de praehistorie, onder de Romeinen, Franken, Merovingers, Karolingers, en Valkenburgers, onder Brabant, Spanje en Oostenrijk.

De Heerlijkheid Brunssum: het leenstelsel, het Leenhof Valkenburg, Valkenburgse Lenen in Brunssum, Heren van Brunssum.

Adellijk Brunssum: de ridderfamilies Bex, van Weerst, Clutt en Vos, de Baronnenfamilie de Negri.

Het Laathof Brunssum: Laathoven in het algemeen, Brunssumse laathoven, cijnsplichtige landerijen en tienden-stukken.

De Schepenbank Brunssum: Oprichting en procedure van de Bank, processen voor de Bank, gerealiseerde testamenten en contracten, Brunssumse Schutterijen.

De gemeente Brunssum: Tot gemeente verheven, bij Frankrijk ingelijfd, bij het Verenigd Koninkrijk, bij België, bij Nederland, burgemeesters en andere functionarissen.

Kerkelijk Brunssum: Onder vijf bisdommen en drie dekenaten, onder Valkenburgs officialaat, onder Heinsbergs patronaat, onder Gangelt, tot parochie verheven, vroegere inkomsten van kerk en pastoor, kerken, pastorieën, kapelanieën, pastoors, kapelaans, beneficianten, plaatselijke priesters, kerkmeesters, kosters, onderwijzers.

Kloosters, Stichtingen, Patroonheiligen.

Aangezien de uitgever zich enigermate moet kunnen oriënteren omtrent de oplage van dit zeer bijzondere werk, verzoeken wij hen, die tot aankoop hiervan zullen overgaan, reeds thans in te tekenen.

Het boek zal een omvang hebben van circa 450 bladzijden en rijk worden geïllustreerd.

De prijs kan dank zij de belangeloze arbeid van Pastoor Moonen en de toegezegde financiële steun van het gemeentebestuur van Brunssum worden gesteld voor degenen, die vóór 25 December a.s. intekenen, op f. 9,75 gebonden en f. 8,75 ingenaaid. Na deze datum worden de prijzen met f. 2,-- verhoogd.

Bestellingen kunnen, bij voorkeur op bijgaand formulier, aan de gemeentesecretarie van Brunssum worden toegezonden.

BRUNSSUM, 12 December 1951.

I N T E K E N B I L J E T

Ondergetekende wenst te ontvangen:

BRUNSSUM DE EEUWEN DOOR

door

W. Moonen, pastoor te Brunssum

..... exemplaren à f. 9,75 gebonden

*) ..... exemplaren à f. 8,75 ingenaaid

Naam .....

(in blokletters)

Straat .....

Woonplaats .....

*) Doorhalen wat niet
gevraagd wordt.

Handtekening .....

Porto
2 cts.

D R U K W E R K

Aan
de gemeentesecretarie,
afdeling III,
van B R U N S S U M .

Inzenden uiterlijk 24 December 1951. Na deze datum worden
de op ommezijde vermelde prijzen met f. 2,-- verhoogd.

L.S.

Met bijgaand nummer voltooit ons "Bulletin" zijn eerste jaargang. De Historische Kring "Het Land van Herle" wil bij deze gelegenheid al degenen hartelijk danken, die hetzij door hun intekening, hetzij door hun materiële steun in andere vorm, de verschijning van ons orgaan mogelijk hebben gemaakt, alsook degenen die door hun instructieve aanmoediging van hun waardering deden blijken.

Werd er in de afgesloten jaargang naar gestreefd -in een ook voor de niet-beroepsmatige beoefenaar van de historie bevattelijke vorm- belangstelling te wekken voor streekverleden en streekeigen van het Heerlener land -de in allerlei opzicht zo belangwekkende "Oude Mijnstreek" van onze moderne tijd- zo willen wij onze zich steeds uitbreidende kring van abonné's de verzekering geven, dat de nieuwe jaargang in nog ruimer mate aandacht schenken zal aan al datgene, wat in geschied- en oudheidkundig opzicht, voor dit gebied als waardevol kan worden aangemerkt. Ons bestuur, tevens optredend als commissie van redactie, houdt er zich van overtuigd, dat de tengevolge van de sterk gestegen papier- en drukkosten noodzakelijk geworden verhoging van de abonnementsprijs met 50 c. -derhalve tot het nog steeds laag te achten bedrag van f. 2,- per geheel jaar- door onze intekenaars als dwingende noodzaak zal worden gebillijkt.

Ter verlichting van het werk van onze penningmeester zouden wij het op prijs stellen, indien U gebruik zou willen maken van ingesloten girobiljet, of eventueel van overboeking via Uw eigen postrekening.

Het Bestuur:

J.J.Jongen, voorzitter
Drs.L.van Hommerich, secretaris
F.X.Schobben, penningmeester